

ВУК КАРАЏИЋ

ЖИВОТ — ДЕЛО — ЛИК

Издавач

НИРО „Дечје новине“
Горњи Милановац

За издавача

Мирослав Петровић
генерални директор

Рецензент

Гордан Миошић, проф.

Уредник

Радмило Лале Манџић

Коректор

Мирјана Ичин

Технички уредник

Љубомир Воркапић

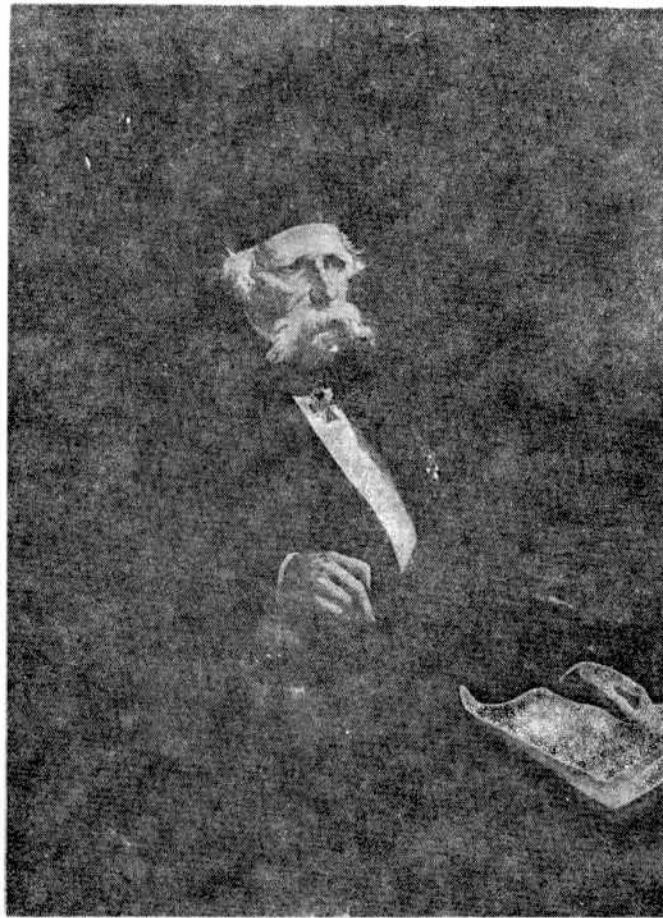
Фотографије

из албума „Вукови портрети“,
приредио Г. Добрашиновић

Штампа

„Никола Николић“ Крагујевац

Штампање у тиражу од 3.000 примерака
завршено септембра 1983. године

ВУК СТЕФАНОВИЋ КАРАЏИЋ
(Тршић 1787. — Беч 1864)
(Димитрије Г. Тирол, уље, 1868)

Ж И В О Т

ПОРЕКЛО. Вукови преци, по предању, старином су из црногорског племена Вasoјевића, из Лопата крај Лијеве Ријеке. Генеалошки, пак, везују се за једног од синова Васових, за Бура Радулова Рајевића. У мутним временима турске најезде, у приликама вољних и невољних сеоба, Карацићи се запутише у Зету и даље к Никшићу. Одатле, средином XVII века, тројица браће, Ристан, Митар и Боро, прешли су у дробњачку Петницу, шкрту живљем и земљом, али богату водом и шумом.

Овде се разгранало јако братство Карацића, знано по јунаштву и војводству, а не мање и по добрим гусларима (децу су — причало се — задајали млеком из гусала). Куће су им биле на крају села, под облим кршем (неке зидине мештани и данас везују за Вуковог деда и оца).

Вукова грана лозом је, веле, од најстаријег брата, од Ристана, и преко Томе, Јоксима и Стевана допире до Вука.

Век доцније, крајем тридесетих година, у општој миграционој пометњи изазваној надама Млатишумине буне и безнађем неуспелог аустро-турског рата, Вукови преци, са четрдесетак породица још, кренули су пут североистока зауставивши се у питомом али од куге опустелом селу Тршићу, благих, шумљених падина између којих је вијугала речица Жеравија. Уврх села, подаље од путева и Турака а ближе гори, у пристранку изнад поменутог речице, задимило је огњиште

њихово. „Ја само толико знам“, писаће Вук доцније, „да се мој Ђед Јоксим, син Томе Карацића, последије оног времена кад је Млатишума одлазио у Куче (1730—1740), из Дробњака, из села Петнице саселио у Србију и најестио се у Јадру, у селу Тршићу, Ђе сам се и ја родио“.

Страх од турске одмазде после неуспеле побуне и повлачења аустријске војске јамачно је један од разлога за ту бежанију, но могло је бити и других повода: глобе на дробњачки живаљ наметане често због њихове непокорности, или гладне године (једна је од њих забележена управо 1736, не много времена пре досељења).

На запарложене тршићке њиве станиле су се још неке породице других братстава из Пиве, Бањана и др., Добриловићи, Драгићевићи, Бањанци, Јовичићи и др., сви Херцеговци (у селу је живео само један „шијак“, како су звали екавце).

Ту се Стеван Јоксимов оженио девојком, такође из „горњег краја“, Јегдом Зрнић-Николић, од никшићких Озринића. Живели су, рекло би се, доста имућно, с приличним поседом: имали су парцеле с једне и друге стране Жеравије (зиратну земљу, ливаде, воћњаке, „виноградишта“ и шуме). Још више су, по обичају, давали до стоке, до оваца и коза пре свега, до свиња итд.

Само с породом нису били срећни, деца су им умирала, петоро су већ били сахрањени.

РОБЕЊЕ. О Митровдану 1787. плач новорођенчета унео је радост у кућу Стеванову. Нису га назвали Митар по празнику, на који је рођен, нити, по обичају, дедовим именом, нити Живком да би, по веровању, заживео — дали су му име Вук: мислили су да су им децу јеле вештице, а „на вука да неће смјети ударити“, објасниће он доцније у *Рјечнику*, „зато су и мени овако име надјели“. И њему су зацело суседи и пријатељи долазили на бабине, уз част и обичајне напеве о родитељима чували га првих дана по рођењу, особи-

то треће и седме ноћи да би, на радост свих сународника, остао жив и „дочуван“.

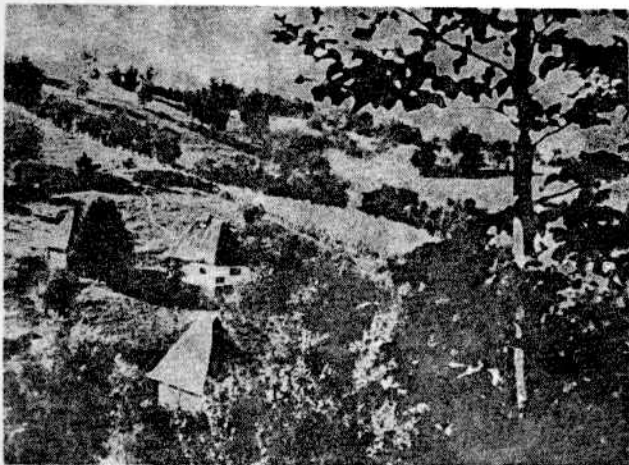
У кући Вукових предака, како је уосталом био случај и с другим сусељанима, умногом се осећао дух старог краја: у језику, навикама, погледима — дух племенско-родовског друштва, подређеног свемоћи обичаја и устаљених моралних начела. На кућном зиду још увек је висила икона архангела Михаила, слава братственичка, иако су у Тршићу преузели приславу Ђурђевдан за крсно име. Везе с Петницом одржаване су непрекинито, бар у прво време, особито за зимских дана. „Ваља се, не ваља се“, било је пресудно мерило у нормирању понашања, друштвеног и појединачног. Није ваљало по имену звати Ђаволе, змије, вукове и сл., пред децом помињати жабу, жена да коље живину итд., а ваљало се, пак, умити водом, посебно с воденичког витла, у Ђурђевско праскозорје да би човек био здрав те године, или да се деца проваљају по земљи у првој грмљавини како их леђа не би болела, и још много шта.

Тај углавном неписмени свет, далеко од књиге и тековина цивилизације, маштовито је доживљавао све појаве око себе: у легендама и веровањима, у страху од ала и вештица, вукодлака, злоочњака, једогоња, мафионика, мора и стухаћа, у зазирању од раскршћа, од сусрета с попом, од мачке која би прешла пут; држао се привржено исконских обичаја додола и лазарица, палио ивањске лиле око тора, прескакао упаљене ватре букаре; ревно славио крсно име, Божић и Васкрсеније; по прибраној летини шировао на свадбама, по утврђеном реду сахрањивао своје мртве; судио по обичајном праву, правичност још увек проверавао „мазијом“ (вађењем врелог гвожђа из воде), и ко се не би опекао, био је прав.

Своје мисли и осећања претакао је у сликовита казивања, у стихове и бајке; искуства — у пословице; десетерцима призивао славу прошлости и подвиге предака (херојске и моралне) галећи тиме невољну и туробну сва-

кидашњицу, ропску и понижавајућу, безнадно дугу и неизмењиву. Древним и магичним стиховима обредних колада настојао да омлечи краве и напуни кабао млеком; „краљицама“ — да убрза удају девојака итд. Све то, наравно, уз свагдашњу сурову и неумољиву борбу за опстанак, уз непрекидну бригу за жито и мрс, за огрев, одећу, за опскрбу стокe и још много тога.

10

Село Тршић, поглед на Вукову спомен-кућу

Тршић, као и читав Јадар уосталом, припадао је босанском пашалуку, односно зворничкој нахији, и представљао спахилук неког Сулејман-бега Алајбеговића из Херцеговине. Једном годишње он би увраћао у село да покупи дажбине (по 10 гроша од ожењене главе). Несноснији од њега био је читлук-сахибија: узимао је „од жита деветак, а у име деветка од поврћа и од сијена Тршићани (гдје сам се ја родио)“, пише Вук, „давали су му на пореску главу по пет ока граха, по једну оку тежине (вуне) и на кућу по јуњгу масла; осим тога беглучили су му лети у пољу, и то од прије највише у недјелу, а послије кад је већ зулум настао, и у друге дане, па не само лети него и зими, кад би му што

затребало, н.п. сјекли и носили дрва. Док се беглучило само у недјелу, читлук-сахибија је хранио сељаке, и то врло добро, и младеж је на беглук ишла радо као на мобу, а послије су му беглучили о својој храни и аратосиљали су се беглука. За чудо је да читлук-сахибија у Тршићу (а ваљда тако и по другијем мјестима) није узимао ништа од вина ни од жира ни од воденица ни од казана, као да су његове биле само њиве и ливаде“. Гдекоји су глобили своје сељане, а често су их силом претварали у своје „чифције“. Вук је запамтио — истаћи ће у *Рјечнику* — како је Али-паша Видаић 1803. године хватао Клупчане, из суседног села те их „везао и био док му се нијесу продали“.

ДЕТИЊСТВО. Ране године Вукове текле су уз оца Стевана и мајку Јегду, брата Михаила (погинуће касније у време устанка) и деду Јоксима, крај речице Жеравије. Дух старог завичаја подгрејаван је сталним везама с њим. За доконих зимских дана особито, долазили би роџаци из „горњег краја“: искрај ватре разлегао би се тада уњкави глас гусала. Десетерачке песме спевали су и Вукови најближи: отац, стриц и дед, забележиће он доцније. Из старог краја допирала су и казивања о подвизима чудовишног Пецирепа: тај хајдук без леве шаке војевао је међући пушку међу ножне прсте. Испреко Дрине, пак, слушао је приче о неустрашивом Кулашу харамбаши: „Воли Куле на коцу чучати“, довикивао је Турцима набијен на колац, „него зао ручак ручати“.

Живео је Вук животом својих вршњака, с малих ногу укључен у привређивање: за топлијих дана по пасиштима и шумама, уз козе и овце. За разлику од многих, међутим, израна је ушао у тајне писмености: и не сећа се, рећи ће свом биографу, кад је био неписмен. А тада „ни у сто села школе није било“. У царство слова увео га је Јевто Савић-Чотрић, роџак му и први „учитељ“. У духу времена била су и средства за писање: на омоту од фишека писао је барутом размућеним у

води. Или би зрелим купинама шарао по огуљеној кори дрвета.

А кад му је Ј. Савић купио неки московски буквар са птицом, вазда га је уза се носио. Козе би пригонио у лештар и шуму украј пута Лозница — Ваљево, па „док оне пландују“, причаће Вук својим суселанима, „ја пазим да видим каквога путника варошанина или попа или калуђера, и чим спазим кога у плавим чакширама, стрчим на пут и, показавши му свој буквар, упитам да ми покаже како се зове ово или оно слово. Ну најчешће сам добијао одговор: 'Богме, синко, не знам ни ја!' а кад видим попа или калуђера, био сам сигуран да зна; и они би ми показали, а ја бих после түвио и мүчио се“.

БАК. Вуку је било осам година када је „мабистор“ Гргур Гргуревић, по неким подацима и сам из Тршића, отворио приватну школу у Лозници. Стеван му је свео и свог сина погодивши се, по оновременом обичају, колико да му плаћа за „учевину“.

У школи је Вук проводио од јутра до мрака, само, вели, што би на ручак тркнуо. Поновио је „бекавицу“, срицао с осталим друговима углас „аз, бүки, вједи, глаголи...“ и у духу оновремене превентивне педагогике добијао уобичајени суботњи оброк батина макар и не био крив.

Тих дана, јануара 1796, учествовао је и у богојављенској литији; бацају с попом и учитељем ишли на „један точак који се звао Данилова вода“ и ту воду светили. Сећаће се Вук и лозничких пекара, њихових сомүна и осталих пецива.

Уто је испрека дошла куга или „кума“ како су ову болест у народу звали да би је умилостивили. Замишљали су је као жену у белој марами, која долази људима у походе због зла њихова и најрадије, веровало се, „изгребе и отрује“ прљаве судове. Због њеног „гостовања“ бацају се растурили кућама.

Не много затим отац га је одвео у оближњи манастир Трношу да би се ту припремио за попа или трговца. Предања везују Трно-

шу за кћери кнеза Лазара или за браћу Југовиће; манастирски летописац — за краља Драгутину и жену му Каталину. Овде је Вук, попут осталих вршњака, био више служинче него бака: „љети су чували козе, овце, јариће, свиње, садили и пљели лук, ишли уз плуг; купили сијено, шљиве итд., а већи су ишли с калуђерима по писанији; а зими, пошто би сви ујутру донијели дрва, и потом већи напојили калуђерске коње, а мањи почистили собе, скупили би се у каку собу (која се у Трноши звала *цагара*) те би им какав калуђер или бака показивао да уче *читати*, или би сваки учио код свога духовника. Многи љети забораве што зими науче: и тако су гдјекоји учили по 4 до 5 година, па још нијесу знали читати“. И Вук је имао духовника, виољубивог и бахатог: наређивао је бацету да му у чашу пуну-пунцату вина доспе мало воде, и кад би се то прелило, грдио га је, неретко и түкао — причаће Вук у позним годинама својим сузавичајницима.

На челу Трноше био је у то време Стефан Јовановић, због слободарства отрован касније при „дивану“ с пашом. Овај самосвојни архимандрит — вредно је и то истаћи — није се придржавао правописне традиције, избацио је наиме у писању слово дебело јер (Ђ). Две-три деценије потом Вук ће га описати међу „знатнијим Србљима“, а сетиће се у *Рјечнику* и његовог храброг момка, Михаила Шиша: због одважности према хајдуцима, добиће он дозволу од турских власти да носи оружје и по варошима.

По свој прилици, Вук није ту ни зиму сачекао да би завршио часловац и псалтир, а тиме и „сву књигу“: отац га је вратио кући — да чува њине козе кад већ то чини у манастиру.

И са толико науке млади Вук се ипак прочуо међу сељанима и околини: умео је да „чати“ па и да пише, казивао свеце по календару када се није смело радити; разазнавао новац итд. А кад би у село навратио спахија или трговац, он им је „тефтерио“. Стога

су му и седи домаћини уступали за софром почасно место, а жене га љубиле у руку, као духовника.

УСТАНИК. Раја је била уморна од вишевековног робовања и жељна слободе, речи које — какав парадокс! — нема ни у Вуковом *Рјечнику* нити у народним песмама. У спахијама и читлуксахибијама видела је оне који су, без рада, живели с њених леђа; у власти — туђинце по народности и вери. Преко је гледала и на вароши, штавише и на сународнике у њима, — то је било „турско“. Разнолике и бројне биле су дажбине: спахијама *десетак*, затим *главница* (од мушке главе), *тулумина* (на винограде), *жировница* (од свињчета); читлук-сахибији — *деветак*, *окрп* (пола харача од детета); гдегде се давала и одрина „што спавају са својим женама (а једни још веле што су Турци спавали с њиховим женама)“, забележиће Вук. За убијеног, ма ко он био, плаћала се *крвнина*; ако се, пак, не би знао кривац, ударан је „тефтиш“ на читаво село.

Уопште узев, побројане обавезе нису биле несносне. Теже је нашем селу падала читлук-сахибијска самовоља, особито у време дахија. Нису Турци давали ни до организоване шпидунаже, како ће Вук касније рећи једном Финцу, поредећи их зацело с аустријским бирократско-полицијским поретком.

Положај нашег живља био је срамно понижавајући, наглашено ропски. Срби нису смели носити зелену боју, господарску, нити лепше оружје; ни Турчину назвати „селама“ (после тога следило би потурчење или погубљење); „рајетин“ се морао склањати с пута Турчину, водати му коња док се он одмара, итд.

Већ прва година XIX века навестила је блиске немире у београдском пашалуку. Осигурене дахије убиле су београдског везира Хаци-Мустајпашу, званог „српска мајка“, преузеле власт и удариле у насиља и намете. Дотада покорна, на поклич из Орашца дигла је раја главу — да мре стојећи ако већ тога мо-

ра бити. Сељаци су остављали рала и свадашње послове и похрлили пут турских ханова, палили их, убијали субаше и све оне пред којима су дотле скрушено сагибали леђа.

Убрзо се и Јадар побунио, подигао га је на оружје Борбе Бурчија, хајдучки харамбаша, родом испрека. Међу устаницима нашао се и Вуков отац. Не задуго: уместо њега, Бурчија је, узео његовог 16-годишњег (писменог) сина, себи за писара. Надомак Босне, изложен упадима из ње, Вуков крај је постао крваво разбојиште. У тим преганањима народ се скривао у збегове; тада се, забележиће Вук, изобичајила и висока, непрактична женска капа „тарпош“. Дим је притискао јадранска села, спаљена је и Вукова кућа. „Ја сам у почетку буне на дахије (1804. године) и своју кућу раскућио засвагда“, писаће Вук, „За 10 година Караборџијева владања изгорело ми је око 10 кућа (отац их је у јесен правно, а Турци у пролеће палили)“...

У *КАРЛОВЦИМА*. Обескућен, Вук је желео да оствари давнашњу жељу — да настави учење. Тамо иза Саве било је много редовних школа. У Карловцима, столици митрополије, већ десетак година радила је гимназија, с „благодетјанијем“ за сиромашне баке. Отац се, међутим, тој намери противио. Преостаје му једино хајдучија, узвратио је Вук. Добио је стога родитељски благослов. Преко села Скеле, јамачно и на скели, запутио се марта 1805. у Карловце, град подно фрушкогорских обронака, где је, на своју „велику и незаборављену жалост“, сазнао „да има на свијету јошт више наука осим нашега псалтира и часловца“.

У прво време Вук је приватно похађао школу. Наредне године постао је редован ђак, тзв. „Клиричке школе“, „са јошт неколико Србијанаца у благодетјанију отца и покровитеља муза сербских находио“ се. Учитељ му је био Лукијан Мушички, калуђер-песник, који ће за свога бака записати да је научно „србски и немечки добро читати, славенску граматiku совершил, целу аритметику

и катихизис“. Кад је Вук, пак, хтео да се упише у гимназију, нису му дозволили. По речима његовог биографа, И. И. Срезњевског, стога што је прерастао годинама. С оним што је научио — рекли су му — довољно је спреман за Србију и да „може у њој бити што год хоће“. Новија истраживања оспорила су тај податак: из „Матице“ гимназијске види се да су и пре и после тога примани и старији баци (1801. и 20-годишњи Милован Видаковић, будући романијер наш). Сам Вук пише у својој првој књизи да га је „биједно сиромаштво“ раставило од науке, коју је претпоставио свему благу и сладостима овога света. Најпре ће, ипак, бити разлог у томе што није учио редовно школу па, према томе, своје право на упис није могао потврдити сведоцима, а свакако ни систематизованим знањем.

Прешао је затим у граничарски град Петрињу да би наставио учење немачког језика, али је „више шетао него што је учио“. Стога се у лето 1807. вратио у Србију, у ослобођени Београд. Овде се обратио прослављеном Доситеју „за савјет куда ће и како ће ићи да се учи, или да га препоручи Српском сенату не би ли му што помогли у том“. Спиксатељ га је примио „као њега митрополит Видак у Бечу“, истаћи ће Вук доцније. Разочаран сусретом, отишао је затим „унутра у Србију“ и постао писар у штабу војводе Јакова Ненадовића, у Лозници. Ту је, сећа се он, уз ручак под шатором слушао гуслара који је већ славио те херојске дане. Из ових је дана и први засад познати Вуков писарски напис: *Свидетелство*, које је поп Лука Лазаревић, мишарски јунак и прослављени мегданџија, издао Илији Марковићу 17/29. августа 1807.

У међувремену 1806. Вуков завичај се вратио у састав зворничке нахије, под власт босанског паше, уз услов да се укину читлучки односи. Годину-две касније опет ће се припојити ослобођеној Србији. Тада је Ј. Савић постао совјетник, прешао у Београд, а са собом и Вука повео. У то време „осим попова

и калуђера једва би у хиљаду душа могао наћи једног човјека који зна помало читати, а писари су и међу поповима и калуђерима били ријетки“. Стога је писмени младић из Тршића постао писар у највишем устаничком телу, у Правителствујућем совјету.

Окружен бедемима и палисадама, те 1808. године Београд је имао тридесетак хиљада житеља. Сред скромних потлеушица поглед су мамила витка минарета његових бројних цамија. Само се у једној служила богомоља; остале су претворене у складишта робе (у некима — из победничког осветничког беса зацело — затваране су свиње). Прозори на кућама зјапили су празни или застрти хартијом. На градским таворијама — страже. Дојучерањи господари таворили су у страху и потиштености, а уским вијугавим сокацима слободно су гамизале змије и гуштери, сећа се један руски путописац.

Вук је становао у кући свог рођака, заједно с Иваном Југовићем, секретаром Совјета и једним од предавача у будућој Великој школи, и с још двоје-троје чељади која су их опслуживала. Вук је набављао што треба за кућу. Једном је на ћепенку дућана Јове Лутора нашао неке књиге, све на немачком и латинском. *Историју свију народа од постања свијета до Христа* Југовић је задржао за себе преводећи је уз вино, розолију и шљивовицу из Јадра; другу пак, *Пустоловну причу* од Едварда Розентала, дао је Вуку да би из ње и уз помоћ његову учио немачки.

ВЕЛИКОШКОЛАЦ. Средином септембра 1808. године отворена је у Београду школа „какове Срби пре нигда нигде нису имали“. У присуству највиших устаничких великодостојника, митрополит је осветио воду „у највећој соби гдје ће бити школа“. Затим је, седећи, Доситеј Обрадовић прочитао одломак *О достојном почитанију к наукама* из своје рукописне књиге *Собраније вешчеј*.

У највишој устаничкој школи, дакле, нашли су се, не без извесне симболике, стари списатељ Доситеј и тада још увек незнани

великошколац Вук, један на заранку, а други на уранку живота; први је спознавао сународнике с Европом, а други ће пак за коју годину почети да упознаје Европу са својим сународницима. Уз синове углавном највиших властодржаца, нашао се у школској учионици и Вук Стефановић. Седели су унаоколо, покрај зидова, на сламним столицама.

18 Почетком 1809. школа је премештена у већу и погоднију зграду преко пута (где је данас Вуков и Доситејев музеј): умножили се баци, увећало наставно особље. Наставни програм имао је десетак предмета: историју свију народа; рачун; географију и статистику свих држава (предавао И. Југовић, први предмет по већ помињаној преведеној књизи коју му је, видели смо, Вук донео); права (по свој прилици римска); физику; немачки језик; како се пишу писма и „фехтовање“ (руковање сабљом).

Вук је тек који месец школу похађао. Реуматична болест опет му се вратила. Његова „суђаја“ и овог се пута испречила његовим образовним хтењима: и по четврти пут је оставио учионицу. Вратио се у завичај, у влажну котлину, где је, можда, и запатио ово обољење. Срео се том приликом и са својом „заручницом“ Ружом Тодоровом (по договору њихових родитеља, она му је одраније била намењена за жену). „А куд си се ти одбио у свијет, оставио оца и матер“, рекла му је пољубивши га у руку, „Да те није болест доћерала, не би ни сада кући дошао“.

С надом у минералне купке, пошао је у Мехадиду, у гласовиту бању Херкулану (недалеко од града Оршаве). Почетком 1810. смеистио се у новосадској болници, прибежишту убогих углавном. А кад је хтео „у топлице поћи“, обратио се добротворки Марији от Станисављевић за помоћ: „штедро“ му је даровала 150 форинти. Захвални Вук узвратио је дивним уздарјем: своју прву књигу, *Пјесарицу*, њој је посветио. С њеним „благодјанијем“ потражио је лека у топлој, сумпоровитој води Будимске бање. Духовно радознао,

том приликом се упознао са Савом Мркаљем и Луком Миловановом, својим претходницима у реформи нашег правописа, а такође и с Јаковом Јакшићем, потоњим благајником кнеза Милоша. Лечење је било залудно; омануле су наде у оздрављење. Са згрченом левом ногом у штупи и штаком испод пазуха, Вук се с јесени те године вратио у Београд. „Да нисам имао штупе“, казиваће доцније, „можда бих погинуо од Турака, као многи моји врсници, а моја штупа ме је нагнала да тражим мира, да мирно читам књиге, да мирно записујем оно што сам чуо и видео“.

Зиму 1810—1811. провео је, по свој прилици, на дужности у „малој“ основној школи. Није био учитељ какав је желео бити, рећи ће касније свом биографу, али су, вели, колеге „већим делом Срби из Мађарске“, „још тада опазили“ његово знање народног језика, те су га „звали зналцем српског језика“. Из тих је дана и његово познанство с младим великошколским учитељем, Симом Милутиновићем: тада ће се њих двојица и братимити, размењивати мисли о „књижеству“ и сновати да овековече те немирне дане, Вук у прози, Сарајлија у стиху („Србијади“).

СУДИЈА. С пролећа 1811. оставио је столицу слободне Србије, за својим рођаком Ј. Савићем отишао је у Неготинску крајину. Као управник Ђумрукане (царинарнице) у Кладову, живео је, судећи по једном писму С. Милутиновића, „на високој нози“, имао две слушкиње, које су га „како две виле“, двориле дан и ноћ.

Уз Ђумручке, обављао је узгред и друге послове: ишао „као комесар с особитим налозима у Неготин“, а затим, „по заповести врховнога војда“, у Видин „ради којекаквих договора с Мула-пашом“.

Уследиће затим и прво званично устанничко постављење Вуково: одређен је за судију и управитеља у Брзој Паланци. „Писато Јевти Савићу у Брзу Паланку“, забележено је 10. маја (28. априла по старом календару)

1813. у Караборђевом Деловодном протоколу, „да остави Вука Стефановића на своје место и да му покаже начин како ће се у делу владати и с влашком страном да се добро, што боље може, опходи и никакви противни повод да им не подаје...“. Лични пријатељ младог и већ надалеко прослављеног крајинског војводе Хајдук-Велка, Вук ће тог лета поћи у Београд да би му какву помоћ изборио. С пасошем од 2. септембра — издао му је устанички „попечитељ внуртених дела“ Ј. Ненадовић — враћао се у Пореч. Није, међутим, успео да стигне. Дим спаљених кућа и пискави звуци зурли злослутно су обележавали најезду Турака и крај слободне устаничке Србије. У страху и незнању, многи више огорчени на своје предводнике него на Турке, житељи су тражили спаса: у збеговима сред густих шума или иза Саве, у Аустрији. Бегунци су се тискали око лаба, ни изблиза довољних. Отац је, бележи један од савременика, ударно ножем по прстима своју кћер која се из воде ухватила за ивицу лабе плашећи се да му не утопи остало шесторо деце.

На путу, негде код Гроцке или Ритопека, и Вук је прешао Дунав, искрцао се у село Омољицу код Панчева. По оновременим аустријским здравственим прописима, провео је двадесетак дана у карантину, у тзв. „контумацу“. Средином октобра, с оцем и једним рођаком, пошао је, као „избеглица из Турске“, с аустријским путним исправама, преко Земуне у Карловце (Сремске). Продужио је сам пут Пеште и даље, у Беч — „не би ли од све муке барем немецки научио“. Није, дакле, попут осталих избеглица отишао у Русију.

ПОЗНАНСТВО С КОПИТАРЕМ. У царски град Вук је приспео крајем новембра т.г. („око половине јесени“), с рођаком Савком и њеним мужем Стеваном Живковићем Телемаком, устаничким писарем и потоњим преводиоцем. Без препорука и образовних квалификација, с нешто уштећевине и тешком дрвеном штуплом. Сместио се у јужном беч-

ком предграђу Ландштрасе. До краја живота промениће много станова, никад, међутим, ово предграђе: крај „грећег сталежа“, ситних трговаца и занатлија. Иза градских зидина живела је углавном друштвена елита: дворјани, аристократија, војни и чиновнички достојанственици. Крајем 50-их година, истина, зид је уклоњен. „Ринг“ је постао омиљено шеталиште Бечлија где се за мале паре могло попити наочи помузено козје млеко, веома препоручивано у то време.

По једном, не баш поузданом податку његове кћери, Вук се, по доласку у Беч, запослио код редакције недавно покренутих „Новина сербских из царствујуицшега града Виене“. Сигурно је, међутим, да је тим новинама наменио свој први спис, у виду „новогодишње честитке Црном Борбу“. Да ли је у тој посланици изложио мисли о слому устанка, да ли је у томе „војвода српских описанију“ дао портрете устаничких првака или је, што ће пре бити, узроке пораза тражио у раздору („Отимање ондашњијех великаша око власти“ поднаслов је и његове последње историјске књиге о тим данима). Због предстојећег Бечког конгреса спис није добио „imprimatur“. Незнан и загуљен, ипак је од изузетног значаја за наше књижество: доспео је, наиме, у руке цензору Јернеју Копитару, веома ученом и не мање духовно радозналом, кога је привукла „необичност језика“ у тексту. Пожелео је да упозна писатеља. „Овде је неки Вук који прекрасно пише српски“, јавиће убрзо својим пријатељима. Видећи „да сам ја човјек од народа и да сам друкчији од свију Срба које је он донде виђао и познавао“, писаће Вук доцније, „дође к мени да ме види. И тако познавши се са мном, наговорио ме мало помало не само да пишем народне пјесме, него и ријечи и граматiku“.

Тај сусрет с краја 1813. године од историјског је значаја за јужнословенску, посебно пак за српску културу.

Копитар је упутио Вука у рад, програмирао његово дело: усмерио га на прикупљање

народних умотворина, пре свега песама; на обраду граматике и речника говорног језика и саображавање азбуке његовим потребама. Помагао му је непосредном сарадњом, стрпљиво га уводио у свет науке, популарисао својим рецензијама и са својим знанцима представио га ученој Европи. Узимао га у заштиту од злонамерника; блажио његове материјалне тегобе новчаним позајмицама; учио га, подстицао, бодрио, задивљујуће несебично на стравично мучном путу националног препородитеља.

Са своје стране и Вук, ванредан познавалац језика и народа, одважан, упоран, трезвен, генијално је оживотворио замисли свога пријатеља. Увек ће, истина, захвално истицати да је Копитар главни узрок што је он постао књижевник. Не једном узвраћао је уздарјем и своје учитељу за његове научне послове.

Не може се ипак превидети чињеница да је Вук — устанички писар, учитељ, цариник, судија — још у неписменој, побуњеној Србији осетио оно што гони човека да се поверава перу. Одбацимо ли, штавише, податак С. Капера, преводиоца наших народних песама, да је његов „поочим“ Вук још у Тршићу записивао народне умотворе, не смемо превидети Вукову постојану жудњу за књигом. За оно време прилике његова је лектира више него знатна: сем обавезног школског штива: часловца, псалтира, месецослова (календара) и неког „московског буквара“, он је већ до Беча упознао десетерачке спевове популарног фенечког монаха Вићентија Ракића (*Житије Алексија човека божјија, Жертву Авраму*), дела нашег књижевног „примаса“ Доситеја (његовог *Мезимца* читао је још у рукопису); у Будима, 1810, могао се обавестити о Мркаљевом *Салу дебелого јера* (с њим је тада „проучавао *Улог има человеческог*“ у преводу П. Соларића). Знан му је био и Качићев *Разговор угодни*, затим неки „росијски песењик“, Ватсонови *Римљани у Шпанији* (у преводу С. Текелије), а нису му били страни ни

биографски зборник *Нови Плутарх* Јефтимија Ивановића, списи Ј. Рајића, стихови Ј. Мушичког, романи М. Видаковића итд. Подсетимо се такође податка да је још 1808, у Београду, саставио неко похвално „слово“ Доситеју, да је у Брзој Паланци бележио којекакве језичке занимљивости, да му је тада и С. Милутиновић слао на преглед неке своје саставке и, најзад, да је већ пре сусрета с Копитарем написао поменути „посланицу“ Караборђу. Једном речју — а то потврђују и новији истраживачки закључци — Вук, мање незван него незнан, није бануо у нашу литературу ни случајно нити ненадано.

Већ у прва неколика месеца, као да се годинама за то приправљао, обележио се у основним правцима свога пионирског дела: као фолклориста — *Пјеснарицом* (датирана је месец-два од познанства с Копитарем); као критичар — рецензијом неких бројева „Новина србских“; као граматичар и реформатор — *Писменицом*.

Учени, грбави Крањац и хроми, умни Вук пријатељеваће три деценије; и кости ће им, нешто дуже, почивати у истом гробљу. Сарадња корисна и по њих понаособ, и по нашу културу. Највеће Копитарево дело, по једном мишљењу, управо је Вук: његова културна револуција, томови народних умотворина итд.

ПРВЕНЧЕ. Прву књигу, са сто лирских и осам епских песама, Вук је завршио почетком фебруара 1814. Оставио ју је Цензури и 1. априла упутио се у Пешту — да уз помоћ свог пријатеља Луке Милованова сведе у граматичка правила дотад необуздаван српски језик. Сународници његови имали су дотад четири граматике за туђе језике и једну, Мразовићеву, за хибридни језик наших тадашњих књига; ниједну за свој свакидашњи, живи и животворни језик. Без ваљаног и одговарајућег обрасца, у мукотрпљу почетништва дакле, Вук је био принуђен да разиграни народни говор сабија у овештале „регуле“ уштогољене „славјаносербштине“, у шеме и ка-

лупе поменуте Мразовићеве *Славенске граматике*. И док је своју грађу дотеривао у друштву ученог и не мање занимљивог учитеља, који, оглунав, без вина није могао ни писати (и госте је, веле, испраћао својим здравицама), — тамо, у Бечу, Копитар је најављивао српског Херкула-Кораја који ће очистити њихову „Аугијеву шталу и осигурати старом мртвом црквеном језику, као и новом живом народном језику, њихова узајамна права“. Представио је, у другом приказу, и *Пјесарицу*, тада још увек у рукама штампарских слагача, саопштио из ње стихове двеју песама (на нашем и немачком језику).

У лето те године, с рукописом прве српске граматике, Вук се вратио у Беч. Уто се из штампе појавило и првенче његово, *Мала прстонародња славеносербска пјесарица*. Штампано ју је о сопственом трошку, у 1500 примерака. И атрибути у наслову књиге — *прстонародња уз славеносербска* — откривају Вукове недоумице: Мркаљевим правописом и не без извесних славеносербских напуна у језику пружио је читаоцу песме „простог народа“, песме које су донели „у глави“ он и рођака му Савка.

Убрзо за *Пјесарицом*, септембра већ, дао је у штампу и *Писменицу*. Уштећевину своју сасвим је, изгледа, осуо; стога је прибегао „пренумерацији“, тзв. колективном меценатству. Покровитељи су били бројни „почтенородни граждани“, не много „изображени“ купци, чиновници, баци и други: у претплатничким прилозима ови „књигољупци“ видели су и акт родољубља, који омогућава појаву и размах њиховог националног књижевства, а, с друге стране, и раст њиховог читалачког „публикума“. Око две трећине Вукових књига угледаће света на овај начин.

Појаву *Писменице* Копитар је раздрагано поздравлио. „Добродошла, прва српска граматико са ћириличким словима!“, биле су прве речи његовог надахнутог и не мање искреног приказа, „И двоструко добродошла што си написана верно по говору простога народа!“

Свој усхит на крају свео је он у низ студиозних, искрених и, углавном, неоспоривих замјерки.

Овим двома књигама наш језик је почео израњати из анонимности векова да би нашао своје место међу осталим језицима учене Европе.

Крајем те, 1814. године Вук је опет у Карловцима: у потрази за песама народним. А тамо му је и отац био, братучед Обрад такође.

У сабирању умотворина свог неписменог народа спознао је Вук један од заветних задатака своје историјске мисије; у његовим песама видео је суштинску одлику националног бића, његову кохезију и особеност у односу на друге народе; оне „содержавају у себи народни језик, карактер и обичаје“. Стога су се — наставља он — учени људи трудили да их као „најсветије драгоцености“ скупе и од заборава сачувају. „Нека родољубиви Мушички лети за Пиндаром и Хорацијем“, рећи ће другом приликом, „коме Србину српски језик не ваља нека га поправља по своме укусу и нови нека гради: не завидим да част сваком своје — а ја ћу само готово да скупљам оно што је народ већ измислио“.

АНА. С јесени 1814, уз стваралачки, Вука је обузео још један немир — љубав према плавоокој Анети. Од чамотиње по расстанку с њом — писаће јој из Будима — морао је поћи у оближњу Сент-Андреју, да нађе окрепљења међу тамошњим пријатељима.

Тог лета, наиме, с двојицом сународника, сместио се у стану бечког кројача, по свој прилици већ упокојеног Андреаса Крауса. Његова породица, жена и две кћери, потребита очито, отворила је гостољубиво врата младићима, а према Вуку, док је био бољестан, понела се и с пуно брижног старања. Срцем је узвратио и болесник, 26-годишњи црнпурасти „Сербијанац“, заволео је газдичину кћер, десетак година млађу. Већ с првих дана помишљао је и на брак с њом: стално је — писаће јој — желео такво биће за

жену, као што је она, у чије би се „праведно срце, врлину и разум могао увек и без икакве сумње поуздати“. И док је у правила сапињао језик сточара и ратара српских, а свету откривао лепоте њихова срца и ума, предводник великог „рата за српски језик и правопис“, трубадурски нежан, патио је за туђинком, „најдражом пријатељицом срца свога“, слао јој стихове песме „Не заборави ме“, подсећајући је да ће на њу мислити све док хладна смрт не склопи његове очи. И оцу у Карловцима причао је о њој. Учио ју је и свом језику; жели, пише јој, да једном добро говори и пише српски. Сачувана је педуљица с речима „Ја волим тебе од свега срца“ на немачком и нашем језику (ћирилицом и латиницом).

У исти мах, и у последњем историјском часу зацело, записивао је умотворе рапсода-класика, Филипа Вишњића, Тешана Подруговића и др. С рукописом песама и пасошем бр. 598. издатим у Петроварадину, приспео је првих августовских дана у Беч. Дао је у штампу још претходног месеца најављену *Народну српску пјеснарицу*, богатију и уметнички вреднију од претходне. Посветио ју је свом учитељу Копитару. Уместо обећаног бакрореза, донео је уз њу нотне записе 6 наших песама пољског музичара Ф. Мирецког, — прве напеве наших „дева“ преточене у ноте. По наслову и језику блискија суштини Вуковог дела, збирка је у правописном смислу значила видљив узмак: пред повицима „натражњака“ и срчани Вук тренутно је поклекнуо.

Убрзо, међутим, „изаћи ће на мејдан“ с критиком романа Милована Видаковића *Љубомир у Јелисијуму*, у којој ће се управо позабавити језиком дела.

РЈЕЧНИК. Пошто је и другу *Пјеснарицу* добио у руке, Вук је крајем новембра, „с бачванским кочијашем“, кренуо опет у Срем: да у народу прибира речи и учи латински код ученог шишатовачког архимандрита. Првих априлских дана 1816. и најавио је, истина ста-

рим правописом, *Рјечник народнога српског језика*.

На измаку истог месеца, први пут по устанку, ступио је на тле свога „отечества“: преко Митровице прешао је у Шабац, а потом, у Београд, не би ли нашао какво запослење.

Млади Вук из времена када је почео „рат за српски језик и правопис“
(Павле Бурковић, уље, 1816. године)

Узалуд, међутим. Преко Земуна (одлежавши у тамоњем „контумацу“ двадесетак дана) вратио се средином јуна у Шишатовач.

У миру и осамљености манастирској, вредно је ишчитавао речнике које му је Ко-

питар послао, Курцбеков, Делабелин, Белостенчев, Јамбрешићев, Стулијев, Волтицијев, Хајмов, исписивао оне речи које је и како их је чуо у народу, додао, „још трећину“ којих у њима није било.

Тих дана добио је и свој први портрет: израдио га је у Шишатовцу наш познати портретиста Павел Бурковић.

28 Пошто је оца испратио у завичај, средином септембра т.г. вратио се у Беч. Мисао да се због оскудице опрости с књижеством узмакла је пред трима љубавима: према том истом књижеству према упорном и племенитом Крањцу, и према оданом девојчету које му је, по друговима из собе, слало хиљаде пољубаца.

Наредна, 1817. година од вишеструког је значаја за Вука: с пролећа и у позну јесен уредиће неколико броја „Новина србских“, у одсуству њиховог уредника, Димитрија Давидовића. Тих 7 бројева упадљив су бољитак у језичком и стилском погледу; избор грабе у њима занимљив је и разноврстан; увећан је и број претплатника. На овом послу суочио се први пут с мукама око „књижевних“ речи; у овим новинама, најзад, угледаће света и „Друга рецензија србска“ на Видаковићевог *Усамљеног јуношу*, — прва наша књижевна критика (не, дакле, само језичка).

Уз тужну вест да му је у Тришићу, у туђој кући, умро отац Стефан, убог и слеп, Вук ће те исте године добити и пријатан глас: у Прагу је изишла прва књига, с преводима песама из његових збирки. Ревношћу ученог Копитара свет је све радозналије упознавао стихове безименог, изворног песничтва, из наших гора и брда.

Сам, без иког од најближих, Вук ће се још приврженије окренути Ани. Много шта их је делило: народност, вера, положај (у очима разборите, али верски затуцане и сумњичаве девојчине мајке Вук је био човек без посла, без куће, „из Турске“, иноверац уз то). Ни он сам, с друге стране, није био лишен зебње: сународници су га, наиме, упозорава-

ли да ће због тога његова „народност“ много „пострадати“ ако не и сасвим пропасти. Мушицки му је поручивао да може љубити Швабице, али „у слатки, вечни ланац брака“ само са Српкињом да се веже. Осећања двоје младих, међутим, надвладала су све обзире и препреке.

2 Средином децембра 1817. склопљен је међу њима брачни уговор, 14. јануара 1818. уследила је дозвола за венчање, а 28. т. м. оно је и обављено у парохијској цркви Св. Рока, по „хришћанскокатоличком обреду“. Сведоци су били: Ј. Копитар (Вуков) и В. Чума (Анин). Сутрадан је Вук и венчаницу добио. Фебруара му се родио син. Како су Вукова мушка деца крштавана по православном, а женска по католичком обреду, првенцу су надели име Милутин.

И по трећи пут, у лето т.г., огласиће Вук *Рјечник*: дело ће се појавити крајем октобра 1818. У њему је први пут доследно применио своје мисли о језику и правопису, пресекао своје дотадање бојажљиве двоумице, своје невољне устукe и уступке. У *Рјечнику* је видео „тријумф српског језика“. У близу двадесет седам хиљада речи ове збирке, углавном из Вуковог завичаја и Срема, наш језик је, уз поетско штиво песмарица и граматичка правила *Писменице* под руком неуморног самоука добио и своју лексичку одору, изборио „тапију“ на место у кругу осталих књижевних језика европских (у речнику Пољака Линдеа, истаћи ће Вук, наш језик дотад није могао бити заступљен међу осталим словенским језицима иако је за собом имао два-три милиона житеља). Вуков *Рјечник* није био „тефтер од ријечи“, обичан, свакидашњи речник; из многих објашњења, особито из стотинак опширнијих описа, казивања, веровања легенди, у њему се огледао потпуније и народни живот, његов социолошки, митолошки, етнопсихолошки профил. Тиме је постао својеврсна енциклопедија наша, а сугестивношћу казивања веома је занимљиво штиво.

Труд плаћен изузетним напорима, понижењима и великим дугом (код Туркиних задужио је малтене цео тираж). Уместо признања уследила је хајка. Карловачки митрополит у бесу је спалио *Рјечник*; и пријатељ Мушички, штавише, прекоревачко га је у *Оди српском лексикографу*. Осуђујући тобож у њему „срамотне речи“, противници су, у ствари, били озлојебени његовим духом, опорим дахом безбројних „говедара“ и „тежака“, полуписмених „купаца“ и других „граждана“ који су растакали њихове сталешке утврде.

У *РУСИЈИ*. „Од раног детињства“, пише Вук, „волео сам Русију као највећи део Срба што је воли, као државу по језику и вери сродну Србима, којом се они увек поносе (макар и тајно у души), мислећи да ће суделовати у њеној сили и слави“.

Још 1815. Вук је намеравао да иде у ову „јединородну“ земљу. Притиснут бедом, понадао се, попут многих избеглих Срба, и у њену пензију. „Глас Руса“ био је уз то од знатног утицаја и на његову свакидашњу борбу: противници су му управо у грех уписивали да нас одваја од њих итд.

Пошто се обезбедио неком врстом „аманета“ (у њему је подробно описао земље и ливаде своје очевине у Тршићу), Вук је с поштом издатим на 6 месеци и са тридесетак примерака тек повезаног *Рјечника*, у сивој овнујској бунди, крајем 1818. године кренуо на пут. Понео је и рукопис народних песама с потајном надом да их тамо објави. Преко Брна, Кракова и Варшаве (овде га је В. С. Мајевски у једном листу представио пољској јавности), првих дана марта 1819. приспео је поштанским колима у Петербург.

Примљен је ненадно топло. *Рјечник* му је пртио пут. О њему су с дарежљивим похвалама већ одмах обавестили своје читаоце младих руски публицисти, П. И. Кепен и М. Т. Каченовски. Најугледнија имена културног живота у граду на Неви домаћински су му отворила врата: прослављени професор-историчар Карамзин, познати мецена граф. Н. П.

Румјанцов, А. С. Шишков, министар просвете и председник Руске академије (слао је по Вука „свој интов са 4 коња“ а једном га водио на „засједање“ Академије). Код Ф. П. Аделунга био је на уобичајеној суботњој вечерњој „скуштини“ и ту се срео са „славним Нијемцем графом Турном“. Упознао је и „рускога првога поету Жуковског“ који се већ користио његовом *Пјесмарицом* у свом раду, такође и данског професора слависту Р. Раска. У албуму рецензента и домаћина Кепена записао је свој кратки али занимљиви животопис, у коме ће, подстакнут зацело руским „троименијем“, први пут истаћи своје братственичко презиме Караџић.

Ни Вуков боравак, наравно, није био без одјека на домаћине: у „кружоку Румјанцовљевом“ подстакао је својим збиркама интересовање за фолклор, а *Рјечником* је тамошњим пријатељима открио и приближио један „саплемени“ народ, који је већ давао запажен прилог европској култури.

У Москви, још срдачније дочекан, био је „во царстве слави мојеја“, како ће писати. Сачекивали су га и пратили с поштовањем. Тројица пријатеља подарили су му и књиге своје. Последњег јунског дана 1819. кренуо је, с једним кочијашем, преко Туле ка Кијеву. На корицама једне од поклоњених му књига забележио је у селу Поливи неколико руских народних песама, а затим их преписао својим, фонетским правописом.

И док је Бечу хитао — од окуженог Јашија скренуо је ка Бојану, — Петроградско друштво љубитеља руске књижевности избрало га је, 6. септембра, за дописног члана. То је било и прво званично признање ове врсте Вуку.

Ако ово „путешествије српског лексикографа“ (намеравао је о њему и да пише) и није донело Вуку пензију, било је за њ од вишеструке користи: обезбедило му је извесна новчана средства (од Библијског друштва за преводбење *Светога писма* и од Н. П. Румјанцова за истраживање старина); омогућило му

је да упозна тамошње књижевне прилике, да у Патријаршијској (Синодалној) библиотеци нађе неке старе словенске рукописе и србуље који ће га још више уверити о самосвојности нашег језика; довело га до пријатељства с многим утицајним људима тадашње Русије; коју годину потом они ће му и пензију издејствовати. Овде је најзад спознао и савременије методе у стицању писмености.

КРАГУЈЕВАЦ. С утисцима и признањима из Русије, с обавезама тамо преузетим, кренуо је почетком јула 1820. у Србију. С више циљева: да сакупља песме; да прибира грађу о устанку; да за грофа Румјанцова обиђе тамошње манастире и дође до старих књига, рукописа и др. (том приликом је био у овчарско-кабларским манастирима). Ободрен, најзад, једноставношћу своје азбуке, наумио је да „онамо“ почне „школу за одраслу момчад и саме млађе чиновнике по начину Ланткастрову“, који је упознао у Русији и „таблице“ за то чак приправио. Мислио је, уз то, и кнеза да описмени, као и остале његове доглавнике (успеси у том смислу, с Мајевским у Варшави и М. Стојковићем у Бесарбији, охрабрујуће су годили и сујети и самоуверености његовој).

Без успеха, међутим! Примитивна и заостала средина „отечествена“ није га ни схватила ни прихватила.

Тада, у Крагујевцу, срео се и са српским књазом Милошем, а тих дана додељено му је још једно одликовање из Петербурга: сребрна медаља Руске академије за *Српски рјечник*; не много затим постаће и дописни члан Ученог друштва при Краковском универзитету.

С прибраном грађом вратио се средином 1821. године у Беч. Убрзо је огласио и III књигу песама. Сем њиховог рукописа, Цензури је поднео и *Грађу за српску историју*. Ни за једно од њих, међутим, није добио дозволу. Песме које величају дела српских јунака од кнеза Лазара до Караборба, размишљали су у Метерниховом уреду, спирале би међу Срби-

ма мржњу против Турака и жељу за „наопаком независношћу“; за поменућу *Грађу* већ дату препоруку цензорову оспорио је сам гроф Седлиницки, из политичких разлога: не би требало штампати историју народа, који је буном предњачио Грцима и с њима је вером везан, стајало је у образложењу Државне канцеларије, дело писано уз то привлачним стилем и језиком.

Стога се Вук одлучио да их изда у Немачкој. Претходно је, пролећа 1822, одвео породицу у Пањеву крај Темишвара, на посед богатих пријатеља Демелића. Уколико не бисмо били сумњичави према речима Г. Асакија да му је Вук дао у Бечу збирку румунских народних песама, имала би места и претпоставка да их је овом приликом овде и забележио.

ДОКТОР ФИЛОЗОФИЈЕ. Марта 1823. Вук се обратио Главној полицијској дирекцији у Бечу: тражио је пасош ради медицинских студија у Халеу. Сагласно да му се исправе издају само „за одлазак“, Врховно полицијско звање је препоручило да се по повратку „овај турски поданик, без зараде и средстава не трпи више овде“ (у Бечу) и као странац протера у његову домовину.

Средином марта пошао је за Немачку. У Прагу се упознао с Ј. Јунгманом, с Ф. Челаковским, будућим преводиоцем наших народних песама, и с В. Ханком, издавачем прве преведене збирке из Вукових песмарица (у његовој „Споменици“ записаће том приликом речи: „Пјевај, друже, да ти отпјевамо“).

Продужио је дилижансом за Дрезден, да би почетком априла приспео у Лајпциг. Понајвише боравећи овде и у Халеу, ишао је повремено у Касел, Гетинген, Вајмар и Јену.

Прва два месеца слушао је анатомију у Халеу. Убрзо је, међутим, одустао: жалио се Копитару да је то „један гад и смрад“, да му предавања тешко падају због раштрканости учионица. Разлог ће ипак понајпре бити у његовој неприпремљености: није имао прет-

ходну ни потребну школску спрему. Прешао је на „филозофију“, у Лајпциг.

34 Питање ових Вукових студија остало је доста мутно. Зашто је желео да заврши „хирургију“? Није ли га сопствено здравствено стање томе окренуло? Зашто није то учинио у Бечу, „на дому“, већ у туђини, у ионако нимало завидним материјалним приликама, и то у 36. години, без формалних и суштинских квалификација? Можда је посреди жеља да се овим домогне звања које би му припомогло ауторитету, или је у томе био формални основ за стицање доктората?

Како су тамошње власти ограничиле промовисање „странаца“ на универзитетима у Халеу и Лајпцигу, Ј. С. Фатер, брижни Вуков домаћин, предложио га је Филозофском факултету у Јени, „најчувенијег међу јужнословенским лингвистима“, не помињући, истина, његове „студије“, али је у захвалном писму Вук уздржано то наговестио: жеља за науком, истакао је, довела га је и у слушаонице филозофа.

Предлог је имао одзива. „Филозофски факултет“, стајало је између осталог у дипломи од 24. септембра 1823, „преблагородном и велеученом мужу Вуку Стефановићу Караџићу, члану учених друштава Петербуршког и Краковског, доделио је доктората филозофије почасту, достојанство, право и повластице као знак и украсе доказане учености и угледа у јавности“.

Добијену титулу Вук је својски пригрлио. Копију дипломе одмах је послао кнезу у Крагујевац, а на књигама својим истицаће је на првом месту скоро редовно до краја тридесетих година, више, рекло би се, из потреба свакидашње борбе.

С овим звањем, уз препоруку Ј. Грима, кога је пре тога у Каселу посетио, с два већ одштампана тома народних песама (III и II) пошао је затим у Вајмар, великом Гетеу. Домаћин га је дочекао наред себе — пише Вук Копитару — и „пошто се послје многих комплимената посадимо на канапе (софу), на ко-

3 ме је стајало Гримово писмо развито и превод *Диобе Јакшића* и једна отворена свеза новина, онда ми Гете, пруживши руку на свезу новина, рече: 'Видите да нијесте Ви данас први пут у мојој соби. Ви сте већ одавно овде код мене'. Кад ја бацим очи на новине, а то прецизније моје прве Српске граматике. Сами мислите, какав је то тријумф за мене био. Потом смо се много разговарали о нашим пјесмама, и читао ми је *Диобу Јакшића*, и питао ме за дјекоје стихове како је у оригиналу, и казао је да ће је он дати да се наштампа...“.

Крајем фебруара 1824. постао је дописни члан Тириншко-саксонског друштва за изучавање старина.

Једногодишњи боравак у Немачкој, плодан иначе, вишеструко је важан за Вука. Вратио се у Беч с три књиге песама и *Огледом Светога писма на српском језику*; у слагачници је остала његова *Српска граматика* у преводу Ј. Грима. Овенчан је и већ поменутиим звањима. Стекао је, најзад, и бројне пријатеље: Гетеа, Грима, Фатера, Бенекеа, Бетигера, Блуменбаха, Ајнхорна, Римера, Рајмера, Чирнера, Тисена, Херена, Круга и проф. Јакоба, чија ће кћи Тереза својим преводима убрзо разнети широм света славу нашег народног песника. Ни дотад Вук није био незнан ученом немачком читаоцу; од тада ће му бити знатно блискији, и не само њему.

СЛАВА И БЕДА. Вукова слава расла је из дана у дан. Негдашњем чобанчету из Тршића, без школа и сведоци, писали су пријатељи подно имена: *доктор филозофије и више учених друштава члан кореспондент*. Једино отаџбина, у чију је славу и корист сав свој труд улагао, није му узвратила хвалом. Бојажљиви катихета Платон Атанацковић (није се ни потписао) с пуно права певао је Вуку:

*Своји те својски дочекали нису,
Грле те туђи.
Но сунце трни помрачење,
Са тим се теши.
Има их, премда ретких, којима си сунце.*

Уза сву славу, први списатељ књижевства српског све више је огрезнуо тих година у суморну и безизлазну беду. Морао је залагати ствари од вредности, штавише и медаље у знак признања добијене, да би прехранио своју породицу и себе. Плакао је, писаће тих дана, гледајући своју гладну децу, којој за Божић није могао купити ни пола килограма меса, а камоли печеницу. „Све што се могло продати или заложити, заложити сам или распродати; сада не знам шта ћу чинити са женом и троје нејаке дјеце. Зимно доба, а дрва нема, леба нема, а новаца нема. Ја једнако мислим да сам боље што заслужио и да ће срамота бити народу српскоме што ја овако живим“, прекоревао је 1825. сународнике.

Знајући колико су календари омиљени у народу, а да их већ четири године, после Д. Давидовића, нико није издавао, Вук је приступио припреми једног таквог забавника. Уздао се у пробу и успех, у спас из оскудице. У њему је, сем тога, нашао „трибину“ за своје мисли о језику и правопису.

Крајем 1825. године појавила се Вукова „Даница“ за 1826. годину. Пријатељима она је углавном годила; један од њих више се радовао „забавнику“ него толиком комаду злата. Противници су га осуђивали због језика и правописа. Један од њих грдио је недотупавно Вука: боље би, вели, било да је чувао прасце и овце него што је књиге писао, да му је језик „заиста говедарски“, да пише „као каква баба, која никад отмјено штогод видила или чула није“.

Најтеже му је пала зловоља карловачког митрополита Стратимировића: по други пут тужио је Вука, сада — због понарођавања имена светаца и скрнављења њиховог. Власти су озбиљно и ревносно схватиле речи моћног православног челника: цензор је морао дати изјашњење зашто је то пропустио, власник штампарије — податке о тиражу. Затим је, марта 1826, полиција упала у Вуков стан с налогом да заплени све примерке и из њих повади календарски део. Нашли су, међутим,

само три примерка; аутор их је благовремено растурио, можда на Копитарево упозорење.

Вук ће издати још четири годишта „Данице“, вративши се, истина, традиционалним називима светаца у календару. Уступке, међутим, није давао читалачком примитивизму и комерцијалним интересима, убеђен да у суђењу о књигама није увек „глас народа глас божји“. „Пишући“, рећи ће Вук поводом тога, „никада не мислим на данашње читатеље од простоте него на критику и на потомство“.

Оскудица, међутим, није избивала из Вукове куће. Жена је вапила за новцем, залагала и одевне ствари, позајмљивала и задуживала се неретко без Вуковог знања и уз његове прекоре. Писао јој је, у безизлазном јаду, да се боји њених писама као куће. А она му је, опет, јављала да је ради болесног детета узела служавку, али није могла да је отпусти, јер нема чиме да је исплати.

Уто је, као гром из ведре неба, стигла вест из Петербурга: указом цара Николе од 4. јула 1826. доктору филозофије, Вуку Стефановићу Караџићу, додељује се 100 червонаца годишње пензије за његов допринос „словенској филологији“.

Двоструко значајан акт за Вука: као стални, макар и не сасвим довољан приход; уз то он је постао руски пензионер, у очима сународника непорецива почаст.

У хроничној оскудици, Вукова жена и ташта примиле су глас до дирљивости потресно: обе су се од радости разболеле. „Нека небо благослови наше пријатеље“, писаће Ана Вуку, „који су ублажили муку једне намучене породице. Ко је сад срећнији од мене? Тако велику срећу досад још нисам осетила“.

ЧИНОВНИК. Гладне године као да су увериле Вука: боља је и скромнија стална плаћа од претилих нада неизвесне egzистенције. Желео је поред тога да „својим малим знањем“ у Европи стеченим послужи отаџбини.

На позив кнежев пошао је стога у Србију. Средином новембра 1828. стигао је у Крагујевац, тадашњу столицу српску. Дали су му, уз помоћ једног писара, да преводи Наполеонов Кривични законик, по издањима које му је Копитар послао. Наредне године, у лето, наименована је Законодателна комисија: с још петорицом сарадника постао је њен члан.

38

Почетком 1830. године постављен је у Општенародном суду, с годишњом платом од 420 гроша, уз стан и храну, да би убрзо затим постао председник новообразоване Законодателне комисије.

Крајем т.г. одређен је за члана Суда вароши и нахије београдске, јамачно и стога да би ближе био породици у Земуну. А 10. априла 1831. кнез га је наименовао „за президента“ Суда на три месеца.

Из Протокола Суда (делом га је сам Вук водио) видимо природу посла: најчешће је у питању била наплата дугова. Било је и других прекршаја, забележених Вуковом руком: једном слуги „ударено 25 штапа“ што је заспао у патроли; другом исто то што је украо „два топа вунена гајтана“, а Марјану Марковићу из Савамале — што је „девојци Јованки, кћери Велиној, на силу тео у кућу да уђе, и потом се с Велом свадио и тукао је“ такође је „ударено 25 штапа“. Једним актом кнез је тих дана налагао Суду да обузда лекарску самовољу, да узме у заштиту болеснике који нису могли од њих да се откупе.

Узгред је Вук обављао и друге послове: старао се о набавци штампарије, о лекару за кнеза, о учитељу француског језика за његову децу итд.

Уза све то користио се сваком приликом да што и за себе забележи: песму или податак о устанку, натпис са старог гроба, расходе трошкова. Ишао је и до манастира Студенице: за пријатеља Копитара ту је записао десетак албанских песама, мислио да то учини и са циганским, а преписао је и запис с Краљеве цркве (Милутинове). Покушао је

1830. да искористи новембарски скуп 35 првака у Крагујевцу: да од њих добије „благослов“ за свој превод *Новог завјета*. Одбили су га као ненадлежни и неуки, тобож, за оваква питања, не снебивајући се при том да излију не мало жучи на рачун његовог „Лексикона“.

Чувар законитости и њен поборник одраније, Вук је убрзо спознао да ње нема и не може је бити у сенци самодршца, у средини придворној и удворној, где су искреност и отвореност погубне врлине. Воља, тачније самовоља кнежева била је врховни закон. Обесцењене су основне вредности грађанског друштва, имовинска и лична безбедност. Кнез је трговину за себе монополисао, кулук завео, највише чиновнике извргавао батинању а затим их милостиво пео на више положаје, многе излагао подсмесима и увредама, па и самог Вука.

Стога је Вук, потиштен и разочаран, почетком септембра 1831. оставио Београд, и после уобичајеног двадесетодневног карантина, прешао у Земун, својој породици; у међувремену, средином јуна, родила му се била кћи Амалија (Љубица).

ПИСМО КНЕЗУ. Решио је да се не враћа више у отечество: морили су га утисци и сећања о кнежевој владавини. Првих дана нове 1832. године почео је и да их бележи под насловом *Особита грађа за историју нашега времена*. Уједно сабрано, то је изгледало још суморније. Осетио је потребу, чак обавезу, да укаже кнезу на то, да му у интересу Србије и њега самог лично предочи погубелне последице такве владавине, да укаже на „буну“ која „само што није почела“. На то га је гонио и дуг према истини и потомству: три-четири године раније дао је читаоцима књигу о Милошу, борцу и устанику. У међувремену, брига и страх за власт развили су кнеза у деспота, сумњичавог, суровог (не ретка судбина многих властодржаца). Није ли Вук, дакле, противуречио сам себи? Да ли је пре био пристрасан према богатом и моћном ме-

цени или је сада, увређен и озлојеђен, видео само наличје његово? Ни једно ни друго. Са својственим му оштроумљем, Вук је запазио и дао два раздобља овог владара: раније — лик „мирног и поштеног војводе“, борца и предводника побуњених српских сељака; сад — самодршца и експлоататора својих сународника, с чије се крви и домогао власти.

На бледоплавој, храпавој хартији изложио је кнезу своје беспоштедне замерке и своје умне предлоге, све то не одмазде него пријатељства ради. Писмо је завршио крајем априла, а послао га тек крајем августа, после дужег оклевања, очито.

Оштрином запажања и дубином оштроумља, писмо припада најјачим страницама Вуковог пера. Социолошки веома студиозно, мајдан података за једно бездушно, грабљиво време у Србији, за тзв. првобитну акумулацију, оно је уз то изврсна анализа примитивно-источњачког деспотизма: неким опаскама, „од кога се год многи боји, јамачно ни он не може на миру спавати“, на пример, сеже оно до висина универзалне истине.

Из његових редова, с друге стране, израста и Вуков идејни лик, прогресиван и одважан. У духу напредних тежњи свога доба, још недовољно изражених не само у Србији, које ће тек грађанско-демократски покрети, средином века, снажније истаћи, он тражи уставност, укидање кулука, слободу говора, личну и имовинску сигурност, економски и просветни просперитет и — што ће коју деценију касније захтевати и издејствовати представници српског сељаштва — ускраћивање чиновништва, па и самом кнезу, права на трговину.

Својом суштином писмо је добило значај универзалних, увек свежих порука, постало умни трактат о разумној владавини.

Интереси владарца и народа не смеју бити разроки, примећује Вук: „Тешко оном владарцу који зато држи момке и солдате и гарду да га чувају од његова народа!“. Оспоравајући ваљаност принуде, указује: „Што

се год на силу узме и држи, оно свако има право на силу и преузети“. И његове мисли о слободи говора класично су разборите: „У земљама где се мало слободније може говорити владарци лакше могу дознати шта народ мисли и говори; али где нико истине ни свога правога мњенија јавно показати не сме, онда не само што је тешко дознати шта људи мисле и говоре него се још товари на владарца, поред онога што је учинио, и друго много којешта што није учинио. . . А и из других узрока ваљало би да паметан човек у највећој својој сили и власти не чини ништа зашто би га ко у највећој тескоби и невољи по правди прекорити могао, је на овоме свету које се ствари најпостојаније чине, могу се ласно изврнути. . . Добро је знати шта људи мисле и говоре, али не треба свакога гонити који што противно рекне, а особито ако људи, по несрећи, имају право. Сила пута човек рекне што или у шали, или у љутини, или у каквим другим опстојатељствима, уз реч, а не мислећи нити могући учинити икака зла. У оваким догађајима ја мислим да би правителство и владалац много паметније учинили кад би гледали да се поправе ако људи право имају и ако је икако могуће, него људе одмах да гоне и да вуку по судовима и да казне; ако ли онај који говори нема право, а не мисли нити може икака зла учинити, онда може бити да би најбоље било прокарати га тако да и сам призна да није право имао, или га оставити нека говори шта му драго, само кад дужност своју извршује“.

Духовита су Вукова опажања о непостојаности славе и моћи поткрепљена судбином Младена Миловановића и Наполеона Бонапарте: први је устаничком „Србијом по вољи својој окретао“ да би десетак година потом с њим „збијао спрдњу ко год је хтео“; други је заповедао Европом и краљеве по њој постављао, а 1815, у Паризу, „народ његов споменик му обарао“.

Не мање су вредна и Вукова расуђивања о превртљивости историјских „истина“ и

оцена: доћи ће можда време — објашњава он кнезу — кад ће се „бунтовницима“ Милоју Баку и Борђу Чарапићу „споменици у Србији подизати, а сви остали, који су за онаке кривице од Вас изгинули, остаће као мученици за правичу и слободу народа српскога много већи него да су изгинули на Мишару или на Делиграду“.

42 Осioni кнез је схватио писмо као невиђену дрскост. Зар он, „Топал“ (хроми), како је звао Вука, да му тако и толико рече? У бесу ван себе, писмо је, веле, поцепао. У немоћи за одмаздом — Вук је био иза Саве, у Земуну, под туђом влашћу — послао му је тројицу емисара на „парлаторију“, и то управо оне које је Вук изузео за разговор: по његовом, кнежевом налогу, они су га испсовали и грдили на пасја уста. Кнез је покушао да му укине и руску пензију; оптужио га је и аустријским властима за „демагошка роварења“ ради обарања постојећег поретка у Србији, захтевајући при том да га протерају са границе. Убрзо је забранио и Вуков правопис: да се у Србији не сме ниједна књига печатати „која би написана била с писменима *љ, њ* и *ј* по ортографији познатога списатеља Вука Стефановића Караџића“, како је истакнуто у *Објављенију* (правилима о цензурисању књига).

Почетком 1835. обистиниле су се Вукове речи, избила је тзв. Милетина буна: устали су уистину против кнеза први чиновници, па и његова жена. Сетивши се Вукових видовитих предвиђања, кнез је молио Петроварадинску команду да му пошаље препис овог писма, а Вуку је доделио толико прижељкивану пензију иако му је раније поручивао да је засвагда лишен кнежевске милости. „Уважавајући родољубиве заслуге неких одабраних лица које они имају за премили род и отечество наше“, стајало је у одлуци Милоша Теодоровића Обреновића, књаза српскога — награђено је 27 заслужника; међу њима, под бр. 25, додељено је 150 талира Вуку Стефановићу Кара-

џићу, списатељу. Не ретки каприци ђудљиве историје!

Због актуелности садржаја писмо је кружило у бројним преписима. Вук га није објавио, иако је за њ могао доћи до доброг хонорара. Пружиће га читаоцу десетак година потом тек његов противник Ј. Хаџић, из недобронамерних побуда, разуме се.

„НА ЦЕТИЊУ, УСРЕД ГОРЕ ЦРНЕ“. Бивши „президент магистрата“ вратио се поново књижевству. Живео је, истина, у свирепом мучној неизвесности, у ишчекивању решења аустријских власти: да ли ће га изручити разбеснелом кнезу или му омогућити да се одсели у Русију; Беч, бар тада, није долазио у обзир. После више од годину дана дозволили су му „купке“ у Будиму, а затим и повратак у Беч.

Радио је ипак за то време. Припремао IV књигу народних песама, књигу свог пријатеља Л. Милованова, а огласио је и у штампу предао збирку пословица. На доставу Вуковог негдашњег домаћина, тадашњег владике карлштадтског, Л. Мушицког, карловачки митрополит обратио се грофу Ј. Седлницком: тражио је да се *Пословице* подвргну будимској цензури, јер у бечког цензора, Ј. Копитара, нема поверења. Захтев је услишен, стога је Вук повукао рукопис.

Као да је усуд био склон Вуку: раскидом с кнезом, он је нашао пријатеља и покровитеља у другом, црногорском владару. Упознали су се лета 1833, тек што је Вук, по одобрењу, приспео у Беч. Још у Трсту, на путу за Петербург, пријатељи су препоручили младом црногорском господару да посети Вука. И без тога, зацело, Његош га не би мимоишао: био је већ страсни поклоник књиге. Још у пролеће т.г. подарио је Вукову „Даницу“ своје госту, ужичком епископу, са национално надахнутим стиховима:

*Српски пишем и зборим,
Сваком громко говорим:
Народност ми србинска,
Ум и душа славјанска.*

Млади архимандрит већ је састављао песме (том је приликом и оставио Вуку свој *Глас каменштака*). Заједничка им је била љубав према живом, говорном језику и десетерцу: један је у њему певао, други сабирао такве умотворе. „Овде је пре шест недеља био црногорски управитељ архимандрит и будући владика, *Петар Петровић*, коме нема још пуних двадесет година, а већи је и *лепши* него икакав гранатир у Бечу“, писаће тих дана Вук Мушицком, „Не само што зна српски врло добро читати и писати, него прави и стихове лепе. *Глас родољупца* Вашег зна најуст и обожава Вас за Ваше родољубиве мисли, него му је мало жао што још постиже српски не пишете, јер он мисли да на свету нема лепшег језика од нашег *народног* (и има право што тако мисли, макар и не било истина)“. Његош је тада Вука позвао у госте на Цетиње.

Сусрет је малтене од судбинског значаја за Вука. Још од почетка двадесетих година, истина, носио се он мишљу да походи Црну Гору. Оскудица, послови, у последњим годинама и чиновничке обавезе, ометали су га у томе. Сад су се, међутим, и за његов списатељски рад открили нови простори, изван Србије и Срема, богати, разнолики и вишеструко занимљиви.

За слободну Црну Гору (!?) морао је Вук тражити пасош у Турском посланству. Крећу је у зору, 20. јула 1834. дилижансом. Од Трста бродом до Котора, а отуд, на коњу, уз чувене серпентине. Средином септембра стигао је на Цетиње. „Ја сам одавно желио да чујем како народ наш по овим крајевима *говори* и да видим како *живи*. . . Да ништа ново не нађем, осим овога што сам досад нашао, опет налазим да је било вриједно овако даљни и трудни пут предузети“, јавиће Вук једном пријатељу.

Домаћин га је примио као друга и пријатеља и рад је с чим год може да му угоди, јавиће Копитару. Слао би га, обећао му је, на свом коњу и са својим момком и по уну-

трашњости Црне Горе. Вук, међутим, није био добро са здрављем. Због висине или влаге цетинске, није смео овде зазимити. Спустио се у Боку. С пролећа је опет накратко на Цетињу: владика је за њ у ријечку нахију послао коња и два момка.

Боравак Вуков у Црној Гори веома је плодан по резултатима: прибранио је ту знатну и разноврсну грађу (фолклорну, језичку, лексичку, историјску); овде или на овом путу прикупио је и трећину пословица у првом издању, разгледао драгоцен материјал митрополијског архива; присуствовао једном мирењу у вези с крвном осветом, такође ископавању костију владике Петра I и његовом проглашењу за свеца (његу, Вука, набеђивали су као виновника тога чина).

Његош му је, у својој штампарији, објавио и прво издање *Пословица* (само је предговор сложен у Бечу); можда му је доводио на Цетиње и познатије народне певаче, а јамачно су и разговори с умним домаћином имали знатну вредност у коначном исходу овог Вуковог пута. Врстан плод сусрета с Црном Гором је и Вукова књига о њој: спис колико читљив и занимљив, толико и научно драгоцен о крају и живљу на преласку из родовско-племенског уређења у државне „регуле“, књига која ће намамити многе ходочаснике у тај патријархални резерват модернизоване Европе. „Нико други до Вас није крив што сада цео свет, па и краљеви, путују у Црну Гору и Србију“, поручиће Вуку одани Копитар. Привлачним текстом, објављеним на немачком и анонимно, скренуће он, дакле, пажњу Европе на један народ горштакки и одважан, слободан и независан, острвце у „отоманском мору“, који су још само дипломати држали „у ропству“.

Ова подручја најзад — Црна Гора, Бока Которска и Дубровник — биће од утицаја и на Вукова књижевнојезичка поимања: прошириће основу књижевног језика, а употребом гласа *х* увериће га у потребу да и то слово уведе у азбуку и језичку праксу: у *Писме*

ници (1814) било је оно међу писменима; у Грамагници (1818) избачено, у Буквару (1827) поново је међу словима, али га Вук, као и већина тадашњих књижевника, није употребљавао. Од тих дана постаће овај глас саставни и неотуђиви део нашег гласовног система, наћи ће примену и под пером кодификатора нашег књижевног језика и правописа.

46

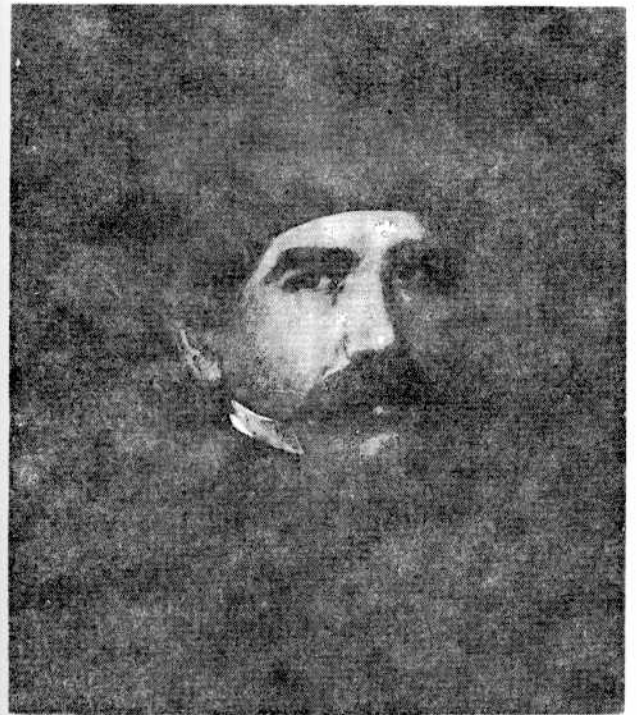
Три године потом, 1838, с истим побудима поћи ће Вук у нове крајеве, обићи ће Војну крајину, Лику и Далмацију (средњу и северну). И њих ће обиљем грађе овде забележене уградити у своје дело. Уз многе приборане речи, легенде, веровања, дошао је ту до података о *прпорушама*, *нарикачама* и *главарини*; видео древна надгробна обележја стећке; у песми о Мари Шучићкињи нашао мотив који је својевремено, у другом годишту „Данице“ по космајској легенди, препоручивао списатељима као „грађу“ за роман; на книнском Косову о Илинданском вашару упознао и неке тамошње обичаје, а срео се и са старешином једне породичне задруге од шездесетак и нешто чланова.

После овог пута, најзад, Вук ће унети још једну новину у наш књижевни језик: пред гласом *ћ* усвојиће нејотовани облик (уместо дотадашњег *ћевојка*, *ћеца*, *ћерати* од тада ће употребљавати *дјевојка*, *дјеца*, *тјерати* итд.).

УТУЦИ. Вук није „крпио“ него „мењао свет“, рушио и градио у исти мах, наилазио на отпоре, и сам представљајући отпор. Није, према томе, могао мимоићи окршаје полемика.

Још с раних година, видели смо, оборио се на Видаковићеве романе; двадесетих година укрстио распру са својим „рецензентима“, нешто касније и с „руским рецензентом“ Н. Гречом. После дужег мировања, крајем 30-их и почетком 40-их година опет ће се наћи у ватри полемике, и жешћој и разноврснијој овог пута.

Срчан као увек, једном руком напада, другом се брани. Не устручава се да у исто

Вук Караџић из 1840. године
(уље Димитрије Аврамовић)

време полемисхе са П. Каранотвртковићем о српским повељама и да оповргава тврђење П. А. Поповића о томе ко га је подстакао да сакупља народне песме. Низ његових написа из тога доба има наслов *Одговор*, — на „Задатак српском филологу“, — на Ситнице језикословне, — на Утук, — на лажни и опадање у Србском улаку итд.

Највећи и најжешћи полемички двобој имао је са Јованом Хацићем, својим негдашњим привржеником. Учени доктор права, угледно име нашег тадашњег књижества, на Вука се околио с ренегатском насртљивошћу. Није зазирао ни од личних увреда, надмено исмевајући самоуштво. Надбио га је, међу-

тим, генијални самоук; својом здраворазумском логиком и трезвеношћу. Уз то је и својом безобзирном жупрошћу добро „окрпио“ овог доктора правних наука, на радост својих и на жалост Хашићевих пријатеља. Познати утуци њихови ређали су се све до 1847. године, кад је Вук, уз помоћ свог саборца, у пуном смислу речи дотукао свога противника.

48

Од средине четрдесетих година могли су се видети у Вуковом дому двојица младића: слушалац права Борђе Поповић више познат као Буро Даничић, и студент медицине Бранко Радичевић — „вучићи“ како ће их убрзо прозвати. Пристизали су, дакле, млади, они на које је Вук чекао, у које се уздао, стасавали су већ нови нараштаји с развијеним осећањем за ново, младеж која нас једино, како је Вук говорио, „може избавити од срамоте и језик наш сачувати од пропасти“, следбеници а не гонитељи: „из уст младенец совершил јест хвалу своју“, како му је писао један од пријатеља.

Године 1847. и они су пошли за Вуком у освајање српске књиге. Бранко је објавио *Песме* на прстонародном, толико хуљеном „говедарском“ језику, и то Вуковим правописом, с криворепом јотом. Место Хеликона, Херкула и Пегаза опевао је он Стражилово, Марка Краљевића и његова Шарца, наместо уштогљено-сапетих „торжественних“ ода и „плачително-чувствителних“ надгробних „слова“, тромих и беживотних, зајуборили су у његовој поезији лаки и разиграни стихови, пуни срца и живота. И непосредно, уз то, борио се он за мисли свога „Вука“, како ће га звати: у песми *Пут* јетко се обрачунавао с његовим противницима. Својим збиркама пружао је очигледан пример „благоображеном“ читаоцу да је и за најтананија осећања проказани, „простосербски“ језик и довољан и подобан.

Други „вучић“, Даничић, не без сметњи и мукe, издао је књигу *Рат за српски језик и правопис*, у којој је научно доказао Вукове идеје и оспорио тврдње његових противника.

Дело 22-годишњег младића, тако студиозно и о тако горућим питањима, запањило је и пријатеље и оне с противне стране. Чак је и Хашић признао да у којечему аутор има право.

Те исте године у Бечу се појавио и Његошев *Горски вијенац*, штампан, истина, старим правописом, Сочним и речитим језиком црногорских чобана и ратника, писац је, лако и природно, изразио тако дубоке мисли и толико узвишена осећања.

Најзад, и Вук, челник великог рата за језик, штампао је те године *Нови завјет*. С више књига имао је он неприлика код власти, али понајвише, рекло би се, с овом. Судбина њена — то је историја бројних тегоба, од којих би свака за се омалодушила обичног човека: од 1815, кад га је Кошитар с чудесном вером препоручивао, тврдећи да би Вук, „што се тиче чистоте српског језика, дао превод још без премца међу народима“, па до појаве дела, 1847, које је узорним језиком, богатим и мелодиозним, представљало и прекрасан образац књижевног језика, и пуну афирмацију потцењиваног народног говора, прикладног, ето, и за тзв. свете књиге.

Пошто је превод изашао на свет, Ј. Рајачић, карловачки митрополит и Вуков пријатељ, тражио је да се дело конфискује, без обзира на своја ранија обећања да ће га препоручити: сматрао је да текст може да заведе читаоца и да нема одобрења духовних власти. Упркос противљењу стручног цензора др Ј. Шајнера, теолога, власти нису хтеле да се оглуше о захтев православног великодостојника: дале су налог да се уђе у траг тиражу, а почетком јануара 1848. Вук је позван у полицију, на саслушање.

„Зовем се Вук Стефановић“, рекао је, упозорен да говори истину и да објасни где је 1920 примерака одштампаног издања, „Српски сам писац и доктор филозофије, из Тришћа у Србији, од године 1813. у овом месту, имам 60 година, православне сам вере, са станом у Ландштрасе бр. 362 и нисам никад имао било каквих неприлика са судом“. Затим

је испричао историјат превода, истакао да га је штампао о свом трошку, да је тираж већ растурио, јер код Срба још нема развијене књижарске трговине. На крају је изразио спремност да исправи све евентуалне стручне грешке, и закључио: „У начин писања и у језик нико, сматрам, нема права да се меша, утолико мање што се ја већ 30 година бавим проучавањем језика српског и од свих сам стручњака признат као позвани судија“.

Против превода устали су и београдски митрополит (убрзо је дело у Србији и забрањено), као и далматински епископ. Међутим, настала револуционарна збивања укинула су цензуру, а тиме и забрану Вуковог *Новог завјета*.

У побројаним књигама: Бранковој, Даничићевој, Његошевој и Вуковој, издатим исте, 1847. године — као да је оличен победоносни продор народног духа у нашу литературу.

У **ПОБУЊЕНОМ БЕЧУ**. Из Француске ширила се попут поплаве револуција по Европи, плаховито и незадрживо. Марта 1848. придружили су јој се и Бечлије, претежно млади, студенти и радништво. Упркос позним годинама, и Вук се обрео у таквим расположењима. По казивањима кнеза Михаила, и кокарду је носио.

Сликовито је Вук поредио револуционаре с „богатирима“ из бајки. „Французи никуд никога нијесу слали, нијесу подбадали да се диже буна“, писаће он тих дана једном пријатељу из Русије, „Мисли с којима су се они подигли, нијесу остале само код њих, но су полетјеле од срца к срцу и гдје су нашли срце које им је саосјећало, тамо су и биле примљене. То су најискренији бунтовници који се никога не боје и којима нико ништа не може, јер они су од бога, то јест — вријеме или дух времена. Ти див-јунаци, невидљиви за људе али који скидају са свијета сваку невољу, појавили су се и овдје у Бечу, и Беч се узбунио“. У наставку, сликовито и даровито, описао је бунтовна гибања у револуционарном граду.

Нимало случајна блискост! И Вук је свим својим бићем био револуционар. Захтеви бунтовника — слобода, демократизација, укидање цензуре — били су му сродни, од неопредног значаја и за његову свакидашњу борбу. Нису ли власти недавно забраниле и његов *Нови завјет*? Уз то, тридесет и нешто година говорио је он у име оних којима су управо такви покрети отварали врата јавног и политичког живота. С друге стране, идејно-политичко револуционисање маса чинило је блиским и његове идеје. Млади — војска револуција — били су, и све бројније бивали, његовим следбеницима.

То време годило је размаху националних нада и снова. Народи су почели достојанственије дизати главу. Пешта се отимала и кратковремено отела из „загрљаја“ Беча. Од Угарске, пак, тражили су слободу наши сународници, приклањајући се цару против Кошута, да би за награду добили оно што и Мађари за казну.

Успомена на дане проведене код пријатеља у Берлину
(Емил Грим, цртеж, 1844)

Ти дани, најзад, погодовали су и свесловенском осећању и узајамности, поткрепљиваним хердеровском визијом да историја, после Романа и Германа, уступа предводништво њима, Словенима.

52 Ношени тим осећањем, крајем маја 1848. у Праг су са разних страна хитали словенски заступници, међу њима и седи Вук, с другим брковима и црвеним фесом. Родитељи су децу подизали да им га покажу, забележили су хроничари. На Софијином острву започео је Словенски конгрес. Не задуго. Пошто су угушили буну у Бечу, Виндишгрецови одреди опколили су и Праг: конгресни делегати тихо су се разишли.

У метежном Бечу Вук је помало радио, скривајући по подрумима своје рукописе. Као да се у насталим збивањима и сам приклањао хтењима својих сународника: ишао је на „подворење“ цару оданом бану Јелачићу, обратио се јавним писмом Бокељима позивајући их да своје захтеве решавају у постојећим државним границама К. К. Монархије. Почетком године саслушаван у полицији, он ће одмах затим добити од цара брилијантски прстен за послату му књигу народних песама, а од Царске академије обавест да је изабран у њене редове. У част ових признања бечки Словени приредили су Вуку славље: један Хрват прочитао је пригодну песму, а присутни су се записали у свеску увезану у црвену кадифу. Август месеца пошао је Вук у Трст: да у тамошњем мору потражи смирења од минулих напетости.

Наредне, 1850. године опет се у Вуку јавила „скитничка“ ћуд: фебруара је ишао с ћерком у Берлин, почетком јуна, преко Загреба и Сиска, са сином, „паропловом“ за Београд, а отуд, са својим младим саборцем Б. Даничићем, посетио је свој родни Тршић.

Те године огласиће и штампаће II издање *Пословица* умножено са више од половине претходне збирке (укупно је имало 6379 пословица) и *Ковчежић за историју, језик и обичаје Срба сва три закона*, прву књигу своје-

врсно замишљене периодичне публикације: у њој ће описати Боку Которску и показати неке рисанске обичаје (женидбене, погребне и здравице).

Као врсни зналац језика, Вук је ове године изабран за члана тзв. Терминолошке комисије: њен задатак је био израда правне терминологије на језицима словенских народа у саставу аустријског царства.

КЊИЖЕВНИ ДОГОВОР. Вук је још двадесетих година програмирао своја истраживања словенског југа: намеравао је да обиђе и крајња подручја на југу и југоистоку — Косово, Метохију и Бугарску. Није му, међутим, пошло за руком да то и оствари. Случај такође с Босном и Херцеговином, због чега му је, пише, „остала велика рана на срцу“.

Од средине 30-их година, видели смо, окренуо се, стицајем прилика, од Србије и Срема, нашим западним и југозападним крајевима. Тиме је знатно увећана подлога његових изучавања: прострла се на читаво штокавско подручје. Новим издањима песама (тзв. бечко издање), пословица, приповедака, и речником — захваћена су и ова нова пространства. Обилазећи их, Вук се уверио и емпиријски, затим и теоријски, да је дух овог живља сродан, близак, ако и не у свему истоветан. У то су га убедила и проучавања дубровачких говора. Мажуранићев спев *Смрт Смаил-аге Ченгића* хтео је да прештампа ћирилицом видећи и у њему умотвор заједништва. Мисао о јединству избијала је, не савим погођено истина, и из Гајевог илиризма. Ијекавштина је, с много успеха, могла томе припомоћи: наше усмено, десетерачко наслеђе на њој је саздано, дубровачка књижевност такође; Хрвати су је усвојили као основ књижевног језика, а била је углавном и горворно наречје широког штокавског простора.

Крајем марта 1850. састали су се у Бечу осморица списатеља: од Хрвата И. Мажуранић, И. Кукуљевић, Д. Деметер, В. Пацел и С. Пејаковић, у име Срба Вук и Б. Даничић и Словенац Ф. Миклошић. После вишедневне

расправе усвојили су *Књижевни договор* о заједничком књижевном језику. „Знајући да један народ треба једну књижевност да има, и потом са жалости гледајући како нам је књижевност раскомадана, не само по буквици него још и по језику и по правопису“, истакли су они на почетку, „састајали смо се овијех дана да се разговоримо како бисмо се, што се засад више може, у књижевности сложили и ујединили“. У наставку пак узели су ијекавско наречје као основ заједничког књижевног језика. Оставили су, истина, могућност коришћења и остала два наречја, уз један неприкосновени услов: да се не мешају и тиме не „гради језика којег у народу нема“.

Ако се мисли њихове у народу приме, — истичу потписници на крају — уверени су да ће се „велике сметње књижевности нашој с пута уклонити и да ћемо се к правој јединству много приближити. Зато молимо све књижевнике, који управо желе срећу и напредак народу својему, да би на ове мисли наше пристали и по њима дјела своја писали“.

Иницијатива за овај скуп потекла је од самог Вука. Рекло би се да је и текст *Договора* његов (аутограф је, истина, писан Даничићевом руком, латиницом). Вук је саставио и *Главна правила за јужно наречје*, неку врсту основних граматичких упутстава за примљени књижевни језик.

Позив, бар у то време, није имао већег одјека. У Србији, с њеним државно-економским јачањем и амбицијама пијемонтизма, остало се, сем ретких изузетака, при екавштини; у Хрватској, старчевићевци, тумачи националне искључивости, такође су га одбацили; Гај га је објавио у својим „Народним новинама“, давши му на тај начин и званичну подршку. Ако, међутим, и није тада прихваћен, *Договор* ће временом све више урастати у књижевну праксу доцнијих покољења ијекавског говорног подручја.

Што се самог Вука тиче, *Договор* је израз и одраз његових тадашњих настојања на

стварању и уједначењу књижевног језика. У складу с тим је сав његов рад из тих година: нова издања народних умотворина, *Нови завјет* и, — ваља то посебно нагласити — *Рјечник* (1852). Претходно издање представљало је углавном лексиком Вуковог завичаја, херцеговачког говора временом прилагођеног новој тршићкој средини. Новим издањем обухваћено је пространо штокавско подручје, а нису одсутна сасвим ни остала два наречја. Уз богатији фонд речи, обogaћен је и поредбени однос њихов на основу синонима, хомонима, унутрашњих значења. Суочен с мноштвом облика, Вук је морао приступити одбору најтипичнијег, постављајући на тај начин темеље јединственом језику, у бити народном, а ипак пречишћаваном и пропуштаном кроз језичко осећање сувереног зналаца народа и језика. Разноврсје крајева и поимања нашло је места и у опширнијим објашњењима разних обичаја, појмова и сл. Овај *Рјечник*, уз то, и акценатски је употпуњен; ту је заступљен четврти, краткоузлазни акценат. У њему је фиксирано једно време и једна средина, превасходно сеоска, сточарско-ратарска. Градови ће касније преузимати примат у нашој култури. Ипак, како је не једном примећено, Вуков *Рјечник* представља стамен и постојан темељ и усмерење нашег књижевног језика, који се, по законитим својствима сваког језика, разраста и обиљем и различитјем значења.

Прилог овом Вуковом хтењу чини и збирка народних приповедака (1853). Да их је дао онако како су записане, не би оне до данас плениле бројна покољења и безбројне читаоце. Са нескривеном жељом да и њима пружи узор књижевне прозе, Вук их је оплеменио; угладио њихову реченичну мелодику и отребно њихове лексичке рогобатности. Поређење с изворним текстовима, сачуваним у Вуковој оставини, открива са свом очигледношћу делотворни и зналачки труд његов.

Четири године потом објавио је *Примјере српско-словенског језика*: уз текстове из

црквених књига, у њима је донео и неке наше списе отпре век и по. И ова је књига, без сумње, одјек његове обузетости књижевним језиком. Три-четири деценије раније старао се да докаже разлике између славенског и српског језика, гурајући први у мировину, други — у књижество. Сада кад је простонародни језик овладао нашом књигом, хтео је да представи и његовог негдашњег супарника, да покаже међу њима континуитет, не паритет.

Крајем ове деценије Вук се понео мишљу о издавању етнографске карте јужнословенског живља, Ако је књижевним језиком утврђивао јединство у разноличју, овом картом хтео је да укаже на разноврсје у јединству словенског југа. Грађу је сабирао са разних страна: из Хрватске, уобрајајући и Далмацију, Словеније, Војводине, Темишварске епархије, Црне Горе, Бугарске, западне Македоније, Босне и Санџака. Два су му мерила била у томе првенствена: језичка и верска припадност житеља. Има података да је Вук приправио карту за штампу: у обрађеном виду ње, на жалост, нема. Ненакнадив губитак уистину. Карта је одражавала етничко стање јужнословенског подручја у доба стварања нација; први је уз то покушај ове врсте код Јужних Словена. Можда је Вук у њој, случај с његовим другим радовима, поистовећавао штокавштину са српством, чакавштину с хрватством, кајкавштину са словенштином, у складу са судовима оновремених врхунских слависта (Ј. Копитара, П. Ј. Шафарика и Ф. Миклошића). Каснији развој, истина, превазишао је и кориговао овакав научни став, но упркос томе, Вукова етнографска карта била би данас од несумњиве вредности и користи, као слика, макар субјективна и уска, јужнословенског етничког стања у једном одређеном, историјски пресудном тренутку.

МИСИЈА БЕОГРАД — ЦЕТИЊЕ. Године 1859. дошло је до смене на београдском престолу: вратили су се Обреновићи. По историјском искуству, трпљења у једном режиму

Сећање на „златни Праг“
(Јозеф Војтех Хелих, литографија, 1849)

— заслуге су у другом противном. Вук је неко време под караџорџевцима остао без пензије, а у време катанске буне протеран из Београда. Сада пак позвали су га да иде у сусрет староме кнезу Милошу. Убрзо ће, после петнаестак година чекања, добити и једно време неисплаћивану пензију. Знатно су, најзад, ублажена и правописна ограничења: од слободне и равноправне употребе „вуковице“ изузети су још једино уџбеници за основне школе, такође и канцеларије. Пре него што је и сам очекивао, обистиниле су се речи једног његовог пријатеља да ће време за њ више учинити него уста.

Доласком кнеза Михаила на престо, 1860, Вук је још више добио у поверењу и утица-

ју: његов негдашњи васпитаник, меланхолични кнез је у искусном и угледном писцу нашао искреног и умног саветника.

Вук ће одбити понуђени му ресор попечитељства просвете. Свим срцем, међутим, прихватиће узвишену дипломатску мисију између два братска двора, београдског и цетињског. Тешко да би се у том тренутку и могао наћи човек подеснији од њега за такав задатак: с толиким угледом од оба владара, с таквом умешношћу за посао где је опрезност потребна не мање од памети и чије занимање, сабирање фолклорне грађе, уверљиво може да га прикрије.

58

„Болесник са Босфора“ — како је Европа, поспрдно, називала Турску — све је више губио дах, а младо, кичељиво српско грађанство извршавало све јачу тежњу за обједињавањем сународника, и оних поробљених и обесправљених такође, што је довело до раста националних осећања и ослободилачких расположења. Дијалог двојице владара, који су стали на чело својих кнежевина исте године, морао је да изрази и таква национална стремљења.

„Осећања искрене љубави, која ме вежу за Црну Гору и њене владоце и свест да као владоци раскомаданог Српства један задатак имамо позивају ме да у тој жељи шиљем Вама Г-на Вука Карацића, човека који моје потпуно поверење ужива и који ће имати част предати Вам ово писмо. Ја се надам да ће Г. Карацић, који је тако јако био одликован поверењем пок. Владике и књаза Данила, бити усрећен и Вашим поверењем и зато Вас молим да верујете у све оно што Вам он од моје стране буде казао“, стајало је у поруци кнеза Михаила.

С још поверљивијим усменим порукама пошао је 73-годишњи Вук мимо, обичаја, у позну јесен, уз сурове црногорске врлети, ради усклађивања припрема за ослобођење сународника под турском влашћу. Још једанпут ће ићи на Цетиње, а тај посреднички посао обавиће и у Бечу.

Путовања старога Вука нису измакла пажњи начуљене, подозриве аустријске полиције, и не само ње: изазваће то радозналост и других дипломата, француских, енглеских, руских, аустријских. У питању су хитни и важни задаци што се Вук упустио на пут у овако рђаво време, закључивали су аустријски достављачи; његов одлазак на Цетиње — обавестио је енглески конзул свог аустријског колегу — имао је циљ да „тамо уговори начин о окупацији Новог Пазара“. Руски конзул К. Петковић једио се што није могао ништа измамити од Вука о његовом послу. „Карацић носи име Вук (Вук), а Срби га, због његове затворености и лукавства, називају лисицом“, додао је у извештају своме посланику.

Поводом ове мисије, зацело, Вук је удостојен и одликовањем црногорског књаза, Орденом за независност Црне Горе.

С таквом политичком активношћу у савласју је и његов књижевни рад. Године 1862. издао је IV књигу народних песама „у којој су пјесме јуначке новијих времена о војевању за слободу“ (из првог српског устанка и црногорских бојева). Очеvidно, нимало случајно. Није ли и та књига прилог заједништву за ослобођење поробљеног сународног живља, акцији која је нашла подршку и у једној организованој групи (М. Бана, П. Чавловића и др.).

СМРТ. Покретљив као вазда, ни те 1863. године Вук се није скрашавао у свом бечком стану. Крајем маја је био у Београду. У Земуну се том приликом договарао с тамошњим издавачем И. Сопроном о новом издању народних песама. На повратку, одсео је у Новом Саду, где му је омладина учинила свечану групну посету. Јули је провео у бањи, у Римским Топлицама: и ту је, по обичају, бележно нека језичка опажања. У јесен, опет јамачно по задатку кнеза Михаила, путовао је, с ћерком Мином, до Котора (и Дубровника), а можда и до Цетиња. Због рђавог времена није ни излазио у Котору „из вапора

на крај“. Октобра, крајем месеца зацело, већ је био у Бечу.

60

Вечити путник са штупом и штапом
(непознати аутор, силуета, 1848)

Успут је назебао. Поболевајући на ногама, пребирао је грађу за V књигу народних песама о бојевима под књазом Данилом и књазом Николом.

О Митровдану око подне стекло се педесетак бака пред кућом, „цимер“ јој је „три бела голуба“ — забележио је дописник — да Вуку честитају 76. рођендан и 50-годишњицу рада. Збили су се у једној овећој соби његовог стана. Пригодно слово одржао је М. Јовановић, лекар, уз честитке је изнео и заслуге слављеникове у току полувјека. Засузиле су очи старини: сетили су га се они, млади, које је толико чекао, не, међутим, и званичници „отечества“, ни кнез, који му није ни одговорио на молбу о повећању пензије. „Хвала вам, господо и синови“, узвратио је честитарима, „ја те радости не заслужих. Ја сам се трудио колико сам могао, а и дужина сам био тако учинити. Моја је сва и голема плата, ако сам добра народу учинио и ако се тиме народ наш ухасни. Ја судим да је народо српски срећен, јер му је омладина добрим правцем ударила. Срећни били и честити, гдје год били“. Сви присутни пољубише га затим у руку по лепоме „српском обичају“, заључује дописник.

Дошла је и 1864. Зима студена. Радуцао је, по обичају, не би ли још што од смрти отео, како је говорио. Јео је мало, сећа се један његов пријатељ. А крајем јануара т.г., десетак дана пред смрт, писао је пријатељу у Земун да му пошаље рецепт како се справља капама.

Првих фебруарских дана зацело је крај наслућивао: професору књижевности, Русу В. М. Кашкадамову, диктирао је писмо за министра просвете у Петербургу. Умирући већ, истакао је у њему приврженост јединоплеменој и једноверној Русији молећи у наставку да се његова пензија пренесе на жену и кћер му и да им се помогне у штампању његове нове књиге. (Писмо А. В. Головкину упућено је посмртно).

Осванула је и недеља, 7. фебруар. Напољу цича. Као и увек, радио је за столом, над V књигом песама. Обишао га је познати лекар Ј. Шкода, посаветовао да се одмара. По ручку је прилегао. У сиви зимски поподнев, око 4 сата, проснуо се. По речима А. Сандића, за-

62

Посвета славном оцу
(цртеж Мине Карацић-Вукомановић, 1863)

желео је воде са ловћенског извора: „Мино, соколе“, обратио се кћери, „да ми је сад да се напијем воде са Иванбегових корита, чини ми се, намах оздравио бих“. Кћи му Мина чашу воде донесе. Испри у сласт. Погледа по соби: запе очима за красне гусле јаворове

врх постеље своје с прочеља о зиду. Клону главом на узглавље и, мислиш, заспа а не — да је издахнуо“.

По забелешкама кћери Мине, пак, Вук, силно жедан, тражио је у бунилу, краставце из свог брдовитог завичаја. Имао је велике болове. „Траје ли још увијек иста ноћ? Неће нигда проћи“, бунцао је. Мину је називао соколом: „Стално чујем како око мене удараш својим крилима“. А пре него што је легао у кревет, рекао је: „Сјутра ме нећете у њему задржати“. Захтевао је да му донесу коректуре и додао: „Жури ми се. Што се зими не сврши, никад се то неће урадити. У пролеће морам поново отпутовати“.

По допису у „Српском дневнику“, Вук је цео дан био на ногама. „Увече око 6 сати започе читати пету књигу песама, коју је припремио да је изда, у читању заспа на веки“.

У Протоколу умрлих забележено је: „7. фебруара 1864: Вук Стефановић Карацић, доктор филозофије, витез руског ордена Св. Ане 2. класе са царском круном итд., стар 76 година, ожењен, православне вере, место рођења Тршић у Србији, место боравка и место смрти — Беч, Маронканергасе 3. Узрок смрти: едем плућа“.

Умро је дан раније него што је, пре по века, датирао предговор своје прве књиге. Није дочекао да га бечке власти удостоје почасним грађанством о 50-годишњици настањења у царском граду.

У предвечерје, уторак је био, окупило се пред Вуковић станом мноштво наших бака. У дугој поворци, с упаљеним буктињама, уз тужни звук звона и отегнуто појање погребне песме „Свјати боже“, пренели су они ковчег с посмртним остацима у грчку капелу на Флајшмаркту (српске капеле није тада ни било).

Сутрадан, 10. фебруара, у 10 часова пре подне одржано је свечано опело у присуству бројних, међу њима и веома угледних пријатеља покојникових. Чиновејствовао је архи-

мандрит Герасим Петрановић, пријатељ Вуков, уз прислужбу руског проте и осталог православног свештенства у Бечу. „На среди цркве лежала је скриња, чело главе књига а околна венац од ловора и више ордена. . .“ Над одром су говорили А. Сандић и лекар Б. Стефановић, први на српском, други на немачком. У погребном „пјенију“ учествовао је познати Словенски хор, а окупљена омладина певала је „Вјечнују памјат“ и „Свјати боже“.

Око подне спровод је кренуо пут Санкт-Марксовог гробља. Ковчег су гробу принели шесторица омладинаца, а беседу крај раке држао је Владан Борђевић, лекар.

Над хумком је постављена једноставна камена плоча, с тзв. „руским крстом“ у врху (с две попречне линије) и речима *Вук Стеф. Караџић 1864* (по сачуваном нацрту, његове кћери вероватно). У књизи гробља, где су већ почивали ученик му и учитељ, Бранко и Копитар, под бр. 178. заведен је Вуков гроб.

Смрт Вукова нашла је одјека у бројним некролошким текстовима, белешкама, стиховима, не само код нас већ и у многим иностраним периодичним гласилима, словенским и европским. Ожаљен је и поменима у многим местима. Једино га, ни већ упокојеног, није остављао на миру загрижени му противник Ј. Хацић: у свом „Огледалу србском“, те године покренуто, ситничаво је подгревао негдашње размирице.

Шестонедељни парастос приређен је у Руској капели, по „обреду источне православне цркве“; опело по — „нашем српском адету“. Затим су присутни пошли на гробље. Пошто је гроб окаћен и помен мртвима учињен, „омладина. . . наложи ватре на гробу Вукову — и спали 'Огледало' Светићево, што стаде Вука грдити и рад му опадати одмах по самрти“. Помен је надахнуо младог Л. Костића на крепке стихове да је покојник жив а живима парастос не бива:

*Да, још је жив! У грудима нам је жив,
из речи наших и он говори,
уз песме наше припев нам је он.*

Свечано су обележени шестомесечни и годишњи помен, а српски баџи у Бечу с поштовањем су излазили на гроб и о наредним годишњицама. У међувремену, пише један савременик, руже на хумци, цвеће које је покојник „највећма волео“, брижно је неговала кћи му Мина.

ПРИЗНАЊА. Непоћудан властима, и световним и духовним, Вук је за живота и гањан и вређан, набеђиван и убођен.

Штавише, и његова отаџбина била је глупа за његове вапаје и прекоре. Прносио је њену славу, а гладовао; одвајао од уста, а издавао своја дела, прекоревачко сувременике, а наде окретао потомцима. Његова издања, јубилеји, сахрана нису уживали покровитељство његове Србије. Неуморно је, до последњег часа, радио „на ползу“ народа свог, а ипак у дугу умро.

Племенити Француз Лабулеј видовито је прекоревачко Србе што за живота не помогну човеку који их је славио, не тек онда кад их, попут осталог цивилизованог света, ухвати манија за подизањем споменика.

Вуково обимно, још више значајно дело и за живота му измамило је ипак бројна признања. Понајпре на страни.

Од академија и научних друштава европских и наших добио је самоуки Вук 16 диплома, од владара три златне медаље и четири ордена, такође и два златна прстена (са смарагом и брилијантом).

Удостојен је чланствима Бечке академије наука (1849), Берлинске академије (1850), Књижевног одељења Петроградске академије (1851).

Био је члан Петроградског друштва љубитеља руске књижевности (1819), Ученог друштва при Краковском универзитету (1820), Тириншко-саксонског друштва за испитивање отачаствене старине (1824), Гетиншког ученог друштва (1824), Друштва за историју и

При крају живота, слављен и хваљен
(фотографија Ф. Д. Помера, 1861)

старине руске при Императорском московском универзитету (1828), Одеског друштва љубитеља историје и старина (1824), Друштва србске словесности (1824), Императорског харковског универзитета (1847), Афричког института у Паризу за укидање ропства (1848), Руског географског друштва (1850), Друштва за повјестницу и старине југословенске у Загребу (1850), Друштва љубитеља књижевнос-

ти при Московском универзитету (1859), Пожешке жупаније (1861).

Изабран је и за члана Матице илирске, као и за почасног грађанина града Загреба (1861).

Подсетимо се и на његов почасни докторат Филозофског факултета у Јени.

У знак заслуга добио је, видели смо, и две пензије.

Још више признања имао је посмртно. Противници његови пригнули су главе пред његовом величином.

Србија је величанствено обележила стогодишњицу Вуковог рођења, особито пренос његових посмртних остатака у отаџбинску земљу, пропраћено све то многим уметничким радовима (песмама, портретима, композицијама).

Хрватски природњак С. Брусина назвао је новооткривену шкољку Вуковим именом.

Б. Нушић је предлагао да се установи Вуков маузолеј.

Основана је била и Вукова задужбина.

Обновљена је Вукова спомен-кућа у Тршићу и крај ње се од те 1933. године, приређује сваке године Вуков сабор.

Добио је, истина, заједно са Доситејем, и музеј.

Потомство у које се уздао, оправдало је његове наде.

У литератури о Вуку — која садржи близу десет хиљада библиографских јединица — пола је из наших, поратних деценија.

ДЕЛО

Сви народи имају своје великане, своје препородитеље; мало који, међутим, тако разноликог и радикалног, који је себе толико уградио у темеље националне културе, као што је Вук.

У многим областима почињемо од Вука, у много чему он је заорао прву бразду.

Прву књигу наших народних песама он је пустио у свет.

Прву граматику нашег језика он је сачинио.

Прва збирка наших речи његово је дело.

Први гласови у нашој књижевној критици његове су рецензије.

Први српски буквар он је написао.

У Вуку је устаничка Србија добила свог првог историографа и биографа.

У њему и наша наука о народу има свога родоначелника.

Пионирске корачаје учинио је он још у многим подручјима: започео је изучавање неких околних балканских народа, особито у фолклору. Својим записима бугарских, македонских, албанских и, евентуално, румунских народних песама сврстао се међу осниваче њихових фолклористика; забележио је и неколико руских народних песама, а и с циганским је имао сличну намеру.

Један је од зачетника још неких наших наука: социологије, палеографије, прозологије, географије, акцентологије, дијалектологије итд.

Вуков рад се, међутим, не исцрпљује ни овим. Тај човек без иједног школског сведоштва дао је вредан прилог проучавању метрике наше народне поезије, старог словенског језика, наших манастира; образовној настави, метографији, репортажи, епистолици, исписивању наших старих текстова и записа итд.

70 Пружио је податке, макар и шкрте, за историју више наших наука: медицине, права, ботанике, зоологије, ихтиологије и сл.

„ПЕСМАРИЦУ ПРЕ СВЕГА“, писао је Копитар Вуку 1822, таквих песама ниједан народ нема нити је имао“. У оваквим мислима текли су зацело и њихови први разговори. И Вук га је послушао. То ће му бити најмилији посао, истицаће не једном. Сем прве две збирке песама, штампаће он још два четворотомна издања песама, лајпцишко (1823-4, 1833) и бечко (1841, 1845, 1846. и 1862). Његово огромно дело, као по некој симболици, омеђено је књигама народних песама. По неким новинским белешкама, како смо видели, над *V* књигом песама је и умро.

С почетка, како сам истиче, Вук није ни знао праву вредност наших народних песама. У Бачкој клупи у Карловцима схватио је као спрдњу позив учитеља Мушицког да му записују такве песме. Ове творевине, међутим, донеће му, не много потом, највише славе пред ученим светом.

За Европу, романтичарски расположену, биле су оне право откровење, својеврсна духовна посласаница, и за сладокусце пера и за салонске дијалогe. У круговима „најодличнијих људи“ — рећи ће касније Немица Талфј — читане су наше песме с „неподељеним допадањем“.

Њиховој слави, бар у прво време, највише је припомогао несебични Копитар: највише их је видели смо још пре њихове појаве у првој *Пјесмарици*, дао и две песме из ње у преводу на немачки. Упорно је будио знатихељу за њих и код осталих својих пријатеља, а тек одштампану књигу ревностно раз-

шиљао угледнијим познаницима. Труд није остао без одјека: „Добровски ју је читао са својим ђацима“; већ прослављеног Ј. Грима задивила је „лепота лирских песама: инвентивност њихових почетака, наивна драж дијалога с природом — разговора са звездом, ливадом, водом — снага осећања, смелост израза“. Не бисмо знали — наставља затим Грим — „који би други народ могао показати такво благо љубавних песама, осим свете Соломонове *Песме над песмама*“. Од Хомерових спева наовамо — додаје — „нема у целој Европи ниједне појаве која би нас тако јасно могла обавестити о суштини епа као српске народне песме“. Сем тога, Грим је растурао њихове преводе: брату Вилхелму, професору Савињиу, Клеменсу Брентану, породици Хакстаузен и Гетеу. С потписом браће Грим појавило се 19 песама Копитаревог превода, нешто дотераних, првобитно намењених Гетеу. Великом пољском песнику А. Мицкјевичу писаће још 1819. један његов пријатељ да чита: „сербљанске песмице: како су прекрасне, како су дражесне“. Сам Мицкјевич, двадесет и коју годину потом, говориће са заносом о нашем народном песништву и њиховом творцу: „Тај народ ће и даље живети затворен у своју прошлост, предодређен да буде музичар и песник целог словенског племена, не предосећајући чак ни да ће једног дана постати највећи књижевни понос Словена“. По речима Н. Г. Чернишевског, „Срби су били тако срећни да је најбољи од свих скупљача песама, Вук Стефановић Караџић, бележио и бележи српске песме, које ни данас нису изгубиле од првобитне лепоте“. У њима је „ризница давних предања“, али и „јединствена поезија народних маса... драга свакоме ко воли свој народ“. За Н. Томазеа, талијанског писца, нашег сународника, то су „најстарије, најепичније и најузвишеније народне песме у Европи и да су налик на хомерску епопеју“.

Спевови једног тако рећи неписменог балканског народа постали су помодна тема у ди-

јалозима врсних умова Вајмара, Дрездена, Берлина, штавише и на двору великог кнеза вајмарског, Карла Аугуста. „Сад Нијемци уче српски наврат-нанос“ јављао је Вук Мушицком, свестан да у томе има и његове заслуге. С пуним правом, одиста, могао је писати: „Ја сам српски народ с ученом Европом познао“.

Не одмах, средином 20-их година тек, хвалама наших песама придружио се и Гете: писао о њима, доносио их у преводима, истицао да међу њима има и таквих које могу стати поред *Песме над песамама*. Сама *Хасанагиница*, коју је управо по века раније он пружао, рекло би се и натурно европском читаоцу у немачком преводу, стотинак је пута превођења: само на немачком у педесетак превода.

Знатно касније писаће и Ф. Енгелс, теоретичар научног социјализма, свом пријатељу Марксу: „... радим живо српски језик, песме које је сакупио Вук Стефановић Караџић. Лакше схватам него иједан други словенски језик“.

Из Вукових збирки уистину Европа је ближе упознала један народ у балканским горама, који ју је задивио не само недавним бојевима с Портом већ, ништа мање, и својим песништвом; упознала га и заволела, саосећајући с његовом тешком судбином. По речима једног странца, Србе су више прославиле њихове песме него њихово славно оружје. А ради њих, њихове лепоте, учиће и заволеће многи наш језик, који ће не једном убрајати међу најлепше језике, а народ наш назвати „словенским славујем“.

Већ с рана је Европа узвратила пажњом на Вуково уздарје: од појаве Ханкиног превода наших песама на чешком, 1817 — да се задржимо само на засебним издањима — ни заће се током наредних, двадесетих година и касније превод за преводом (на немачком, енглеском, италијанском, француском, мађарском, шведском, руском, пољском, украјинском итд.). „Никад дело није боље одговарало времену“, с правом ће рећи један француски слависта, „Без Европе, побеђени устаник из

1813-те, Вук, не би постао градитељ што је био, а без Вука романтичарска Европа не би била што је“.

Ни до данас није јеђавало занимање странаца за наше народне песме. На четрдесетак језика преводило их је десетороструко више преводаца, све до хебрејског и јапанског превода. Међу онима који су преносили лепоту ових песама на своје језике налазе се бројна, многа од њих и угледна имена, као што су Гете, Пушкин, и др. Међу преводиоцима, да се ограничимо на Вуково време и на посебна издања, запажамо Чехе В. Ханку и Ф. Целаковског; Немце Терезу фон Јакоб (Талфј), Е. Веселија, В. Герхарда, Ј. Н. Фогла и др., Енглеze Џ. Бауринга и О. Мередита (псеудоним Р. Литона), Француze Е. Војар и О. Дозона, Мађара Ј. Секача, Финца Ј. Л. Рунерберга; Русе Н. Берга и Н. В. Гербелија; Пољака Р. Зморског, уз три наша сународника, Н. Јакшића, Н. Томазеа и Ј. Чудину, који су упознавали италијанске читаоце.

По неким новијим истраживањима, благотворан утицај нашег народног песништва осетио се у стиховима више страних песника, штавише и у неким песама Ј. В. Гетеа.

Интересовање за наше песме нашло је израза и у многим написима странаца надахнутим мотивима њиним. Изузмемо ли уистину Вин, Шарла Нодјеа и др. из довуковских година, Ламартин, С. Капер, Дал Онгаро, Леса Украјинка, Т. Шевченко, до Маргерит Јурсенар из наших дана, налазили су инспирацију у Вуковим збиркама. Подсетимо се да се и познати немачки филозоф Ниче у младим годинама занимао прерадом шест наших народних песама.

Оне су скренуле на се пажњу и неких композитора, међу њима и Брамса, такође и мелографа.

Још је обилатија литература о нашем народном песништву на страни: од овлашних бележака до студија и дисертација, од Вукових савременика до данас. Међу њеним поклоницима су Гете, Талфј, Бауринг, Боџан

ски, Надеждин, Рунеберг, Доброљубов, Блок (Вук му је био тема дипломског рада), Рилски и многи, многи други, да се зауставимо на овом малом избору само.

Дело Вуковог „посинка“ и преводиоца наших песама, С. Капера, *Лазар, српски цар*, његова реконструкција целовитог косовског епа, изазвало је више сличних покушаја и код нас и на страни (Руса Бесонова, Француза Д'Аврила, Немца К. Гребера итд.).

74

У романтичарском „помодарству“ за наше песме нашао је побуду и П. Мериме за своју мистификовану збирку *Гусле*, којом ће обманути многе, чак и Пушкина, Бауринга, Герхарда, не, међутим, и Гетеа. Хтео је — објасниће касније — да се нашали на рачун ове читалачке маније, у чему је поменути француски слависта видео и „најлепше признање које је икад одано свемоћној моди 'сервијанских' песама у романтичарској Европи“.

Вук је својим збиркама био од благодетног утицаја и подстицаја за сабирање фолклора у другим земљама: на Чехе В. Ханку и Ф. Челаковског (III том *Словенских народних песама* он је посветио „уваженом и драгом Вуку“); на Македонце К. Сапкарева, Б. Пуљевског и П. Биновског; на Бугарина Н. Герова и др.; на Украјинце М. Сашкевића, И. Вагиљевича и Ј. Головацког; на Румуна Г. Асакија, да не набрајамо многе његове „васпитанике“ с нашег подручја.

Својом радозналешћу фолклорном сам се уврстио међу прваке фолклористике неких суседних народа: бугарске, македонске, румунске, албанске (други по реду записивач њихових песама, први пак на гегиском дијалекту).

То је, међутим, само једна страна важности наших народних песама. За нас, за нашу културну историју било је вредније и битније што су оне пружиле, у свој својој лепоти, језик „простих Србаља“, жив, животворан, мелодичан, омамно штиво у Вуковој борби за народни језик.

С друге стране, десетерац наших гуслара надахнуо је читав један покрет. Уједињену омладину српску, а књижевницима од Бранка, преко И. Војновића до наших савременика, Б. Михаиловића и Љ. Симовића позајмљивао и мотиве, и ликове и речник. С правом је Колар говорио: „Као што у другим земљама писци певају за народ, тако на југу од Дунава народ пева за песника“.

Поред њихове стварне вредности, слави наших народних песама много је допринео и сам Вук, ванредни познавалац народног духа, изврстан зналац народног језика. Оштра слуха и добра укуса, умео је да запази, да оцени, да одабере. Стога је у том послу остао не само први већ и најбољи, недомашен а камоли надмашен. Ако су и претеране речи Ј. Дучића да су сви остали скупљачи после Вука обични шарлатани, неспорива је чињеница да их је он забележио у прави час, отргао од „моде просвештенија“, дао у антологијски пробраним збиркама.

У обиљу сабраних народних умотворина нашле су се и пословице, те згуснуто-метафоричне мисли, вековно искуство нашег патријархалног друштва, његови назори, духовни и морални.

У њима је Вук гледао „народну философију“, разум и карактер народа, „превелику мудрост“ и поуку за живљење, „примјер чистога народног језика“, из њих ће — рећи ће у огласу на *Пословице* — читалац „познати и различне обичаје народа нашега“.

Бележио их је неретко с објашњењима, занимљивим како за порекло њихово тако и за погледе народне. У свагдашњем говору често коришћене, уз уобичајене поштапалице „штоно ријеч“, „штоно веле стари“ и сл., ова врста умотворина није у народу имала ни свога имена (у Вуковом *Рјечнику* дато је под том речју друкчије значење, а он сам их назива „приповијестима“).

По речима В. Чајкановића, „готово све збирке пословица после Вука избилују рђавим и безвредним материјалом“. Преопштра,

без сумње, за друге, ова оцена је велика похвала Вуку паремнографу.

Од изузетног је, најзад, значаја и Вуково старање око народних приповедака. На Копитареву препоруку да их купи узвратио је недоумицом: нису ли »Volkssagen« оне приче „које прости народ приповједа“, а таквих би било доста. Остали умотвори (песме, приповести [пословице], загонетке) — рећи ће другом приликом — постојаније су по облику; приче, међутим, због своје прозне природе, неретко и због дужине, знатно су подложније изменама, и по географској хоризонталности, и по историјској вертикали, пуне, дакле, наноса и локалних и генерацијских, у изражајности умногом зависне од дара казивачког.

Стога је — признаће Вук — био принуђен у њима „ријечи намјештати“, требити их, дотеривати „по својству српскога језика“. Ваљало је уз то трудити се за чистоту самог жанра, уклањати евентуално прозаистичке притруне које су квариле особену реалност бајки, стварне податке, историјске и географске, датуме, лична имена и сл., јер оне, израз митолошког поимања живота и природе, сежу у давне дане „детињства човечанства“. У дилеми између фолклорне документације и уметничке стилизације, Вук се приклонио овом другом. „Али ће ми слабо ко вјеровати и разумјети како је приповијетке тешко писати! Ја сам се овђе, око ових ђекојих малих, толико мучио да би наши ђекоји списатељи могли готово читав роман написати, или све идиле Геснерове на српски превести“, пише он у Предговору *Рјечника*. Неки изворни текстови Вукових прича сачувани су у његовој оставини. Да их се доследно држао, остао би занимљив можда за ретке стручњаке, а запретан поуздано и давно за широко читалиште.

У ланцу колективних стваралаца није ли било места и њему, изврском зналцу народа и народног и великом, искусном уметнику речи? Не смемо при том превидети ни њего-

ве сталне практичне побуде: да овим заводљивим штивом припомогне устоличавање „простонародног“ језика у нашој књизи, да пружи „углед народног језика у прози“, како ће истаћи у огласу на збирку.

Књигом прича Вук нам је завештао казивање врхунског уметничког домета, лектиру увек свежу, маштовиту, мелодичну.

Прибројимо ли свему овоме загонетке, приговоре и друге врсте разуђеног народног твораштва, употпунићемо представу о замашности и разноличју Вуковог рада на сабирању народних умотворина.

РАТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК И ПРАВОПИС.

Језик наших књига до Вука био је и лексички и синтаксички туђ живом народном говору.

Прошао је дотад више мена: од старословенског језика у српској редакцији, преко црквено-руског (од средине XVIII в.) до славено-сербског (од Орфелина). Сви они, међутим, чинили су различне језичке мешавине, тзв. „макаронске језике“. Упркос све видљивијем продирању говорног језика у њих, остајали су страни обичном нашем човеку: у школи је тадашњи ђак набадао тим мртвумљастим језицима; у кући, на улици, тржници — користио се живим, говорним.

Теократско-бирокуратском сталежу то је и пристајало. Књижество је било њихова повластица, далека и недоступна обичном народу. Залажући се за „славено-сербски слог“, С. Стратимировић је писао: „Уешчо другојачије говори просто сербски класа свјашчеников, официеров, учених, терговцев, художников, рукоделцев и всех с култивирани људми смешаних Сербов, а другојачије класа простих земљеделцев, или козаров, слуг, говедаров, овчаров и прочих подлејших људеј који нити речи имаду доста нити их право изговарају но развршчавају нити кадгод књига читају. Не треба дакле овим следовати и разващчавати и губити језик свој, но оним горним који и у беседи својеј труде се пречишћавати, украшавати и распрострањавати реч своју“.

То двојство у језику није постојало само код нас. Условљено феудалним вишејезичјем и расцепканошћу, владало је и у осталој Европи; латински је царевао књигом.

78 Вук, самоук и устаник, без школа и предрасуда које су оне наметале, с здраворазумским оштроумљем уочио је неодрживост те разрокости. „Како сам се родио у срцу Србије, одрастао међу правим Србима и знао језик чисто и правилно“, писаће он касније, „ја сам себи одредио задатак да пошто-пото покажем свијету српски народни језик у свој његовој изворној чистоти, онакав какав је-сте“.

Овај, на изглед чисто филолошки спор, није био и без извесног класног обележја. Демократизација језика, према томе и културе, представљала је део историјског, општедруштвеног стремљења. Продор народа и народног у култури навестио је у јавном животу оне који су иза Вука стајали, оне у чије је име он и говорио: ратаре и чобане пре свега, трговце, ситно чиновништво и др.

Својевремено, почетком 80-их година претпрошлог столећа, Т. Јанковић-Миријевски, организатор просвете у нашим пречанским крајевима, истицао је тројезичје у нашој књизи: црквенословенски, грабански и простонародни. Први од њих, тзв. рускословенски или црквеноруски језик, историја је већ умирила. Борба за превласт у српској књизи наставиће се између два последња језика. Тадашњи мандатори писмености, црква пре свега, залагали су се за грабански језик или „средњи стил“ с двојаким уверењима. По једнима, то је прави српски језик; простонародни представља његову искварену варијанту. По другима, у чему су имали подршку и „патријарха славистике“, Ј. Добровског, он је оплемењени, облагорођени српски језик, књижевни језик наш. Уз то су у њему налазили завет предака и ослон на моћну православну империју, Русију, не мање и штит против просветитељско-јозефинистичких настојања да се у српске школе уве-

де народни језик и латиница, презирући у том утваре уније и германизације. Отпори понаробавању наше књиге били су стога толико жилави и тако упорни.

И поред привидног сагласја, „почтенородни грађани“, трговци, занатлије, ситно чиновништво итд. били су друкчијих хтења. Њихове мисли, сходно налогу историје, изразио је просветитељ Доситеј: мерећи књижевни језик коришћу за народ, он се zaloжио за разумљиви простонародни језик у нашој књизи, противећи се истодобно постојећем двојезичју. Глас његов, међутим, био је преурањен и слабашан, као и они у чије је име и настао. Тек ће, тридесетак година потом, Вук, војник једног устанка и једне револуције, пренети искру „буне“ у наше књижество и привести у дело тај велики историјски зов. Захтевима пречанског „грађанина“ придружиће и глас српског сељака, у то време више већ самосвесног.

Непоколебљив у истини да милиони његових сународника имају право на свој језик у својој књизи, Вук је већ с раних година војевао против помирљивости „средњег стила“, заводљиве а неоправдане: указивао на разлике између „славенског“ и народног језика, препоручивао сваком своје место: првом — олтар, другом — нашу књигу. У питању су уистину била не само два језика, различна и лексиком, и синтаксом и реченичком мелодиком, него и различна, опречна два духа: један — свет пергамента, рукописја и тамјана, синтактично окоштао, лексички овештао, беживотан језик апстракција, други — животворан и пун живота, далеко богатији речима, природније, гипкије реченице, разумљене синонимке, с непресушним извором у свакидашњем друштвеном живљењу.

Језик за Вука није само пуко говорно средство, већ и суштински творачки чинилац националне самосвести. „Језик је хранитељ (чувар) народа“, истиче он, „Докле год живи језик, докле га љубимо и почитујемо, њим говоримо и пишемо, прочишћавамо га, умно-

жавамо и украшавамо, дотле живи и народ: може се међу собом разумијевати и умно саједињавати; не прелива се у други, не пропада. — Колико се већма самим дјелом сви о језику народном старамо, толико смо даље протегнули наравствени живот и вјечност рода и цијелог потомства“.

Према довуковском језичком хибриду била је и азбука, са доста излишних а без неких неопходних слова, с крпљевинама за извесне гласове. Правопис је био коренски, тачније историјски.

Пишући о Вуку, један његов пријатељ изнео је оштроумну мисао да „ортоепија и ортографија“ једног језика, неко време у слагасју, током даљег развитка почињу да се разилазе и сучељавају. Сасвим објашњиво: језик је живо тело, у расту; правопис, прибрајајући му писмена као најважније својство, — статичан, одећа, нека врста конвенције. Недашње саобразје долази развојем у раскорак, с тежњом ка новом и вишем складу. Првобитна подударност гласовног састава језика и његовог словног израза прелазе у одударност: с изменом фонема одговарајуће графеме постају рудимент.

Ову појаву запазили су многи наши списатељи и пре Вука. Понајпре је на мети било безгласно дебело јер (ѣ), наметљиво а немо. Од преписивача Београдског јеванђеља (средом VI века) до Саве Мркаља (1810) многи наши словописци одбацују га: Доситеј, А. Стојковић, С. Текелија, П. Соларић, Л. Мушички и др.

Оно што је нама данас као аксиом јасно и логично, било је непојамно нашим прецима: традиционализам и мизонеизам жилаво уврежени у њиховој свести, издашно су потхрањивани и њиховим подозрењем према германизаторско-унијатским настојањима „најкатоличкије“ монархије. Наредби из 1779, којом је за световну употребу (у школама, књигама и свакидашњем пословању) уведена латиница уз „илирски“ језик „римокатоличке Славоније“, испречио се непопустљив

отпор наших црквених и световних првака: шест година потом, она је и укинута.

Језик народа незадрживо је ипак овладао нашом књигом већ средином минулог века. С правописом то није био случај. Вук ће за њ водити рат, јучан и мучан, током полувјека, коначну победу неће ни дочекати.

Војевањем за народни језик и нову „буквицу“ Вук је изазвао најжешће полемичке битке у нашој културној историји. У почетку такорећи сам против свију, имао је уза се само логику, неумољиву али још увек немоћну, и неколико бојажљивих, неретко и колебљивих пријатеља. Против њега, с обе стране Саве и Дунава, било је све од власти и утицаја (његова Србија, истина, чамила је тада у тмини неукости). Узаман је доказивао да ортографију ваља саобразити својствима језика и разума, да „свршена азбука може бити само она која има онолико простих слова колико у језику има простих гласова“, да је врхунско достигнуће у начелу „Пиши како говориш, а читај како је написано“.

Нико у нас није тако поларизовао књижевно мњење као Вук, није успео да се толико наметне друштву и времену, да постане мера њихова: једни су га хвалили, величали; други — грдили, ниподаштавали. За неке „Мојсије нове српске књижевности“, „јемство наше срећније будућности“, „у свету... први ортографиста“ и сл., за противне био је „хром антихрист“, „злодјел који жели да нас пошокчи криворепом јотом“, „прави вук народности... и вере“ своје итд. Са страница оновремених листова и књига распре су прешле у многа подручја, јавна и приватна: у школе и бачке дружине; у научна и књижевна „общества“; у куће, кафане, манастире.

Насупрот вуковцима, јотистима (јотовићима), „шокцима“, народњацима итд. стајали су „славјани“, црквари, јеровци, љубомировци, стевинци и сл.

Хвале и грдње стизале су Вуку и у писмима његове разгранате преписке. Пријатељи

су му поручивали да нико није начинио „удеснију ортографију нити ће се одсада икада начинити за свој језик“, да ће време за њ више учинити него уста. Други су му пак озлојеђено писали: боље би било да гаји прасце или чува овце него што беспосличи у писању, или — да би га требало затворити у рупу на Врачару где се хватају његови имењаци и робаци из шуме. Један читалац се више обрадовао Вуковој књизи него толиком комаду злата; други, међутим због „јеретичне“ му ортографије, нису хтели да се претплате на његово дело: пре ће се потурчити — истиче један — него што ће „с Вуковом ортографијом читати“. Тршћански бродовласник дао је свом броду Вуково име; с друге стране, шаљући кнезу једну књигу, његов агент га моли да је не меша с Вуковим, јер је написана „славено-србским словима“ наших премудрих праотаца, а не његовим „новоизмишљеним шокачким и будаластим“.

У исти мах Вук је величан одама и вребан памфлетима. У неким варошима имао је упоришта, у Вуковару на пример, где су га позивали на зимовање, помагали му у преписивању песама итд., Тршћани су му упутили портрет с топлом посветом; међу Новосаџанима и Карловчанима, бар у прво време, имао је не мало противника. Пештанска српска омладина дала му је подршку; пожунски ђаци, осуђујући Бранкове *Песме*, одвојили су се у извесној мери и од Вука.

Психози времена и средине нису одолели ни многи Вукови пријатељи и присташе. Побратим из устаничког Београда, песник Сарајлија, иако својим делом противан, — ставом је био склон традицији. Домаћин му Мушички, сачинитељ облика за слово *ћ*, својевремени противник јерова и присталица јоште, прекоревачко је Вука да је „највећи јеретик у српској филологији“, упозоравао га за много „реформа наједанпут“ и плашио судбином свих реформатора. Тршћански учитељ Владисављевић задржао је, вели, јерове да би уз њих прокријумчарио остала новоуведена сло-

ва Вукова. Учитељ шидски, А. Драгосављевић, ватрени вуковац, није усвојио јоту (писао је *и* место *ње*); такође и А. Николић.

Било је, као у сваком покрету уосталом, дезертера и отпадника, оних који су с годинама и животном скепсом, „ухљебија“ или мира ради, окретали леђа својим младалачким уверењима (П. Берић, Д. П. Тирол, А. Николић, Стерија, па и Ј. Хаџић на пример).

Било је и притисака против оних који би се држали Вука „Ортографију би вашу узео“, пише му један замонашени учитељ, „алево жалости! Моле, саветују, прете да вашом не пишем. Што ћу? Просвјетли им, боже, памет! Ја се још једнако колебам: рад би Вашом писати и одважим се, а после се побојим за хлеб. Па зашто јачи од мене неће за Вама да пођу? Зар зато да Вам слава у тал не дође. Та Ви ћете бити, кад год буде, српски Аделунг“. Због мајоритета, а против својих убеђења писали су довуковском азбуком и тада угледни писци Г. Магарашевић („мира и согласија“ ради с већином народа нашег) и Ј. Стејић („легиони“ вичу немилице на Вукову ортографију, истиче он).

А	Б	В	Г	Д	Ђ	Е	Ж	З
а	б	в	г	д	ђ	е	ж	з
Ј	К	Л	Љ	М	Н	Њ	О	П
ј	к	л	љ	м	н	њ	о	п
С	Т	Ђ	У	Ф	Х	Ц	Ч	Џ
с	т	ђ	у	ф	х	ц	ч	џ

Нова азбука — један од најлепших споменика великану наше духовне културе (уоквирена слова Вук је унео у азбуку)

Наш језик има 30 гласова. Довуковска азбука пак — 48 словник знакова: са заостацама (графичким рудиментима) за негдашње

назале, с више писмена за исте гласове, без посебних ознака за *љ, њ, ћ и ђ*. Тзв. ижица (В) означавала је двозвучје: *и* и *В*. Глас *и* писан је различито (*и, њ, и*); *у* — *у*, *оу*; *е* — *е, њ*, *о* — *о*, итд. Јота се могла изразити на 12 начина. А два јера била су сасвим безгласна. Јат () је према наречју, могао значити: *е, и, ије*, одн. *је*.

84

Вук је, дакле, одбацио половину старих графема и унео шест, остварио идеално азбучно начело: сваком гласу своје, и то само једно слово, начело преузето од немачког граматичара Ј. Х. Аделунга.

На удару, видели смо, понајпре су били неми јерови, посебно тзв. дебело јер (ѣ). Писало се скоро на крају сваке речи, заузимајући десети део текста. Стога су га и називали „петим точком у колима“, „деветим у плугу“, „правим тѣтом [лупежом] или хајдуком“ који нам добра отима и типографу кесу пуни. Неки, међу њима и познати наш романијер Ј. Игњатовић, истицали су некономичност његову. И Руси су га после октобарске револуције избацили из употребе: за тридесетак година, по неким подацима, уштедели су само на њему композиције возова папира, не рачунајући труд у писању и слагању итд. А Вукови противници узимали су га неретко за своје знамење. Један од њих с поносом је узвикивао да је јеровић, С. Мркаљ и Ј. Хацић вратиће му се самопокајнички.

Још раздражљивији изазов представљала су новоуведена слова, међу њима особито *ћ* („син ромога дабе“) и понајвише јота, „злосрећна“, „нешчасна“, „криворепа“, „срп нечастиво“, како је све нису звали. Због ње је, по речима једног савременика, С. Стратимировића спалио Вуков *Рјечник*: она је одбијала „старовољне“ претплатнике; а неки стари земунски трговац дубоко је у својој наивности био уверен да ће Вук на оном свету добити батине од Бирила и Методија што је „младеж поганом јотом отровао“. Од јоте су зазирали, шта више, и многи Вукови следбеници и поштоваоци: А. Драгосављевић, А. Николић,

Ј. Миловук, Ј. Стејић, Ј. Сүботић, Ј. Борђевић, Л. Костић, а слободоумни Пелагић штампао је књигу без ње три године по Вуковој смрти.

Заморно дуга правописна распра многим је додијала: у њој су гледали јалове, исцрпљујуће свађе, које, наводно, претпостављају љуску — језгру, а одећу — човеку. Међу њима су и неки Вукови пријатељи, чак и умни му саборац Даничић. Други су попут Вука, сматрали да азбука и правопис треба да буду према својствима нашег језика, да је и потреба и тренутак историје, ни преран ни закаснео, да се језик и правопис доведу у склад, у равнотежу.

Логика, очевидна и неумитна, као да је међутим, затајила, отпори су неочекивано јачали. И сам Вук је омалодушено окретао очи и наде потомству и младима.

Узаман је 1832. Вук уверавао српског владара да је његова „ортографија“ за наш језик правилнија од свију осталих и „паметнија од ортографија свију народа и језика европејских“; крајем године, после раскида с кнезом, његова је отаџбина забранила „печатити“ књиге „по ортографији познатога списатеља Вука Стефановића Караџића“. С династичком сменом још више ће се заострити став према Вуку, с једне стране због његовог пробоновићевског става, а с друге — што су у оновременој просветној бирократији постали грлатији његови противници. Уследила је забрана уношења Вукових књига у Србију, с посебним декретима поводом *Новог завјета* и, касније, *Рјечника* (1852). Тих година уверавали су Вука у Београду да је несрећа због изгубљеног царства на Косову ништа према оној коју он спрема српском народу, а професор В. Вујић називао га међу својим ђацима „рундовом из Тршића“.

С новим, млађим нараштајима јачао је и Вуков утицај: питомци су израстали у домаћу интелигенцију, постајући не само следбеници већ и поборници Вукових мисли (Ј. Грујић, Ј. Ристић и др.). У београдској Дружини младежи српске, на Видовдан 1850, све-

чано су и топло поздравили Вука: у част његову један од чланова прочитао је пригодну оду.

Преко младих српских интелектуалаца стећи ће он упориште и у Друштву српске словесности, чији је члан и сам био. Ни по природи свог посла није оно могло заобићи горуће питање правописних стега. И стари П. Матић, негдашњи противник, искрено је признао да је Вукова ортографија најсавршенија и нашем језику најприличнија: „содржава“ сва писмена, без иједног излишног“. Даничић условљава сарадњу у „Гласнику“ Друштва србске словесности штампањем његових текстова новим правописом. Бурне, 1848. године чланови су „Писменим предложенијем“ тражили од министра просвете да укине „забранителну уредбу“ правописну, тужу духу друштва и времена. У Карловцима, надомак патријарха, појављује се новембра т.г. „Напредак“, први лист штампан Вуковим правописом. Свуда је бујало ново, свеже национално осећање. Песма „Устај, устај, Србине“ одзвањала је као реквијем „славјанствовању“ отаца и дедова.

Педесете године у знаку су све оштријих сучељавања. Јаков Живановић, познати „на-трагоба“, у својству повереника Војводства Србије обратио се 1850. Светом архијерејском синоду православне цркве: устао је против кварења „народне“, тј. старе азбуке, јадиковао за изгубљеним старим писменима и оштро напао Вукове књиге којима се „у живац народности и вере удара“. У Србији априла 1852. кнез потврђује одлуку Попечитељства о забрани уношења књига у Србију штампаних Вуковим правописом: распис о придржавању званичне ортографије достављен је и Вуковом сину, у то време „правителственом“ питомцу.

Сукоб двају погледа нарастао је све видније: с једне стране, Вуков дух, водопланно неодољив, све више је освајао јавно мњење; с друге стране, моћници су се све више машали принуде. Наредбама и декретима па-

тронати карловачке и новосадске гимназије припрећивали су бацима све строжијим мерама ако се не буду држали важећег правописа: ови пак, изван својих клупа, листом су усвајали „вуковицу“, и програме својих приредби штампали су њоме.

Расправа се разбуктавала и на страницама листова, све више у корист новог. Млади песници Змај и Ј. Илић сатирично су се обрачунавали са словима старе азбуе. „Подунавка“ је тражила укидање ортографске забране која „јакко на средњи век мирише“. М. Блазнавац је подсећао министра просвете на бесмислицу да се латиничке књиге несметано читају а у исто време спречавају Вукове „због једног јединитог слова“. Дошло је и до полемичког двобоја између Друштва србске словесности и просветне бирократије: попечитељ Д. Црнобарац надмено је гонио дух новог у Друштву србске словесности и новинама; штавише, негдашњи бечки питомец тужио је суду и свог негдашњег „надзиратеља“, Вука, због увреда. Уследио је напад на Вука и из царског града, Петербурга: неки Алексић, наш сународник, оптужиће га, без потписа и доказа, да је унео раздор међу Србе и одвојио их од осталих Словена.

С повратком Обреновића на српски трон настали су ведрији дани и за Вукову мисао: јавни живот су преузели они који су га следили. С друге стране, по свагдашњем историјском искуству, Вук, негдашњи прогоњеник, постао је сада миљеник. На Малогоспођинској скупштини, 1859, поднет је предлог да се укину постојеће правописне забране. Крајем новембра то је и озакоњено, да би „највишим решењем“, последњег дана т.г., забрана задржана само за званична издања и канцеларијски рад, а почетком наредне године ненадно проширена и на уџбенике за основне школе. Напредак у сваком случају, и поред устуга.

Деценија у којој је Вук умро била је и неповратни пораз старог, уз ликујућу победу новог у исцрпљујућем, полувековном рату.

Вукови сумишљеници освајали су неуздрави- во редакције, друштва, установе. Листови су све више и све доследније прихватили његов правопис. С књигама је био сличан случај. У својој *Граматици* преузео је нову азбуку и професор Вујић, онај за кога је Вук доскора био „рундов из Тршића“. У руке вуковаца пала је и Матица српска, на изглед неосвојиво упориште. Окружен њима, стари „матичар“ Ј. Хаџић, поднео је оставку на чланство у Књижевном одељењу. Године 1867. кандидоваће се за председника Матице српске; иницијатор оснивања и један од њених оснивача и сарадник током четрдесетак година, није добио ни несети део гласова. Победу је однео млади С. Брановачки. Не без горчине, за цело, Хаџић ће доживети и Вуков правопис у својој гимназији.

Било је, наравно, и предсмртних трзаја умирућег: залуд се залажући за *Обрану језика србског од изопачавања и протачења новог, и кирилице од вуковице*, Ј. Михаиловић ће се после ове књиге обратити писмом патријарху да стане на пут „јоти“ међу Ђацима, да позове Србе, „советователним“ или „заповедателним“ начином, на бојкот листова „с јотом печатаних“. За „новачење“ и удаљавање „од матере цркве“ Вука је оптужио и Ј. Београдца: само „још девет писмена да се преиначи па сасвим у латиницу“ да ускочимо, истицао је он. Хајци против „злосрећне јоте“ придружио се у стиху и Вуков пријатељ П. Атанацковић, који га је пре више од четири деценије, речено је већ, поздравно надахнутом одом.

Вуковица, међутим, свуда је хватала корена. Чак и у записницима Совјета, највишег управног тела Србије. Раскорак између праксе и прописа постајао је све упадљивији и бесмисленији. Једноставни Вуков правопис, међутим, изузет је тамо где је био најпотребнији, у основним школама. На предлог Школске комисије, министар Црнобарац, негдашњи Вуков противник, и тужилац, препоручио је Савету да се укину правописна ограниче-

ња. Кнез је 24. марта 1868. то одобрио: препоручио је министрима да „закон обнародују и о извршењу се његовом старају“, властима да по „њему поступају, а свима и свакоме да му се покоравају“.

Вуков правопис, дакле, ни сад није законом наметнут, као што је био случај с претходним, но он је у ствари сам од себе већ загосподарио Србијом и Војводином, Црном Гором и Босном. Опирање председника Шабачког суда и У. Милутиновића у књизи *Глас Руса и слоге славенске против писменице, језика и правописа Вукова* представљали су само посмртне грчеве „усопшег“.

За тако очигледне истине, за говорни језик у књизи и азбуку која му одговара, беспримерно поједностављену и логичну, био је потребан полувек борбе, истрајне и мукотрпне, уз толико увреда, опадања, клевета.

И без Вука, подсетимо се искуства других народа, нашао би живи језик колотечину у нашој књижевној свакидашњици, не тако брзо и не тако чист, свакако. С правописом, међутим, то не би био случај. По природи статичан и конвенционалан, он би — делимично упрошћен можда — доживео сличан и наше дане.

Величина Вукова није само у томе што је и једно и друго победом овенчао већ исто толико у познавању и осећању „ствари“, како би сам рекао; у мери, правој и неопходној, до које је досезао умом или слутњом, не зна се чиме више. Његов знатно ученији саборац Даничић, полазећи од историчности и књиге, заузимао се за неке облике, које ће доцнији живот обеснажити (појасови, нахвалице; патријарах, смарагад итд.), Вук, „сав од народа, сав из народа“ здраворазумски узима оно што ће потоњи развој лексике потврдити (појасеви, навалице, патријарх, смарагд; икавизам *нисам* у екавштину). Није уз то начела окоштавао у догму. У почетку, на пример, залагао се за стриктно придржавање народног језика; касније, пошто је упознао и упо-

редно говоре разних крајева наших, дошао је на мисао о потреби одбира, уклањања извесних језичких неправилности које, додуше, уписује у грех списатељима. Док се борио за народни језик, за његово место у књижевности, био је одлучно противан славенизмима и кованицама (овом другом и због тога што наши писци нису знали и осећали дух и твораштво нашег језика); кад се изборио за победу, сам је, у *Новом завјету*, уносио и једно и друго. Заузимао се за ијекавско наречје као основу јединственом књижевном језику, у исти мах не спорећи право на то ни осталим двама наречјима, уз један ненарушив услов, истина, да се међусобно не мешају.

Слична је својства Вук испољио и у односу на азбуку и правопис. Слово *x* је избацио из граматике уз *Рјечник* (1818), јер за њега није било гласа у народу; кад га је пак 30-их година чуо у нашим југозападним крајевима и увидео његову оправданост, унео га је у азбуку без имало устезања; такође, видели смо, одрекао се и јотовања у вези с јатом (дјевојка, тјерати место ранијег ђевојка, ћерати и сл.), све дакле, у име бољитка.

Уврежено је мишљење да је Вук азбуку и правопис подредио доследном фонетском начелу. Није, међутим, тако. Свестан уверења да свака апсолутизована крајност води бесмислу, он је и овде нашао праву, максимално корисну меру. Познато је да у нашим хомонимима вокали под акцентом чине самосвојне фонеме, да они дају смисао таквој речи (*кѡса*, *кѡса*, *кѡса*, *кѡса*). Вук их ипак није издвојио у засебне графеме, истицао је да речи нису обешене о тарабу, саме за себе, већ да у споју с другим речима добијају и одређено значење. Фонетизацију уз то ограничио је он само на засебне речи, па и ту не до краја (у једначењу по звучности одступао је у неким приликама, иза префикса или испред суфикса, наоко му се каткад омицао и облик *љуцки* м. људски и сл.). Сазвучавање између посебних речи није, рекли смо, узимао у обзир.

Вуков реформаторски рад — у овом обележју видело се омаловажавање Вуковог револуционарног захтева — растао је с нараштајима у цени. Измамљивао је признања многих. И. Л. Заменхоф, творац „есперанта“, угледао се, истиче, на „генија са Балкана“, који је сачинио „најсавренији правопис“. Мисао да Срби имају најсавренији правопис изнео је поткрај минулог века и енглески професор Кулке у предавању о енглеској фонетици одржаном у Бечу. Вуково име не једном је било присутно и приликом разматрања реформе руске ортографије почетком овог века: од похвала да су његова начела најлакша и најприкладнија за описмењавање деце до препоруке да се примене и у руском језику. Нашла су поштоваоце и у Бугарима Љ. Каравелову и Н. Прванову. И. Македонци су следили Вукове принципе приликом кодификације свог правописа.

Највеће признање Вук је нашао и налази у милионима сународника који улазе брзо и лако у тајне писмена. Не морају као њихови вршњаци у неким другим земљама да спелују или памте где се шта и како пише: све што чују могу прикладно и да пренесу на хартију.

ЛЕКСИКОГРАФ. Стаменом здању нашег језика Вук је, уз песничко штиво и граматичку, *Рјечником* додао још један стуб, трећи, по многим и најзначајнији. Из 26.270 речи у првом издању проговорио је народ вековним ропством пострањен, од савремених токова европске науке и културе. Језик његов — назваће га неки касније и „словенским славужем“ — није нашао места ни у Линдеовом упоредном речнику словенских народа.

Не без разлога, у овом Вуковом делу виђен је и наступ његове културне револуције: после тетураних почетних колебања и узмака, он ће у *Рјечнику*, јасно и гласно, изнети своју концепцију језика и правописа, с новом и потпунијом граматиком. У њему је већ тада видео „тријумф језика српскога“ мислећи да на страни насловној, с видним знаме-

њем очито, донесе анђела с трубом који ће „побједу гласити“.

Није то био само „тефтер ријечи“ народних. Са стотинак и више опширнијих текстова (објашњења разних питања, веровања, празника, обичаја, описа итд.) представља он и својеврсну енциклопедију народног живота.

Радозналост према „необичнијим“ речима јавила се код Вука још пре Беча, — у Брзој Паланци, 1813. И доцније, чак све наглашеније, пратиће га ова „пасија“. У нотесима, на листићима, на табацима модрикасте хартаве хартије остале су његове бројне забелешке те врсте. А објашњења појединих речи даваће у разним својим списима: уз песме, језичке и полемичке чланке, у писмима итд.

Већ одмах, у првим годинама иза појаве *Рјечника*, Вук је имао коју хиљаду нових речи. Наумио је да их штампа као *Додатак Рјечнику*. Сусрет с новим крајевима нашим, западним и јужним, изменио је првобитну замисао: новим издањем ваљало је дати лексикографску подлогу новој концепцији књижевног језика, јединственог и свеобухватног. Тога ради проучавао је и дубровачке списатеље, а жалост што није Босну обишао однеће собом у гроб, истицао је.

Два издања *Рјечника* у многим су различна да их, по речима једног проучаваоца, треба сматрати као два речника.

Сем у броју речи — издање из 1852. било је богатије за 21.157 речи — разлика међу њима, веома значајна иначе, и у језичкој је основи из које су проистицале.

Први *Рјечник* наине чинио је говор Вуковог завичаја, говор источнохерцеговачки прилагођен новој средини, с нешто лексичке грађе из Срема. Без гласа и слова *x*, с јотованим облицима испред јата (*ћ* и *ћ* — бевојка, ћерати, и сл.), с непотпуном акцентуацијом (недостајао је краткоузлазни акценат).

Други *Рјечник* лексички је изразио знатно пространије, дијалекатски разноврсније језичко подручје штокавског говора. Није разлика само у количини грађе, за размак од

близу три и по деценије сасвим и разумљиво, већ, још више, у семантичком обогаћивању постојећих облика, у разубенијој синонимици и хомонимици. Сем ијекавштине и ека-

Један од најпрепознатљивијих ликова ондашње културне Европе

(непознати аутор, дрворез из 60-тих година прошлог века)

вштине, овде су неретко видни и икавизми, а нису сасвим одсутни ни чакавизми и кајкавизми. Акцентуација је употпуњена четвртим, краткоузлазним нагласком; унет је глас, а с

њим и слово *x*, одбачено јоговање *д* и *т* испред негдашњег јата (*б*). У њему, после неповољног одјека с првим *Рјечником*, нису донете тзв. „срамотне“ речи, упркос уверењу да су оваква дела инвентар живота. Ипак и оно што је остало у тзв. „шокачке“ речи, послужило је његовим противницима да, *Рјечник* 1852. забране у Србији.

94 У лексичком смислу наш језик је данас далеко развијенији. То ипак није засенило Вуково дело. Својим *Рјечником* фиксирао је он грађу једног, већ минулог доба и одживеог друштва на измаку из своје патријархалне природе. Деценије између два издања, замеле су многе речи; а бројним речима — с новим друштвеним садржајем — измениле значења; не мало оновремених синонима развило се у посебна значења; унутрашњим обогаћивањем речи хомонимика се неслучајно разгранала. Неумитност развоја није поштедела ни облике речи: не мали број, типичан за то време, данас је туђ и беживотан. Све то, међутим, даје овој збирци и драж „лексичког резервата“ и животворног мајдана у исти мах.

Вуков *Рјечник* одразио је живљење нашег народа задивљујуће верно. Мерилом најпре: у њему су, наиме, само речи „из народа“, а кад су у питању туђице, у оном виду како их је народ примио. Стога су одсутне неке речи с којима је сваки час имао посла: *абецеда*, *азбука*, *гуслар*, *слобода* (*ропству* је, међутим, посвећен скоро читав стубац), *устаник*. Ни свој *Тршић* није дао под одредницом, иако га у објашњењима помиње безброј пута, омашка зацело психолошке природе.

У *Рјечнику* је превасходно лексика нашег села, преовлађујућег у тадашњем животу нашег народа. По неким мишљењима, Вук је, не много срећно, потиснуо улогу града, доминантну у грађанској култури, и задуго још деловао у правцу њене рустификације. У средини која није ни својатала сународнике по варошима, одробене и духом, и навикама и

ношњом, то је било и разумљиво, историјски јамачно и неминовно. На том поузданом темељу, међутим, наставиће природно грађу језика и житељи града. То је, затим, понајвише речник тзв. „реалија“, привредног живота, занимања, хране и пића, ношње, игара и сл., уз, разуме се, мноштво лексичког обила за обичајно и духовно живљење.

Вук је овим делом дао и занимљив социолошки профил оновременог нашег друштва: односе раје и Турака, на социјалном и националном плану; односе између села и града, све то углавном искуствима и очима нашег сељака. У сучељеним значењима речи *гатњик* — *учкур*, *губер* — *јорган* итд. запретани су и одређени друштвени односи; ропски положај раје видљивији је из речи *селама*, *одрина*, *жвакалица* и др. него из бројних дажбина које су давали Турцима.

У *Рјечнику* Вук није хтео да да складиште сувопарно и функционално објашњених речи, желео је да пружи и занимљиво, забавно штиво. Често је смештао речи у склоп њиховог живљења: уз *текне*, на пример, дао је податак да их каравлашки Цигани праве и продају по варошима; проста *корита* сељаци сами граде; уз *нечастиви* додаје да при помену ове речи у Грбљу обично пљуну на леву страну, уз убичајено „тамо да га је анаћема!“ итд.

Многа Вукова објашњења обилно су зачињена стиховима пословицама, згодицама, а све то заоденуто у његову прекрасну нарацију, сажету и сликовиту у исти мах, с не мало аутобиографских појединости.

Вуков *Рјечник*, зна се, изазвао је праву „лексикоманију“ у нас, не само утицајем већ и подстицајем. Бројна су имена оних који су га допуњавали, све до Змаја, Л. Костића, Н. Радонића, М. Б. Милићевића, С. Матавуља и др.; још већи је број оних који су разматрали, употпуњавали, исправљали значења појединих речи. Био је, уз то, инспиративан и за многе синтетичке приступе: с етнографског, ботаничког, историјско-медицинског, поред-

беног и разних других гледишта, све до савремених антрополошких прилаза. Надахњавао је и за својеврсне антологијске изборе (В. Чајкановића и Р. Константиновића); служио као приручна књига низу наших писаца, од Змаја до И. Андрића. Присуство овог дела, најзад, утемељено је у Броз-Ивековићевом речнику, у многим лексикографским остварењима, у *Речнику илирско-немачког језика* Х. Веселића, речнику И. Мажуранића и Ј. Ужаревића, медицинском речнику Ј. Арамбашина и Б. Перишића, такође и у руском *Дифференцијалном речнику* Л. А. Мичатека. При изради својих речника имали су га такође у виду Руска академија и Бугарин Н. Геров.

За ово време, више него довољно за историјску проверу, дело је добило многа и разнострана признања. Једино — какав парадокс! — изостала му је подршка оног који га је и припремао за штампу, у много чему упростојио, непосредно помогао у превођењу речи, саборца Б. Даничића. Сав од књиге и науке, чудовишно педантан, он је по свој прилици нишао за строгом функционалношћу и још строжом брижљивошћу: сметали су му јамачно колико Вуков енциклопедијски захват, толико и његово присно-забавно казивање, а уз то и немар према извесним ситницама. Несвласност погледа на концепцију, очевидно. Сва је срећа што је Вук остао при своме поимању, оставши тиме и непролазно свеж, непресушно надахњив, вишестрано омамљив, што га је сврстало у врхове европске лексикографије.

УСТАНИЧКИ ХРОНИЧАР И БИОГРАФ.

Још у побуњеној Србији Вук је сновао да опише устаничке дане: збивања су била сувише импресивна, творци и носиоци несвакидашњих размера да би човека оставили равнодушним. Стога је пожелео да још тада опише ове „преважне догађаје народа нашега“, распитивао се „којезашто и биљежио“, интересовао се код „Срба и Турака“ како би дознао „прави узрок или квасац ове буне“. По неким подацима он се договарао још у

слободном Београду са Симом Милутиновићем да овековече српску буну: Вук у прози, Сарајлија у стиху.

Тако рећи тек што је стигао у Беч, Вук је написао једну књижицу, неку врсту посланице или новогодишње честитке Караборбу.

Између тога првог и по свој прилици непубликованог списка и последње своје штампане историјске књиге *Правителствујушчи совјет сербски* (1860), да не истичемо *Одбрану од ружења и кућења* (између осталог и одговор критичару *Правителствујушег совјета*), — Вук се увек, мање или више интересовао за историју наших народа, посебно за српске устанке (1804. и 1815): податке о њима је бележио, документа прибирао, литературу пратио (Копитару је послао оцену Вајнгартеновог списка *Ueber Serbien*, тражио Роткирхову историју Србије и обећао рецензију на њу итд.). У сваком случају, ако је остала Вукова делатност (реформа језика и правописа и скупљање народних умотворина) уследила на Копитарев подстицај, као хроничар устанка Вук је сасвим самоникао и самосвојан.

У историји Вук није гледао само фиксатив, само документацију времена („А кад нас посленике и очевидне свједоке црна земља прекрије, шта ће се онда истинито моћи казати о овој важној епохи народа нашега? Онда ће извори за нашу историју бити туђих списатеља којекакве басне и гаталице које се већ и данас за истину продају и држе“); у њој је он видео и веома значајан васпитни чинилац за развијање народне самосвести („да би се Срби боље упознали између себе“) а у приказу Шрекове историје (у преводу Ј. Берића) истиче сугестију да се из Рајићеве историје извади укратко српска историја „до наших времена. А то је потребно и препотребно, зашто би срамота била да српска дјеца знаду историју туђих народа, а о своме народу ништа да не знаду“. Као човек од акције, најзад, Вук је преко описа савремених устаничких догађаја хтео да скрене очи Ев-

ропе на један народ храбар и даровит, да њену јавност и њену дипломатију придобије за ствар тлачене и мучене раје, која потреса и подрива отоманску империју. Стога и јавно и анонимно (да се не би рекло како Србин Србе хвали) пише, на српском или немачком језику, о подвизима побуњених српских сељака, о неправљу Херцеговаца и Босанаца, о јунаштву Цуногораца, које је само европска дипломатија „држала“ још у ропству. Да би прославио своје сународнике, Вук несебично и дарезљиво уступа своју грађу о српској револуцији познатом немачком историчару Леополду Ранкеу (и не само њему!). Овај самоук је важио — згодно примећује Љ. Стојановић — као „главни референт на Западу за све српске ствари“.

Иако је Вуково животно дело реформаторски рад, иако је славу стекао збиркама наших народних песама, његове интимне склоности умногом су окренуте историографији. Не само што је њоме започео своју књижевну каријеру него нам је, видели смо, остао и дужан неколико списа ове врсте: *Грађу за српску историју нашега времена* од почетка године 1804. па до Светоандрејске скупштине 1858; „Историју нашег народа за владања Карађорђевића“, „око педесет житија различних наших старешина онога времена“, „различне биљеге о историји и обичајима народа нашега, које се не могу све пометати ни у историју ни у рјечник, а врло су знатне и потребне“, затим приказ живота Карађорђева и Д. Давидовића, које је написао Ј. Хацић, итд. Познато је, такође, да је 1828. године Вук молио кнеза Васу Поповића да посредује код кнеза како би га поставио за „српског историографа“, а није излишно поменути да га је деветнаест година потом предлагао за то звање и С. Милутиновић. Но, иако Милош Обреновић није услишио његову молбу, иако ни А. Карађорђевић доцније није био по ћуди, Вук је постао и остао први, а зацело и најбољи летописац устаничке Србије.

Кажу да је Вук више мемоариста него историчар, да се држи углавном онога што је чуо или видео. Али због тога управо његови су историјски текстови и вредни. Да је остао при сувим фактима, давно би превазиђен и заборављен био. Јер и поред најбоље воље, није он могао обилovati документацијом (данас је у том погледу и осредњи историчар срећнији). Но Вук нам је оставио више од тога, — дивну повест о узвишеним и немирним данима, темељну на фактима а ипак ширу од њих, устанак у сликама. Ми видимо то време у боји и покрету, у свој његовој комплексности: упознајемо нарав сељачких устаника, који и поред ослободилачких идеала не заборављају ни „ратни плен“ (опљачкане котлове и сл.); сазнајемо за њихова ратна лукавства и тактику, за оружја и убојна средства (од вашина до примитивних устаничких „тенкова“ — музараба) саосећамо са нечувеним мукама српског робља надомак равнодушне Европе где су, како Вук, сем осталог, пише, „једнога човека из Грбица (у крагујевачкој нахији) везали жива око ражња, па га онако пекли према ватри да каже некакве токе и пиштоље за које се било чуло да су у њега; женама су облачили гаће па су их били по табанима; људима су и женама натицали на главе торбе са пепелом, па су одоздо ударали руком да пепео иде у нос и уста; гдекоје су као разапете потрбушице вешали за ноге и руке, а на леђа су им метали камење“. А ударати коме 100—200 батина, „испребијати му кост секиром или каквим маљем“, одсећи главу или набити живог човека на колац — то је већ постало освештано правило. Историчар би ишао за фактографским констатацијама, које, познато је, често непажено промичу поред нас. Вук нам задржава пажњу сликама, развија у нама низ узгредних асоцијација, наводи нас на размишљања, буди активни емотивни однос према ономе о чему нам прича. Ми се гнушамо зверстава наших људи који Бурчијиног пратиоца кољу на клади а тешко рањена Бурчију тучу кундацима

и са још жива свлаче му одело; с бесом пратимо ужасне призоре кад мајке с одојчадима скачу у реку испред похотљивих Арнаута налазећи гроб у њеним таласима заједно с гоњоцима. Безбројни су овакви примери у Вуковим историјским текстовима, испричани епски мирно и широко, пластично и уздржано, са знатним потенцијалом укривене емоције.

100

Друга одлика Вука историографа, по значају свакако и прва, била би његово фанатично истинољубље. „Трудио сам се колико је више било могуће да истину изнађем и против ње ништа да не кажем“, каже он у једном писму. Каткад је, можда, и прећутао истину (у сенци једног деспота у Крагујевцу, још више под Метерниховим апсолутизмом у Бечу тешко је било, усталом, рећи све до краја). Премда се „из родољубиве ревности“ трудио да скупи и од заборавачачува устаничке догађаје, премда му је у томе главно и једино „намјерење било корист и слава народа нашега“, Вук пише толико непристрасно да на махове изгледа као да није Србин. Без устручавања износи он неприличне поступке устаника, који скрнавеле велики, ослободилачки покрет. Читалац, на пример, не може а да не осуди вероломство Арсенија Ломе код Чачка или Карађорђа на Сјеници, који Турке на веру предате убијају на подао начин, из заседе. С друге стране, мора да се диве Турчину Серчесми. Он је М. Обреновића допратио из турског логора до Дрине рекавши му: „Овде сам те ја узео на моју веру и ево сам те опет овде довео. Досад смо били пријатељи, а одсад, ако ми паднеш шака, знам шта ћу с тобом учинити; ако ли ти паднем шака, чини са мном шта ти драго. Унапредак више не веруј никоме; ако би сам те и ја на веру звао, не иди ми“.

Вук истиче дивне примере устаничког самопрегора (поменимо само смрт Стевана Синђелића или, доцније Танаска Рајића!), али, такође без имало устезања, износи и на личје буне. Нису је сви Срби радо прихватили:

ли: било је и противника, особито „старци и кметови“, па их је ваљало лукавством нагонити оставивши им у дворишту мртвог Турчина; неки су бежали преко Саве да не би ишли у војску те је ушло у обичај да се сличнима подвикује „У Руму“, а не мали број је од страха служио Турцима као ухода. Сетимо се, најзад, с колико осећања за стварност Вук слика поустаничке страхоте: у грчу за биолошки опстанак неки одају Турцима и своје доскорашње предводнике, те су се они више бојали свога „народа него Турака“.

Укратко речено. Вук је с одговорношћу историчара и даровитошћу уметника обликовао једну бурну, револуционарну епоху. Беродостојност очевидца и учесника, трезвено поимање суштине, визуелно перцепирање и транспоновање, објективизам приповедања, прекрасан језик, богат речник — то су особине Вукових историјских текстова, који представљају и залиху чињеница и прворазредну лектуру у исто време.

Можда је већ у свом првом, и овде помињаном спису — „војвода српских описанију“ како за њ вероватно пише С. Текелија — Вук портретисао устаничке старешине. Сигурно је, међутим, једно: Вуков историјски и биографски рад тесно се преплићу и узајамно допуњавају.

Уз прибирање историјске грађе Вук је скупио податке и за биографије устаничких поглавица. Током живота објавио је петнаестак, а обећао још педесетак таквих „житија“, и посебну књигу Живот најзнатнијих поглавица овога времена. Схватио је, сасвим оправдано, да јаснијем и потпунијем поимању историјских збивања не мало доприноси и осветљење њихових носилаца и ученика. „Житија поједини људи“, указује Вук у уводу биографских текстова *Као Српски Плутарх, или житија знатни Србаља у Србији нашега времена*, врло су скопчана с историјом народа њихова, јер се у њима назначују многе ситнице, које се у историју не могу пометати, а опет јој велику светлост дају.

101

Ја сам у првome мом забавнику (за годину 1826) са житијем Ајдук—Вељка Петровића почео издавати житија знатни Србаља у Србији нашега времена; ево сад продужујем тај посао“.

102

С друге стране, Вуково општедемократско стремљење нашло је одјека и израза и у његовом биографским текстовима. Трибун обичног, сељачког света — његов језик увео је и нашу књижевност, његове умотворине обелоданио и прославио — Вук је и у помeнутим животописима овековечио сељаке-устанике, у то време, истина, с војводским звањима. И ту је дакле полазио од „простонародњег“, ишао за њима. Није величао, као његови претходници и савременици, припаднике виших кругова клера и мирјанства.

Било је код нас и до Вука биографске литературе. И по избору личности и по идејној осмишљености она је, разуме се, друкчија од Вукове прозе ове врсте. Док су средњовековни биографи глорификовали феудално-клерикалну владајућу класу, а наши календари — забавници величали феудалце великаше, док је Доситеј представљао својим сународницима Европу и њене великане, а земунски прото Јефтимије Ивановић звани Плутарх преводио туђе списе о туђима великанима (од Хомера наовамо), — дотле је Вук представио читаоцу (и сународнику и туђинцу) обичног српског човека, који је од мирног и махом покорног „земљоделца“ постао у време бурних устаничких дана јунак или песник њихов.

Вук је, напоменуто је већ, имао више претеча у овом послу; узора и премаца мало или нимало. Ни *Памјатник* [...] Лазара Бојића, са четири биографије наших књижевно-културних посленика, није му зацело био видљивији образац. Једино га је могао инспирисати Ивановићев превод *Нови Плутарх* [...] па и овај више насловом и основном портретском концепцијом. Не смемо, очевидно, пренебрегавати, још мање потцењивати,

утицај наше традиционалне књижевности свога рода, пре свега календарске литературе, ликова наших средњовековних „ироја“ с ревносим пијететом објављиваних у будимским месецословима.

Тешко је датирати прва Вукова биографска интересовања. Знамо да је још 1819. године, на повратку из Русије, на путу кроз Бесарабију свраћао у Хотин, Бумботу и Кишињев, међу избегле устанике, да би од њих прибранио што историјске грађе. Том приликом је гостовао и код Петра Теодоровића Добрињаца, кога ће касније и портретисати у једној од биографија.

Већ одмах по Вуковом повратку из Русије изашао је у Забавнику Димитрија Давидовића животопис Ивана Кнежевића, познатог кнеза Ива од Семберије. Изузмемо ли народна казивања о Марку Краљевићу и Милошу Обилићу, то би био први штампани животопис Вуков из устаничких дана.

Први непосредни подаци о Вуковој намери да пише зборник устаничких животописа потичу, међутим, из 1821. године. Поводом жеље Герасима Зелића да му дотера „житије“ Вук одговара Ј. Копитару: „Ако је још ту Г. Зелић, поздравите ми га љубезно. Ја би његову ствар драговољно примио; него ако ме не може ту дочекати, а он то шта има побиљежено нека остави код Вас. Али би најбоље било кад би се и ја с њим могао састати. Ја и онако мислим један Српски плутарх писати, и за то сам овдје (у Крагујевцу) сила грађе скупио. — Само да ми рукопис оће скоро доћи!“ Нешто раније, тога ради изгледа, Вук се интересовао и за неке књиге: тражио је „на Њемачком језику 'Сравненије Петра Великог са Карлом Великим'“ и „онога Корнелија Непота на Руском језику, што сте га узели од мене“.

Већ јануара 1822. послао је Христифору Обреновићу у Петербурн Животопис Станка Харамбашића, објашњавајући суштину своје „Историје нашега времена“, Вук у закључку истиче: „А осим ове историје, рад сам

103

још издати на свијет малу књижицу биографија Ђековјих знатнијих Србаља, од који вам ево шаљем Станка Арамбашића“.

104

Сачувана је Вукова рукописна свешчица са пет биографија: Кочо (Анђелковић), Стеван Јовановић, Станко Арамбашић, Петар кнез Ресавски и Радич Петровић. На основу последњег животописа рекло би се да рукопис није целовит. По словима, округластим и сигурнијим, могло би се више него препоставити да рукопис потиче из раних двадесетих година прошлога века. Прва биографија (*Кочо*) објављена је у II издању *Српског рјечника* (Беч, 1852, — под речју *Кочин рат*), четврти животопис (*Петар кнез Ресавски*) Вук није публикувао; остале три биографије штампао је у *Даници* за 1829. годину.

Сем *Житија Ајдук-Велка Петровића* и седам биографија у IV годишту *Данице* (*Као Српски Плутарх...*), Вук је објавио и три биографије у Додатку уз *Правителствујушици Совјет Србски*. Априла 1852. године обећао је још 40—50 житија „различних наших старешина онога времена“, У томе, на жалост, остао нам је дужник.

По речима литографа Анастаса Јовановића, Вук му је обрекао за Споменике србске „животописе из Караборђеви времена“. Немамо потврде да је тај договор и приведен у дело. „Да ли се међу оним животописима које је Јовановић примио“, закључује Љ. Никић поводом тога, „налазио и који Вуков састав, ми то данас не знамо. Али знамо да ниједан од тих животописа није штампан у Споменике србске Анастаса Јовановића, пошто су они са својом IV свеском, публикованом 1852. године, престали да излазе.“

До сада је било речи углавном о животописима устаника. Вук нам је оставио још већи број биографија или биографских података осталих знаменитих сународника: списатеља, гуслара, јунака наше народне поезије итд. С веома развијеном опсервацијом, са смислом за људски портрет, он је у свом

обимном делу дао низ мање или више оцртаних ликова. Гдегде су они саставни део неког већег текста (Борђије Бурчија, Караборђе, чиновници из околине кнеза Милоша, Лука Милованов Георгијевић и сл.); каткад су дати као прилог уз писмо или узгредно, у самом писму (Михаило Герман, Стефан Живковић-Телемак, Петар II Петровић Његош итд.); кашто — концизни, можда подсетни записи (Арон Поповски, Настас, отац Јована Хаџића и сл.).

105

У свему има шездесетак таквих животописа. То су: I — из предустаничког периода: Коча Анђелковић и Стефан Јовановић; II — из првог устанка: Борђије Бурчија, Караборђе, Хајдук Велко Петровић, Станко Арамбашић, Хаџи-Рувим, Милош Стоићевић, Стојан Чупић, Радич Петровић, Миленко Стојковић, Петар Теодоровић Добрњац, Милоје Петровић, Теодор Воиноввић, Данило Алексијевић, Петар, кнез ресавски, Иван Кнежевић, Мирко Апостоловић, Димитрије Кујунџић, Иван Југовић, Божо Грујовић, Јован Манојловић и Рус Константин Родофиникин; III — Милош Обреновић и његови сарадници: Димитрије Борђевић, Павле Теодоровић, Андрија учитељ, Борђије Поповић Белеш, Сима Урошевић, Аврам Петронијевић Стјекић, Димитрије Давидовић, Цветко Рајовић, Стефан Радичевић, Јаков Јакшић, Михаило Теодоровић Герман, Сима Милосављевић Амица, Тома Вучић Перишић, Милосав Лаповац, Милета Радојковић, Арон Поповски и Милоје Бак; IV — списатељи: Доситеј Обрадовић, Стефан Васиљевић Живковић, Лука Милованов Георгијевић, Петар II Петровић Његош и професор Велике школе Иван Југовић; V — гуслари и певачи: Тешан Подруговић, Филип Вишњић, Старац Милија, Бура Милутиновић Црногорац, Стојан Хајдук, Анђелко Вуковић, Поп Филип Немањић; VI — јунаци народних песама: Марко Краљевић, Милош Обилић, Старина Новак, Радивоје и Грујица, Високи Стефан, Сибињанин Јанко, Стојан Јанковић, Бајо Пивљанин, Лазар Пециреп,

Ускок Кариман; VII — остали: Василије Острошки, Митар Мијаиловић, Смаил-ага Ченгијић, Настас Хаџић (отац Јована Хаџића), Марашли-Али паша.

106 Као што видимо, својом тематиком и садржајем Вуков биографски зборник веома је богат и разноврстан. У њему су личности од фрајкорских времена до кнез-Милошеве Србије. По изради пак веома је разнолик: има у њему широких и рељефних животописа (Хајдук Вељков, на пример); с друге стране, налазимо и цртеже, скице, крокије све до овлашно и шкрто, тако рећи узгредно забележених биографских података. Најзанимљивији су портрети личности из устанка. Они у неку руку представљају пројекцију револуције, индивидуализацију њену. Кроз њих, на свој начин разуме се, Вук је дао „сјај и беду“ једне силовите, организационо неучвршене „буне“, чија се разривеност између осталог, огледала, и у „отимању ондашњијех великаша око власти.“ Под Вуковим пером, као и у тим бурним данима уосталом, јунаштво и нечувени самопрегор једних сучељавају се с погубним локалистичким амбицијама других, с борбом за престиж, с међусобним грвењима, подметањима, интригама (ту реч је народ наш тада и прихватио — истиче Вук). Све то науштрб неопходне унутрашње кохезије устанка. Вуковом проницљивом уму није измакла истина стара колико и људски род: да су једни служили несебично и предано револуцији, а други се њоме грамзиво служили. Поред неустрашивог и несебичног јунака, уз то и „бонвивана“, Хајдук-Вељка, уз заклетог туркофоба Радича Петровића, који оставља пензију и безбедан живот да би се поново нашао у шанчевима устаничким, покрај племенитог кнеза Ивана Кнежевића, који је читаво своје благо дао за откуп српског робља да би свој живот у беди дотрајао, Вук није превидео ни, не ретке, крпељице сваког покрета, које, и то вишеструко, уновчавају своје заслуге. Неки од таквих притисли су „најлепше куће, дућане и магазе“, „њиве и

ливаде“, „скеле и бумуруке“ (Миливоје Петровић и, још више, Младен Миловановић); други су се погосподили и осилили, жене „попустили“ или у селу оставили, а нашли наложнице и, штавише, хареме направили; трећи, они поратни и не малобројни, сјатили су се „на звек талира“ у богату Србију.

107 По једнодушној оцени, Вук је најтоплије и најимпресивније описао Хајдук-Вељка. „Ни Ливијус није боље (... украсио Сцеволу)“, писао му је један савременик. Најпотпуније пак оцртао је Милоша Обреновића. Устанички вожд Караборђе није добио посебну и заокругљену биографију. Можда Вук није имао изразитијих симпатија према њему или, пре, није смео о њему говорити онако како би требало: кнез Милош му је, као што знамо, отворено претио да ће га лишити милости и гонити „код сваког владенија“ ако без његовог „одобренија“ буде што писао о Караборђу. А то би значило заувек рећи збогом Србији, а можда и животу. Ако му је осioni кнез Милош и опростио због познатог априлског писма (у суштини — а то су потврдили и доцнији догађаји — оно је ипак било добронамерно), величаће „вожда“ никад му не би заборавио. Но, иако нема посебног животописа, Караборђе је присутан у свим Вуковим историјским текстовима, понајвише у „Правителствујушчем совјету сербском...“ Посредно или непосредно провирује из њих овај човек, плах и тмаст: хајдук, фрајкорац, свињарски трговац и најзад „вожд“ побуњене Србије. Непосредан и веома пластичан Караборђев портрет налазимо у Ранкеовој књизи *Српска револуција*. По стилу, по појединостима које аутору очевидно не би могле бити доступне, може се с пуно уверења препознати Вук као извор. Можда су они редови били нека врста Вуковог искупљења за принудно прећуткивање устаничког вође, извесна психолошка компензација. У сваком случају, из њих израста, епски лик Караборђев, оцртан с топлином и ретком сугестивношћу.

Од особитог је интереса портрет Милоша Обреновића. Два дела (први штампан, други необјављен) одражавају и две фазе овога човека. Наизглед противречне, оне логично прерастају једна у другу. Вођ побуњених сељака, некад и сам чобанин, еволуирао је на власти у самодршца, подозривог и окрутног у страху за престо и живот, грамзивог у похлепи за дукатима. Други део, завештан нашем веку („Аманет“ да се не отвори пре 1900. г.), документован као грађа, с проницљиво уоченим појединостима, представља изврсну анализу деспота и деспотизма. То је у исти мах и прворазредна социолошка студија о временима, кад је дукат постао убојитији од куршума, кад су многи ратници заменили ровове тезгама а коње рабацкијским воловима, кад су први чиновници били у исто време и први трговци на челу с кнезом, и студија о раздобљу првобитне акумулације код нас кад је бездушно и безобзирно гомилан капитал за будућу привредну модернизацију. Вукова Грађа за српску историју нашега времена и писмо кнезу на основу ње састављено чине неисцрпни мајдан података за једно неуставно раздобље нашег друштвено-политичког живота, кад је воља, боље рећи, самовоља једног човека, била врховни закон.

И остале биографије носе отисак Вукове даровитости, без обзира на то што је Доситеј Обрадовић приказан једнострано и не баш пријатељски, а Иван Југовић не сасвим обавештено, (Вук, уосталом, и није могао знати да је тај учени иницијатор оснивања Велике школе био истодобно и агент аустријски).

Поменимо, најзад, и рељефне животописе гуслара и певача народних песама. Колико су нам блискији и Вуков рад на скупљању народних песама и саме песме кад им упознамо творце, ратнике и хајдуке, слепце и слепице који су разносили славу својих дана и заносили њима како своје сународнике (још

више њихове потомке), тако и бројне покло-
нике иза границе.

И као биограф Вук поседује квалитете историчара — хроничара: смисао за сликовитост, за карактеристичан и занимљив детаљ; за трезвено и проницљиво поимање људи и њихових карактера. Уз то као представник епског и наративног приповедања носи и особине његове: не понире у психолошка стања личности, равнодушан је према пејзажима, без много дијалога, иако их не одбацује сасвим, развучен и спор у приповедачкој ритмици. Ипак, Вуково историјско-биографско дело остаје непролазно свеже, узорно и недомашено у свом жанру.

КРИТИЧАР. Вуку се придаје с основном, челно место и у нашој критици. Већ на уранку свога рада „претресао“ је неколико бројева „Новина сербских“, с језичког гледишта искључиво, и за свог учитеља очито: ове проницљиве опаске, наиме Копитар ће уврстити у свој осврт на поменуће новине. С истим приступом оцениће Вук наредне, 1815. године и *Усамљеног јуношу*, дело већ разглашеног романијера М. Видаковића. Ако му је у својој првој књизи одао хвалу што „род свој просвештава и вкус му отвара“, што у романима наша имена и наша места употребљава, чиме подсећа на негдашњу нашу славу, као језички законодавац није му опростио „славјанствовање“, неживотворно а заводљиво у исти мах. Но ако су ове две оцене, потребом историјског тренутка и потребитошћу наше голуждраве литературе, уске и језички једностране, Вукова следећа критика, *Друга рецензија србска на Видаковићевог Љубомира у Јелисијуму*, наћи ће се с пуним правом у прочељу наше књижевне критике.

Природом посла усмерен да „мења свет“, Вук ће током дугог и немирног живота не једном бити у прилици да задаје ударце и даје „одвраћке“, једном руком да бије, другом да се штити.

Несустало он полемише: 20-их година узвраћа „рецензентима“; средином исте деце-

није одговара, спретно и разборито „руско-ме рецензенту“; крајем 30-их и почетком 40-их година размењује „одговоре“ с „утуцима“ Ј. Хацића, и ускаче у распре с П. Каранотврткивићем и П. Поповићем. Све до позних година, до својих одговора дописнику „Санкт-петербуржских вједомости“ М. Б. Милићевићем и др.

Није Вук био само полемичар, жустар и неукротив, већ и убеђени заговорник критике: у њој је гледао неопходну и делотворну „панацеју“ на нашу још увек тепаву литературу. Доброга списатеља критика само крепи, рђавога — убија, први јој се радује, она му помаже, подстиче у њему одговорност; други пак зазире од ње, мрзи је, закључује он. У више махова истицао је Вук те мисли о критици. „Ко се боји врабаца, нек не сије проје“, позната је његова мисао. „Који се списатељ боји рецензента, он слободно не узима пера у руке, нити ће литература у њему изгубити каква добра: зашто он сам свједочи не само да не зна него и да није рад знати. А правога списатеља рецензенти и законодавци доводе у веће савршенство, зашто зна да ће пред свијетом давати одговоре за сваку ријеч своју, па се пишући стара да може за сваку ријеч казати зашто је онако уписао, а не друкчије... Он не само што се не боји рецензента него му се још радује и жели га, да му се дјело окуша као злато у ватри, и ако што буде погријешило, да поправи још док је жив“.

Вукова критика делила је судбину наше литературе тога времена, почетништво и кржљавост њену. Сасвим је природно што су из његовог војевања за нову књижевност одјекнули и први гласови наше критике.

ЕТНОГРАФ. С Вуком је зачета и наша наука о народу. Нимало изненађујуће, уосталом. Народ и „народности“, како је називао његове творевине, заједничка је тема свих Вукових настојања: било као песник, ратник, или творац маштовитих веровања, обичаја, обреда. У својим објашњењима уз пес-

ме и друге списе, особито у *Рјечнику*, дао је тим „народностима“ много места: грађа углавном из овог дела и чини његову занимљиву књигу *Живот и обичај народа српскога*. Етнографским материјалом испунио је и *Ковчежић*, прву књигу замишљене периодичне публикације „за историју, језик и обичаје Срба сва три закона“, грађом претежно с бокелског, односно рисанског подручја. Не мало бриге, већ у позним годинама, посветио је прибирању података за етнографску карту јужнословенског живља, приведену, изгледа, крају, али, на жалост, загубљену.

Записима ове врсте фиксирао је на самом извору, у народу, непосредно и оштро око, једно време на измаку, сад већ знатно поодмакло, наш стари патријархални свет, занимљив и непоновљив, остатке („артефакте“) његових древних, митолошких поимања, у којечему већ „фосилизованих“. Бележио је све то страшћу родољупца и веродостојношћу научника, одолевајући с доста успеха заводништву и пристрасности национализма. У почетку само на тлу родне Србије, касније ће распрострајети своју пажњу на читаво штоковско подручје словенског југа.

Из Вукових етнолошких пресека Србије, Црне Горе и Боке израња један свет, свој и занимљив, давно већ минуо.

С наглашеним смислом за битно и карактеристично, трезвен, уједно и радознао, прикупио је обиље етноматеријала, отржући га у прави и последњи час погубном утиру „просвештенија“. Није, истина, имао услова ни за танане анализе, нити за обухватније синтезе. Почетне кораке сваке науке, емпиријско истраживање и прибирање грађе, обавио је, међутим, с беспримерном умешношћу и савесношћу. И обухватношћу и разноличјем његово је дело у много чему још увек узорито и недосегнуто. Из Вукових омамно испрличаних текстова сународници су боље спознали и спознавали сами себе: свакидашњи живот преточен у свемоћ обичаја везаних за различите празнике, за егзистенцијална збивања изме-

бу колевке и раке; шароликост чудесних веровања, свет вила и вештица, вампира и стухаћа, мора и караконцула, аждаја и змајева, чаратана и утвара, ћудљивих суђаја и застрашујуће куге (у бело обучене жене), сликовитих легенди; јунака у којима су отелотворени наде и жеље поробљеног народа, до ваздашње свакодневице: појава и установа једног особеног друштва, његове материјалне производње и културе, друштвено-економских и родбинских односа, правних прописа итд., до, најзад, дубоко мисаоних животних формула у „тамном вилајету“, „расковнику“ и сл.

Уз песничке умотворине нашег народа, и творевине ове врсте приближиле су урбаној Европи један свет у балканским брдима, друкчији и више самосвојан, који подложен као и све мени, одавно већ то није.

ПРЕПИСКА. Историјски значај Вуковог дела дао је печат и његовој преписци: одржава се и пројектује у њој, на свој и својеврстан начин. За нас, потомке његове, она је грађа културно-историјски веома драгоцен, ризница података за наше књижевно, културно и политичко бивствовање у току једног полувека, енциклопедија и огледало једне средине и једног времена у којим су постављани темељи нашем националном бићу. „За познавање прве половине нашег XIX века, за наше културне прилике и књижевне нарави, за интимну историју тога времена, за 'васкрсавање интегралног живота' те периоде“, примећује Ј. Скерлић, „ми немамо многобројнијих, поузданијих и драгоценијих података. У наше доба у науци се све више цене и у књижевности све више читају 'људски документи', аутобиографије, мемоари, преписке. У томе погледу ми немамо веће тековине, богатије ризнице и занимљивијег штива но што је огромна *Вукова преписка*, чији значај ће изгледати све већи уколико се наша наука и књижевност буду развијале, и уколико се буде одмичало од доба у којем су ти документи писани“.

Из података, издашно расутих широм ове обимне и дарежљиве преписке могу се прибрати бројне појединости, веома занимљиве и не мање разнолике, од користи за скицирање како физиономије једног доба, тако и духовног и моралног портрета предводника наше културне револуције.

И нама данас, још више Вуку, представљала су ова писма обилато складиште обавештења о различним питањима и са разних страна. Уз помоћ и ревност својих бројних кореспондената, имао је он увида у сва значајнија збивања својих дана, посебно у вези са својим покретом. Читао је, не једном, похвале или покуде о својим књигама, хвалоспеве или грдње о себи. Преко њих, једном речју, био је ушима увек међу савременицима и у току јавног мњења, уз „глас маса“.

Уз помоћ преписке, најзад, обављао је бројне, нимало лаке послове, у вези с издавањем и растурањем књига: слао огласе пријатељима и „скупитељима“ претплатника, извештавао их о пошиљци књига, вршио пословне обрачунае, молио или претио за ненаплаћене дугове; преко писама организовао је веома разубену и не мање прилежну мрежу сарадника-скупљача претплате.

Ову преписку, једну од најбогатијих у нас, сачињава близу седам хиљада писама: Вукових — око две хиљаде и њему упућених — око пет хиљада. У њој се јавља преко хиљаду кореспондената, а вођена је, изуземо ли наш језик, још на немачком, руском, италијанском, чешком, француском, енглеском и латинском. Претпоставимо ли да је и Вук послао приближан број писама колико их је и примио, за пола века (1814—1864) писао је годишње око сто писама или по једно свака три-четири дана. Задивљујуће, али не и запањујуће сазнање: у његовој свакидашњој борби преписка је била неопходно средство.

У географском смислу веома разграната, преписка је обухватила преко триста места, словенски југ пре свега, словенске и остале

европске земље, досежући затим, до Њујорка на западу. Ограничимо ли се на важније градове, Вуку су стизала писма из Атине, Берлина, Беча, Будима (и Пеште), Букурешта, Варшаве, Копенхагена, Лондона, Москве, Њујорка, Париза, Петербурга, Прага, Рима, Софије и Цариграда, да не набрајамо места са нашег подручја.

114 Не мање је преписка разнолика по социјалном профилу, по занимањима кореспондента: међу њима су владари и слушкиње, спахије и „земљеделци“, баџи и студенти, учитељи, професори и доктори наука, племићи (барони, грофови, кнежеви) и шаролики трговачки и занатлијски „трећи сталеж“ (терзије, кујунџије, ковачи, ланари, обућари, столари итд.); у њој је заступљено свештенство, световно и монашко, у многим чиновима (од патријарха до црквењака, од епископа и бискупа, преко архимандрита, игумана, гвардијана и сл. до обичних монаха, редовника); присутни су у њој војводе, лекари, фишкали, затим списатељи и преводиоци, „новиноучредници“ и публицисте, до различитих уметника (песника, певача, „молера“), Ту су, разумљиво, и многоврсни чиновници (административно-управни: актуари, асесори, безрџанбаше, бауабуњкти, службеници и подбележници, благајници, бумругџије, канцелисте, капетани, књажески представници, комесари, контролори, латови, надзорници, начелници одељењски и полицијски, нотари и нотароши, отправници поште, официјали, пандури, перовође, писари, повереници, подупани, практиканти, претурци, саветници, секретари, синдикуси, совјетници, судски званичници, до министара, попечитеља и других државника), такође заступници разних установа, предузећа и друштава (академија, Бачких и књижевних дружина, књижара, уредништава, штампарија итд.). У преписци, разумљиво, присутна је и породица (жена, деца и ташта), затим родбина, саплеменици, кумови и сл. Са своје стране и на свој начин, све ово одражава и ширину

Вуковог покрета, његове разнолике и веома разуђене односе.

И по садржају преписка је и занимљива и слојевита: креће се од пословних саопштења до научних трактата (писма Д. Фрушићу, Стерији сл.); од молби, неретко и снисходљивих, до пркосних и достојанствених редова познатог априлског писма кнезу Милошу; од дирљиво осећајних писама Ани с љубавном чежњом и родитељском трагиком до уштогљено етикетираних службених представки (молби, жалби, тужби); од штурих редака до изузетно сликовитих репортажа, које иду у најбоље странице Вукове (о бечкој револуцији, на пример).

Једном речју, и по обиму и важности, преписка је вредан резултат Вуков међу толиким другим.

О Вуку списатељу и борцу доста је писано; мало пак о његовој интимној личности, о његовом изгледу, нарави, особинама, назорима, о његовој породичној трагици, о болестима и сл.

Да ли је то од значаја за његово дело? Стварање ипак није апстракција, у њему резултира мноштво чинилаца, од битних, одређујућих, пресудних до мање важних, узгредних, случајних, који, укратко речено, олакшавају или отежавају стваралачки рад. Жалости и болести нису напуштале Вуков дом, а једно време ни беда. Све је то могло и морало бити од утицаја на његов списатељски труд.

И да није тога, по природи људској, занима нас и стваралац изблиза. У очима собара, речено је, нема генија. Што смо човеку ближи, изгледа нам обичније. С Вуком као да није такав случај. У светлу прилика у којима је живео, он нам је и већи и блискији. И његове мане више су нам разумљиве.

Овај наш „најплоднији и најгладнији“, по речима И. Андрића „највећи и најкориснији“ наш писац, радио је и живео у нимало завидним условима: морао се старати за издавање својих дела уз неумитне бриге за хлеб, без икаквих редовних прихода, бар у првих десетак година; без иједног школског сведочанства, без икаквог друштвеног положаја, хватао се укоштац са свима од власти и утицаја; хронично болестан, трпео је нечувене напоре и трзавице; мученик узвишеног по-

жива, редак је паћеник и као отац: од тринаесторо деце само га је двоје надживело.

ИЗГЛЕД. Најпотпунији опис Вуковог лица оставио нам је његов први биограф, Израмаил Иванович Срезњевски, познати руски слависта: „човек омањег раста испод шездесет година, у врло дугачком капуту на струк и високим чизмама, лева му нога подигнута па се ослања коленом на 'штупу', због чега мора да иде лагано, како нико не иде; лице му је једно од оних лица што се могу видети само у Украјини и Србији: некако троугласто, испалих јагодица, упалих, малих кестењастих, сјајних очију, које ретко кад да нису оборене у земљу, и широких полуседих обрва и бркова, што даје том лицу некакав суров израз. По тим особинама лако је познати Вука Стефановића Караџића, лако га је разликовати од стотину других више или мање оригиналних лица, која привлаче на себе пажњу у Бечу“.

Наведени подаци, рекло би се, доста су поуздани. Изузетно савестан и студиозан, овај руски научник је поседовао и веома изражене сликарске склоности (своје путописне белешке, на пример, употпуњавао је успешним цртежима ношњи, ликова, пејзажа с којима се сусретао на путовањима), Срезњевски се уз то састајао с Вуком такоређи свакодневно у току више месеци (близу њега је и становао).

По његовим речима, дакле, Вук је био омањег раста. Милан Б. Милићевић га убрја међу људе средњег раста, за Риста Јовичића из Босне је био „прилично крупан (и велики)“. И Сигфрид Капер, чешки лекар и преводилац наших народних песама, описује свога „поочима“ као покрупну особу. Ни подаци у путним документима не решавају ово несагласје: у аустријским пасошима из 1818. и 1831. стоји да је Вук средњег раста; у турском — из 1834 — забележено је: *taille petite*. Без обзира на ова неслагања, пре би се ипак могло рећи да је Вук био нижег раста. Сем чињенице, не и пресудне наравно, да је и у детињству заостајао за својим вршњаци-

ма, оваквом уверењу ишло би у прилог и казивање Енглескиње Лујзе Кар, Вукове сапутнице по Србији 1850: очекивала је, каже, да ће у Вуку срести цина попут старих српских јунака, а он је, међутим, био омален човек. Ово би, најзад, потврдили и прорачуни обављени на основу Вукове фотографије са штапом чија нам је дужина позната и у природној величини: Вукова висина, према овоме, била би око 170 цм, а могућно је да ни толико није досезала.

По пасошима, Вуково лице било је овално; по речима Срезњевског „некако троугласто, испалих јагодица“. С годинама, изгледа, лице му је постајало све протегљасте и кошчатије, јагодице све истуреније. То веома уверљиво потврђује и поређење раних и позних Вукових портрета. По боји је било мрко, „дрножуте масти“, како се сећа М. Б. Милићевић, „brun“, како стоји у већ помињаном турском пасошу.

Испод уздигнутог чела вириле су мале црне (по речима Срезњевског, кестењасте) приметно увучене очи, чији је сјај и у позним годинама одавао живост Вуковог духа.

Фински слависта Карл Колан истиче код Вука кукаст нос и доста широка уста.

Косу је почео да губи још у млађим данима. Ако се по првом портрету то не би могло рећи (Вук је тада имао 29 година), на слици Димитрија Лакатарија, шеснаест година касније, дат је с оголелим теменом. И Срезњевски потврђује сличан утисак, најзад и Јоаким Вујић памфлетски заједљиво истиче Вукову ћелавост. Опадању косе свакако су припомогле године а не мање, можда, и фес који је стално имао на гави. Испод феса вијорили су праменови нешто дуже косе. У млађим данима — судећи по првом, Бурковићевом портрету — носио је бакенбарде (зулуфе).

Највише су упадали у очи Вукови дуги бркови („густии“, „крупни“, „велики“ итд.). Истина, у ранијим годинама нису били такви. Двдесетих година знатно их је изгледа,

скратио (на другом, Лакатаријевом портрету мањи су него на претходном).

И многи савременици и сачуване фотографије потврђују да је Вук имао веома истакнуте обрве, „сасвим велике“ сећа се Р. Јовичић, које су, како је говорила Вукова кћи Мина, „биле кадре чешаљ понијети“. Оне су, по речима Срезњевског, давале строг израз Вуковом лицу, „са свим особен и оштар израз“, како ће забележити М. Б. Милићевић.

120

У старијим годинама седе косе, обрва и бркова, Вук је још у својим четрдесетим годинама задржао природну боју својих власи. Десетак година потом изгледао је Срезњевском „полусед“, а чешком публицисти Јозефу Вацлаву Фричу, коју годину касније, „просед“. Прамен сачуване косе, одсечен вероватно у време смрти, упућује на закључак да ни тада, у седамдесетседмој години, није био сасвим сед.

Зубе је имао крупне, тачније дугачке и мало размакнуте. И противници указују на то својство, у фигуративном смислу; истина. По снимку Вукове лобање судећи, скоро сви зуби су му били очувани. Један од савременика пише да је то тип тзв. „коњских зуба“ који се не кваре већ се само лижу. Истина, на, Вук их је неговао: употребљавао је и зубну четкицу, и прашак за зубе.

БОЛЕСТ. Уза све своје невоље, Вук је био и мученик бола и болести. И као дете кржљав, он ће до смрти тражит лека код многих лекара (бечких, београдских, пештанских, земунских итд.), обилазиће различите, углавном топле бање (Мехадију тј. Херкулбану, Будим, Нови Сад, Топуско), узимаће бројне лекове, међу њима и народне. Сачувано је преко 100 његових рецепата: од 1810. до 1861. Из њих се може видети да је боловао од реуматизма, од стомачних обољења (гастритис, слабо варење, надимање, неуредна столица, горушица, амевна мизентерија, „срдобоља“ итд.), од кашља, маларије, шупљева, од болова у глави и у очима. Имао је тегоба и са запаљењем десни, патио од неких сметњи у мокрењу (мо-

жда је било у питању и обољење простате), узимао је и лекове за умирење живаца. Сам се жалио своје биографу на „задуху“ (емфизем) и навалу крви у главу (по свој прилици повећани притисак). Од тога је, можда, имао несносне болове у глави и очима, на шта ће се често јадати у познијим годинама: због њих није могао не само да пише писма већ ни да их диктира, нити је био у стању коректуру неких својих књига да врши. „По годинама“, писаће Вук једном свом пријатељу, „истина да не би сам имао право рећи 'у старости', јер ми нема више од 45 година, али кад се узме стање здравља мог, онда ми има више од 65“, а кнезу Милошу објашњава да се он према здравим људима и одраније осећао „болестан и пребодестан“.

Понајвише га је мучила реума. Из краја где има доста реуматичара, и сам се, у својој 22. години, разболео: „прво су га болеле руке и ноге, затим га је почела нарочито болети лева нога, тако да му је напослетку чашица у колену прирасла за кост, те се нога није могла мицати“. — Узаман је тражио лека: вратио се у „отечество“ са штуплом или штаком. Од тада, за 55 година, та дрвена нога, за коју ће се једног дана „грабити музеуми српски“, постаће му нераздвојни помагач и сапутник, даваће печат читавом Вуковом животу. „Са својом штуплом нисам могао мислити на коња ни на рат, те сам морао, хтео не хтео, навикавати колико сам могао на седење код куће. Да нисам имао штуплу, био бих, можда погинуо од Турака као многи моји вршњаци; а моја штупла ме је натерала да тражим мира, да мирно читам књиге, да мирно записујем на хартији оно што сам чуо и видео оком (...) причао је он свом биографу“. Није ли и ова апологија штупли тежња ка компензацији хромости, јер — по речима једног савременика — Вук је имао изванредан комплекс због тога: срдио би се, напамет, кад би га ко упитао како је остао хром. Обољење се, изгледа, није на томе ограничило: по неким подацима, Вук је и у једној руци био

12

сакат. По казивању Ј. Пантелића. „латио (је) од конштака (. . .); сврх тога и четврти прст на десној руци био му је такође савијен и укочен, те је он врло тешко писао“. Доцније ће се Вук жалити и на десну ногу, зацело због тога што је сав терет тела био на њој, писаће да је „сакат у обе ноге“ и да му је „ова десна тобоже здрава, у стопалу гора од лијеве у кољену“, те једва иде. Последица тешког реуматизма свакако је и осетљивост на промају. И лети је кожух носио, ако је веровати Амициним речима. А да му је прва брига била да се обезбеди од „цуга“, да затвара врата и прозоре где би боравио, потврђује више савременика. На Цетињу је, сећа се Милорад Медаковић, сипао „лијесак у пукотине дасака (од пода), бојећи се од сквозног вјетра или, кано што он говораше, од цуга“. Трпео је и подсмехе на рачун ове фобије. Сам кнез Милош викао би, кажу, из гласа кад би угледао Вука: „Море, момци, затварајте пенцере, ето Вука, убиће га цуг!“ а у једном писму у шали га саветује да као председник Магистрата не седи за фуруном у судници, већ да председава у прочељу, као што једном одличном президенту пристоји, јер ветрова и цуга не треба да се боји пошто је лето. Из овог разлога јамачно је и фес носио. Никад га, веле, није скидао, ни у кући, ни на гозби, ни на седницама Друштва србске словесности; напосто би се извинио што остаје под капом. Под кућном капом је спавао, под њом га је и смрт задесила.

Сем овога, ваљало би истаћи и нервне депресије код Вука, јаче изражене двадесетих година, за време боравка у Немачкој, онда кад су се код њега непосредно сучењавале слава и беда. По једном рецепту судећи, Вукова раздражљивост у време раскида с кнезом Милошем ишла је до хистерије. Ипак је живце добро сачувао у каквим је приликама живео: у беди и неизвесности опстанка, у сукобу с многим противницима утицајним и обезбеђеним под присмотром различитих агената (аустријских, руских, српских), врећан,

исмеван, прогањан, а надасве губитак једнаесторо деце.

Морали бисмо посебно указати и на маларичне нападе који су га снашли у Србији крајем двадесетих година; такође на стомачна обољења због којих је, у познијим годинама, живео на дијети (јео је лаку храну, мало супе са удробљеном сувом средином хлеба) због чега је ишао у Рохич (Рогашку Слатину).

Упркос свему побројаном, Вук је испољавао изузетну виталност. Скоро сваког пролећа ишао је на пут, до јесени обично. Од четрдесет пет година брака, провео је скоро трећину изван породице. Мењао је средину и начин живљења, путовао различитим, не увек удобним превозним средствима, пео се на коњу, по невремену, уз врлетне црногорске путевке. Доживео је седамдесет седму годину. Његову смрт везују у литератури за последицу назеба, који је добио приликом последњег путовања до Боке, у јесен 1863.

ОДЕВАЊЕ. На одело Вук није много полагао, бар у старијим годинама. Носио се упадљиво скромно, по речима Словенца Јане за Трдине, чак и бедно. И Р. Јовичић тврди да је Вук ишао у простом оделу. У малдости, међутим, полазећи од његовог првог, Бурковићевог портрета, био је „европејски“ и помодно одевен: у реденготу, са жабоом на грудима, с белом марамом око врата и уштирканим оковратником испод ње. На осталим портретима и фотографијама приказан је с капутом и црном, свиленом марамом око врата, каткад везаном у чвор у који је, на једном портрету, заденута украсна игла. Испод капута имао је сако или прслук.

Сви се савременици слажу да је Вук носио дугачак и црн капут, „у струку“, с крупним реверима, на два реда дугмади. На левом реверу урезане су две рупице за ланчић о којем би у пригодној прилици окачио ордење. Ф. Петрачић га описује као „капут дугачких крила какав се онда још виђао на старим провинцијалним грађанима“, а С. Богда-

новића је подсећао на капут „стarih банатских цинцара“. Вељко Петровић казује, по сећањима свога оца, да је Вук у Новом Саду имао на себи реденгот од свилене чохе. У Русији (1819) носио је овнујску бунду, коју ће тражити од жене и десетак година касније, за време боравка у Србији. По већ навођеном Амицином пасошу, у Крагујевцу је и леги носио кожом постављене хаљине.

На глави је имао црвени фес, с кићанком од плавог ибришима, по речима М. Б. Милићевића, с „распредеом кићанком“. Међу Вуковим стварима очувана је и његова собна капа. Изузев два прва портрета (Бурковићев и Лакатаријев), на којима је Вук гологлав, на свима осталим је, укључујући и фотографије, под фесом. Додуше, силуета из 1848, резана маказама, приказује Вука под цилиндром. И Ф. Петрачић помиње Вуков „старомодни ниски цилиндар“, а С. Богдановић се сећа Вука из бање Топуско под „руском капом тањурашом са повеликим ободом над очима“. Поменимо најзад и шубару којом је покривао главу приликом пута у Русију. Ипак је фес био Вукова капа. Зато, ваљда, што су га носили словачки препородитељ Људевит Штур и Бранко Радичевић, песник Јова Илић видео је у њему „знак борбе удруженог словенства противу културе швабеће“. За Вука се пак не би могло рећи да га је из тих побуда носио, објашњење би пре требало тражити у практичном, здравственом разлогу: за тешког реуматичара какав је он фес је био погоднија капа, топла, уз главу сасвим приоњива.

На ногама је имао чизме „до колена“, од „сјајног меканог сахтијана“ како га се сећају савременици из познијих година. Кад би седео, скинуо би штулу узаслонивши је покрај себе: у том положају није се ни опајало да му је лева нога згрчена.

КАРАКТЕР, НАРАВ И ЛИЧНЕ ОСОБИНЕ. И као човек, не само у одевању, Вук је био скроман. Обично обореног погледа, каже Срезњевски. Такав је и кад говори о своме

раду. У предговору *Писменице* пише о „малим силама знања свога“ и уверен је, наставља затим, да у народу српском има способности за овај посао. Ни у доцнијим списима не одриче он слабости, само их објашњава простодушном искреношћу: да су „из незнања или по слабости људској“. Није се снечио ни да призна незнање: свога младог сарадника Бура Даничића на пример, моли у једном писму да му објасни шта је теорија словесности. Дивећи се руском научнику Николају Ивановичу Надеждину како спретно саставља десетерце он је у исти мах изражавао жаљење што је сам невичан у томе (а својим збиркама разнео је славу нашег епископског десетерца по читавој ученој Европи).

Не противречи ли овоме, с друге стране, Вуково не ретко истицање звања и чланства у ученим друштвима, докторске титуле и осталих заслуга на насловним страницама књига, у писмима, у полемичким списима? Не би се ипак ово могло објаснити разметљивошћу. Овакав Вуков став сасвим је природна и схватљива реакција на омаловажавање и обезвређивање његовог рада од стране учених му противника. То је чинио и ради борбе коју је водио. Доцније, кад му је победа била на домаку, није то радио. Ни славољубље и тапшина нису, јамачно, разлог овоме, јер помињао свога пријатеља Јернеја Копитара да га у време династичке кризе у Србији предложи за кнеза одбио је са зграњавањем; ни касније, за време друге владавине кнеза Михаила, није хтео да прими понуђени му ресор министарства просвете. Такав је и у књижевном раду. Анонимно објављује неке своје списе. Како се не би рекло „да Србин Србе хвали“, несебично уступа своју грађу или податке другим на корист свога народа.

Вук је, додуше, био свестан своје историјске мисије. С пуним уверењем писао је Лукијану Мушицком да су њих двојица српски Платони и Аристотели, да и њих чекају ловорови венци, позивао га да ову „епоху“ утврде и темељ књижевству поставе; без има-

ло снебивања истицао је у писмима и полеми-
чким обрачуњима да је „први списатељ на-
рода нашега“, да је најбољи зналац језика у
народу нашем; прекоревало своје сународни-
ке што дозвољавају да живи у беди он, Вук,
који је српски народ први „спознао“ с уче-
ном Европом.

126 Неукротив као полемичар, Вук није био
много говорљив. На поселима би сећа се С.
Капер, „обично седео у једном углу на ка-
набету, без много речи као што је увек био
... Кад би га што запитали, одговорио би у
две-три речи, али увек згодно, или би се тек
насмешио и слегао раменима“. Приповеда-
њем пак пленио би слушаоце: „умео врло
слатко причати“, како пише М. Б. Милиће-
вић, „знао многе ствари тако лепо и просто
причати да га је милина било слушати“, из-
носи у својим сећањима Михаило Полит-Де-
санчић. Задивљавао је колико познавањем
народа и сигурношћу података, толико и сли-
ковитим, мелодиозним приповедањем. И сам
собом — као што је случај и с његовим име-
њацима из Рисна (Вуком Поповићем и Вуком
Врчевићем), с Његошем, с протом Матијом
и др. — оваплоћавао је и, у исто време, об-
јашњавао даровитост нашег народног ства-
раоца. Ако није био довољно упућен у тему
разговора, Вук би, по речима више савреме-
ника, мудро ћутао или би својим допадљивим
приповедањем спретно „забашурио ствари
које није знао“.

Опрезност је видна одлика Вуковог ка-
рактера. Човек који је стално био под прис-
мотром изврсно организоване аустријске по-
лиције, у чијим је протоколима имао извес-
но време и своју сталну рубрику на стр. 31,
који се и у свом отечеству осећао као неси-
гурни поданик и остављао аманет при пре-
ласку у Србију, — тешко би другачије и оп-
стао. Стога је Вук, пише Срезњевски, био ве-
ома затворен кад би се повели разговори о
политичким темама, стога је зацело и хва-
лио К. Колану турску управу што у њих није
било „полиције и шпијуна“. Трајно настоја-

ње да не каже више но што треба развило се
код Вука да самосавлађивања, по речима Сре-
зњевског, до чудесне умешности да наведе
другог на отворен разговор, а да сам при том
не открије своје мишљење. Ову особину за-
пазио је и Јеврем Грујић, који пише: „Ја не
знам од Вука вештија човека заметати раз-
говор и сазнати туђе мисли а од својих не
казати више но што је наумно, и опет ни ма-
ло не удити искренности и поверењу у коме
је почео разговор“.

127 Био је и веома отворен кад је било пот-
ребе за то. С колико отворености, на пример,
износи он слабости владавине кнеза Милоша
у познатом земунском писму из 1832. годи-
не. Без имало увијања прекоревало он и свога
најприснијег сарадника Буру Даничића што
му не враћа дуг, оштро пребацује следбени-
ку Богобоју Атанацковићу што му не шаље
новац од претплатника на књиге. Ово свој-
ство Вуково потврђују многа његова писма.
Посебно је занимљиво сећање вуковарског
грађанина Јована Пантелића: „У Вуковару, у
Вуковом стану окупило се повеће друштво.
Утом Вук добије позив на вечеру. — Е, гос-
подо моја, обратио се он присутним, мене је
позвао Глиша кујунџија на вечеру, а ви из-
волите сада напоље, па сутра, ако бог да, да
се опет видимо. — На ову искрену реч ста-
рине Вука, која њега карактерише нико од
гостију да се нађе увређен него, штавише,
сваком беше по вољи она српска права искре-
ност“.

Вук је — због штуде, разуме се — ишао
веома споро, „лагано, како нико не иде“, при-
мећује Срезњевски. И Анастас Јовановић пот-
врђује то једном згодицом. Био, вели, једном
Вук код кнеза Милоша у посети. Да би се
обукао, кнез се опрости с њим. После извес-
ног времена је изишао, а Вук је још увек си-
лазио низ степенице. Онда је кнез, иронишу-
ћи на рачун Вукове спорости, запевао:

*Ајде, Вуче, да гонимо Турке,
Ал' полакше да те стићи могу.
А Турци нам утећи не могу.*

У много чему, не само у ходу, Вук се испољавао у знаку успореног ритма: тако је, сећа се Р. Јовићић, и причао „споро и крупно“; тако је, очевидно, и писао (бар на такав закључак наводи угласти облик његових слова); тако је, по свој прилици, и читао (с црвеном оловком у руци обично, подвлачећи или са стране обележавајући одребена места); тако је, вероватно, и мислио, као да је сваку своју реч пекао (и његова реченица делује мирно и широко).

Својим најближим сарадницима, педантном Копитару и Даничићу, изгледао је мало прилењ: Копитар му је пребацивао за лењост и неуредност, за несталност и скитничку ћуд, а „лијеним“ га је представљао и ученик му Даничић. За Срезњевског је важио као неуредан: хартије и цедуље су му биле у нереду. Додуше, и сам Вук оптужује себе за лењост и скитништво. Но, изнети судови су, очигледно, претерани. Против њих говори и обим Вуковог дела, и његова систематичност у послу. Сем две хиљаде и петнаест песама, објављених у девет књига „државног издања“ (са 150 042 стиха), осим стотинак прича, неколико хиљада пословица и близу педесет хиљада речи; осим историјских, етнографских, географских, полемичких и других списа, уобрајајући ту и преводе (да се задржимо само на објављеним списима), — Вук је написао у току живота, видели смо, и близу пет хиљада писама (нека од њих није га мрзело ни да препишује, каткад у више примерака). Испод текста примљених писама бележио је, неретко, датум пријема, а још чешће датум свога одговора. Водио је и посебну евиденцију своје преписке, повремено и својих расхода, каткада и прихода. Само човек од смисла за рад могао је очувати све своје хартије: писма, лекарске рецепте, пасоше, признанице од кирије, возне карте, позивнице, рецеписе од препоручених писама и сл., да не истичемо пасоше, дипломе, рукописе итд. Склоност за докуменат датира код Вука још из раних дана, можда и устанничких (већ у првим година

ма књижевног рада Вук обећава П. Соларићу нека Доситејева писма, а зна се да је у његовој оставини било и писама устанничких старешина и друге различите грађе).

О систематичности Вуковог духа говори, најзад, и податак да је он своје многе радове писао на основу претходно састављених теза, што је одлика сталожених, рационалних природа. У прилог оваквом закључку ишао би и његов рукопис: јасан и чатак, ако и не допадљиво леп.

У испољавању својих осећања Вук је, бар вербално, био веома шкрт. Без много речи, више као узгредно, обавештава он пријатеља о смрти своје деце, да би брже но што би се очекивало, прешао у послован тон писма. И ко не зна менталитет краја његових предака, могао би то оценити као оскудну осећајност. Али из тих уздржаних речи, више разумске него емотивне природе, сугестивно избија родитељски бол, искрен и згуснут. „Ја сам претрпио много несрећних удараца судбине у свом животу“, јада се поводом смрти седамнаестогодишњег сина, но с овим не може се ни једна сравнити: он је оставио не само у души него и на тијелу мојем неизлечиве ране, понајвише у глави мојој и очима“. Још потресније, иако уздржљивије, делује писмо Јустину Михаиловићу о смрти ћерке му Розе: „Пређе два месеца умрла ми је најстарија кћи у осамнаестој години. Тако од дванаесторо деце имам још једну ћер у 12-тој години и сина у 5-ој. Чини ми се да ће најпосле моја деца остати само моји књижевни послови“. Ни смрт пријатеља није му измамљивала више речи. Случај с Копитарем, Његошем, Бранком Радичевићем. Једино га је смрт Симе Милутиновића, познаника и побратима још из устанничког Београда, подсетила на сопствену смрт. „Остави нас Симо! Бог да му душу прости. Оде мени конач или стан да готови“, јавља једном свом пријатељу.

Више топлине него обично уносио је у сећања о детињству, због тегабне свакидаш-

њице, можда. Ни ту, истина, много издашан, носталгично је помињао безбрижне дане, „најсрећније состојаније“ кад је овце и козе чувао.

Ако је, по речима Срезњевског, зазирао од разговора о политичким питањима, Вук није био аполитичан. Већ двадесет година прошлог века, он се изјашњава као поборник уставности и грађанских слобода. У династичким размирицама четрдесетих година ангажовано је стао на страну Обреновића (због тога је и пензију изгубио). Иако на изглед по страни трвња у отечеству, није се тако и држао: Вуково писмо једном руком дипломатском службенику у Бечу показује живо интересовање за судбину Србије. Није он био тип кабинетског радника, повучен и равнодушан, слеп и глув за збивања око себе. По природи посла упућен на народ, он је и саосећао с његовим тегобама и недаћама, с његовим надама и стремљењима. Стога је сматрао дужношћу да скрене пажњу европске јавности на слободну Црну Гору, да алармира цивилизовани свет због тешког и нечовечног положаја раје у Херцеговини, а касније и у Босни. С једном ногом у гробу такорећи, зими, кад није обичавао своја путовања, вере се он врлетним ловћенским путељцима носећи из Београда на Цетиње поруку о усклађивању заједничке борбе ради ослобођења поробљених сународника.

Већ и по захтевима покрета којему је био на челу, Вук је типичан револуционар: борбен, упоран и доследан, ушима окренут народу, очима — будућности, гибак док нису у питању принципи, без нагодби у уступака ако би то ишло на њихов уштрб. „Ако они мисле“, одговара он Шафарику поводом покушаја да га измире са Стратимировићем, „да ја оставим моју ортографију, онда од мира неће бити ништа, јер ја то не могу нити хоћу учинити“. Молио је не једном кнеза Милоша и друге за помоћ, не, наравно, себе и свога комфора ради. „Истина да би се и ја с том 1000 форинти мало потпомогао, али, вјера и Бог

господару! да је ово само за моју помоћ, ја бих се већ одавно оканио овога просјачења и досађивања“, пише он кнезу поводом једне своје молбе. Кад му је тај исти кнез понудио „президентску“ плату „у пензију“, само да седи у Београду и ништа не пише, одбио је предлог без двоумљења.

У својој шездесет и првој години Вук је с младићким заносом поздравио 1848. годину, немирну и крваву; у револуционарима је видео див-јунаке из бајки позване да ослобађају људе зла и беде. И по својој мисији — његово је дело својеврсна револуција — он је био близак захтевима бунтовника: и њему је одговарала демократизација, грађанске слободe, укидање цензуре, итд., све оно за шта се и сам, на овај или онај начин, и одраније залагао.

С друге стране, тај „простонародни трибун“ сањао је о спахилуку у Тршићу. На врхунцу славе (почаствован многим научним дипломама и окићен ордењем), с једном ногом у гробу (и тестаменат је написао), — прикупљао је земљу да би заокруглио очевину у Тршићу; задужио се на 1000 дуката да би купио Лагатор, велики посед покрај Лознице. Атавистичка глад за земљом проговорила је у њему: „И ово је наше, Димитрије!“, с поносом је сину говорио.

И сам прогањан због радикализма, осуђивао је слободумље у једној Стејићевој књизи. Нешто касније, поводом прештампавања Доситејевих антимонашких књига писаће да он, као цензор, не би „допустио“ њихово штампање, иако није најповољније гледао на попове и калуђере (сматрао је да они желе имати све друкчије од осталог народа): „А поп и да је паметан не може бити поштен човек“. Сличну мисао изнео је и Платону Атанацковићу: „На Вас је сад дошао ред да покажете да и у Вашој хаљини може бити човјек паметан и поштен“. Не значи то, међутим, да је Вук био против клера уопште, још мање против цркве и манастира, а понајмање да је био атеиста. Истина, у његовим

списима и писмима, у његовом живљењу нема потврде за израженију религиозност: без снебивања се венчао с католикињом у католичкој цркви, по „хришћанско-католичком обреду“, како стоји у венчаници; ни слави, рекло би се, није придавао већег значаја; у цркву је, изгледа, ређе залазио (тек у својој последњој деценији он је ревноснији посетилац руске цркве у Бечу, па и тада, чини се, више ради сусрета с пријатељима). Од осталих Вукових особина ваљало би истаћи следеће:

Истинољубље: није измишљао нити лагао; у најгорем случају, могао је штошта да прећути.

Није уопште био склон сплеткарењу: његова огромна преписка најбољи је сведок за то.

У суштини патријархалан, није се устручавао, као ни познати слависти Добровски, Шафарик, Штур, Колар, Палацки, да се ожени Швабицом, упркос прекору неких сународника, међу њима и пријатеља Мушицког.

Спреман да моли за себе, а исто тако и за другога, и сам је излазио у сусрет туђим молбама, умео да обрадује поклоном рођака и пријатеље, посредовао ради знаних и незнатних код својих утицајних пријатеља.

Запањујуће упоран у својој борби, био је и у приватном животу такав. Један од многих примера то уверљиво илуструје: близу две деценије настојао је да му се исплати пензија, ускраћена због прообреновићевског става; најзад, 1860, по повратку Обреновића, решио је то у своју корист. Тврдоглавост и инат нису му, међутим, били својствени: своје најжешћем противнику Јовану Хацићу први је пришао на једном словенском балу, сећа се М. Полит-Десанчић. Прихватио је, као што знамо, употребу фонеме х, иако овога гласа није било у говору његовог краја.

Сталожене и трезвене природе, Вук је у исто време често и рескирао: и у борби (турмарну је, како сам каже, главом кроз трње), и у приватном животу (на пут је, на пример,

полазио без довољно новца). И књиге би давао у штампу не обезбедивши претходно средства: сетимо се само првог издања *Српског рјечника!* Знао је, изгледа, да се у своје приходе не може поуздати, да помоћ треба очекивати са стране, од пријатеља или лутријског лоза, да, у стилу Његошевих речи, „нове нужде рађу нове силе“. Уосталом, да није такав био, ко зна колико би нам и у чему све остао дужан.

Вук је умео да освоји човека. Изузмемо ли неке његове противнике, углавном сународнике, многи други говорили су о њему с похвалама које су ишле до дивљења. Међу његовим поштоваоцима било је научника, књижевника и др., од великог угледа у тадашњој јавности: Јернеј Копитар „чудовиште од учености“, велики немачки историчар Леополд Ранке, Јакоб Грим и прослављени Гете; Руси — Петар Иванович Кепен, Измаил Иванович Срезњевски, Николај Иванович Надеждин, Петар Иванович Прајс, Михаил Петрович Погодин и многи још, страни и наши.

Од цвећа је волио руже. Њима му је, по казивању А. Сандића, черка Мина и гроб китила.

Ни задовољства стомака није се Вук лишавао. Наравно, не без мере и не у старијим годинама. Са домаћинском прилежношћу прибављао је вино из Фрушке Горе, смокве са приморја, свињчад из Врдника или Ирига; с љубопитљивошћу гурмана распитује се за куварске рецепте. А кад би се са далеких путовања примакао Бечу, имао је обичај да пише жени шта да му припреми за јело. Сваког петка — пише Илија Огњановић — јео је рибу, а затим би попио по коју чашу доброг сремског вина. И шљивовицу је волео, саму или помешану с чајем.

ОБРАЗОВАЊЕ. Редовну школу, познато је, Вук није имао: четири покушаја да је заврши, да и не рачунамо тобожње студије хирургије и филозофије у Немачкој, није привео крају. Још израна пак испољавао је не-

утољиву жудњу за учењем. Самоучки се упознао са словима. А кад су Турци попалили његов завичај, пошао је „у Немачку“, како се онда говорило: „наук“ у Карловцима — истиче он у предговору своје прве књиге — био му је дражи него „све сладости овога свијета“. Приврженост књизи наглашаваће и касније, у више прилика. Потцењивачки однос према Вуковом образовању провлачио се и до нашег века. Његова је лектира до слома устанка, речено је већ, двадесетак прочитаних књига, његову библиотеку сачињавало је око 1500 наслова; многи умни људи из разних крајева Европе с признањем су говорили о њему, — све то оспорава не само потцењивање већ и сумње према томе. Знатно је више Вук читао него што мисле неки му биографи. Његова преписка, између осталог, поткрепљује то веома уверљиво. Радознао дух, он тражи књиге од Копитара, од пријатеља из Русије, од многих других својих кореспондената. Ревносно је пратио периодичну штампу: листове наше и стране, од ових у првом реду бечке и немачке. Рационалан по природи, више је био окренут стручној тематици, оном што је залазило у област његових интересовања. „Од дуга времена“ у Варшави (1819), јавља Копитару, преписао је начисто народне песме, прочитао неколико руских „романчића“ (ни наслове им не пише), да би се задржао на карамзиновој Историји дајући из ње један навод о српском језику. Од дела наше лепе књижевности ценио је, зна се, Његошев *Горски вијенац* (тужбалицу сестре Батрићеве прештампана је и у свом *Ковчежићу*); волео је и Мажураничев спев *Смрт Смаил-аге Ченгића* (тражио је од аутора дозволу да га изда ћирилицом); лепо се изражавао о песмама Бранка Радичевића; упознао је — изгледа ради другог издања *Рјечника* — и неке дубровачке писце, али белетристици, изузимајући народно стваралаштво, није уопште узев поклањао већу пажњу.

Ни на позориште није најбоље гледао, сматрао га је доколицом. Позната су му са-

мо два податка о његовим везама с позориштем: један, колико занимљив, још више и сумњив, да је руководио некаквом Ђачком позоришном групом, и други, да му је у Вајмару велика војвоткиња Марија Павловна послала улазницу за представу комада „Јерменин“.

Ни концерте није посећивао, и то у граду који се њима и прославио (ниједну асоцијацију, на пример, није измамила у његовој обилној преписци чињеница што је станао у истој улици у којој и Бетовен раније). Једино је редовно ишао на словенске балове, и то са ћерком Мином обученом каткад у шумадијску ношњу. А сам је био велики уметник, и у одбиру народних умотворина, и у писању. Уз то је уметничком одгоју своје ћерке поклањао пуно разумевања и средстава. Да није било Мине — рекао је Павле Поповић једном приликом — уметност не би имала уточишта под Вуковим кровом. Закључак претеран можда, али не и без сваког основа.

Овај „граматички геније“, како је Копитар звао Вука, није, рекло би се, имао довољно смисла за учење језика. Срезњевски, истина, указује да је говорио немачки и руски, а разумевао чешки и пољски. Ипак, по сведочењу више савременика, немачки није научио ваљано ни после толико деценија проведених у Бечу, „немчао“ је — по речима једног од њих — некаквим „подринским наречјем“. Кодификатор нашег књижевног језика и инспиратор наше националне свести, имао је ипак узречицу „Mein Gott“.

Одликовао се, међутим, изврсном меморијом. Још у време устанка Иван Југовић га је слао на гроб Чардаклијин како би запамтио Доситејеве стихове исписане на надгробној плочи. И касније, пред крај живота, доноси он по сећању стихове из тих дана у „Правителствујушчем совјету“. Изврсном Вуковом памћењу диве се и Борђе Рајковић: препознао га је, вели, после дванаест година. Памћење му је било, очевидно, визуелног типа: перцепирао је стварност и репродуковао

сећања у сликама. После 52 године описује он човека у најситнијим појединостима: „Имао је на себи плаветно цубе, без рукава, непостављено . . . и преко њега ћурче, . . . а коњ му је био алатаст“. Сличних је примера безброј у његовом делу.

Изузетно проницљив, умео је да сагледа суштину ствари или да је интуитивно наслути. У науци је заузимао каткад становишта која није могао теоријски образложити, а време их је касније доказало. С видовитошћу пророка предвидео је буну против кнеза Милоша и разрачунавања у Црној Гори после Његошеве смрти. Знао је да осети човека од вредности, за његов посао веома важно својство. Познанство с Буром Даничићем поздравио је, по казивању Теодора Мандића, библијским речима: „Гле, нађох човека!“; у имењацима из Рисна, Вуку Поповићу и Вуку Врчевићу, открио је врсне помагаче, у омладини — тражио и налазио следбенике.

У *ПОРОДИЧНОМ КРУГУ*. Од доласка у Беч до смрти живео је у истом предграђу, али је често мењао станове, двособне или трособне, махом на првом спрату, са улазом, бар према неким жељама судећи, из дворишта. У једној соби био му је писаћи сто, по причању очевидача, натрпан хартијама и списима. До стола — канабе, на којему је седео, са штулом покрај себе. Ту су га гости обично затицали: над списима, или — ако би о чему размишљао — с бројаницама међу прстима. Када би га главобоља мучила, седео би заваљено и опуштено.

Топло, словенско гостољубље сачувао је Вук и у велеградском Бечу. Врата његовог дома била су свима отворена: и пријатељима и онима који су то хтели тек да постану; и угледним људима и незнатим земљацима, који су дошли у царски град да се на нешто жале или да за нешто моле; и старима и не мање, младима (српски Ђаци у Бечу — сећа се сликар Стева Тодоровић — редовно су навраћали у Вуков стан).

Савременици се сећају и пријатних седељки код Вука. Одржаване су — по речима С. Капера — од јесени до пролећа, недељом по подне, док кестенови испред куће не олистају, кад би се домаћин обично кретао на своја пу-

Са супругом Аном
(фотографија Ј. Б. Ротмајера)

товања. Ту би се, уз пријатан чај од кукуруза, говорило „о политици, о Србима и српству, о књижевности и уметности, о људима и стварима“, разговарало на више језика, на српском, немачком, руском, француском, та-

лијанском итд., а најзад би настала игра „Црни Петар“, и сви би се слатко смејали кад би преводилац Светог писма, старина Вук, добио стигму (црни знак од угла) и пошао у пакао. По казивању Ф. Петрачића, Вуку су навраћали гости „сваке сриједи увечер“. Син Симе Милутиновића, Драгиша, бележи у свом дневнику да је код „чика-Вука“ ишао на веома укусну „гужвару“ с јабукама и да би прочитао новине. Приликом једног од таквих посела, на Бадњи дан 1849, Мина је добила од једног очевог пријатеља споменар у који су се записивали многи Вукови поштоваоци, наши и страни (В. И. Григорович, Ј. Грим, Б. Даничић, С. Капер, У. Кнежевић, С. Книћанин, Ф. Курелац, Н. И. Надеждин, М. Ненадовић, кнез Михаило Обреновић, Његош, Б. Радичевић, Ј. Рајачић, Л. Ранке, М. Стојадиновић, Талфј, Л. А. Франкл, ПП. Ј. Сафарик и др.).

И у „царствујуштем граду, у бидермајерском Бечу, Вук је остао у којечему Балканац. Поред клавира и софе (канабета) имао је у стању и завичајне тканине: уз „немецко одело“ носио је фес; сем дуванкесе и муштики, у његовој оставини запажамо и бурмутицу; уз специјалитете бечке кујне мирисао је у његовој кући ћевап и друга балканска јела.

Оштар и плах у полемици, по речима Новице Церовића, „вазда намргођен“, Вук је био нежан отац и супруг. На себи је закидао, а ћерци Мини плаћао је наставнике из талијанског језика, из музике, из цртања. И клавир јој је набавио.

Од тринаесторо деце, како рекосмо, само га је двоје надживело: „једномесечићи, Мина и Димитрије, рођени истог дана у размаку од осам година. Мина као и сва женска деца уосталом, крштена је по католичком обреду (пред удају прешла је у православље и добила име Милица); мушка — по православном. Димитрија, пред смрт, у Петрограду, исповедао је и опојао католички свештеник. Три деценије по очевој смрти умрла је Мина, последњи изданак Вукове лозе. Же-

лела је да почива у очевој земљи: пренета је одржавном трошку и сахрањена на Ташмајданском гробљу, а одатле, почетком овога века, посмртни остаци њени, заједно са синовљевим и мужевљевим положени су у крипту породичне цркве Вукомановића у селу Савинцу крај Горњег Милановца.

Вук је, зна се, оставио и свој животопис: захватао је првих седамнаест година његових, до 1804, његово тршићко раздобље. Нехатом потомака изгубљен је, заувек можда. Да ли је писан за његовог биографа Срезњевског, као што тврди неки П. [Пера Борбевић?], или је из познијих година: 1860, наиме, звао је Вук Милицу Стојадиновић, песникињу, у Фиред да „пишу нешто из српске историје“ или из његовог „живота“.

По Вуковој смрти биографске податке о њему доставиће кћи му Мина једном новинару. У многим, — не, међутим, и у свему, — они подсећају на текст Срезњевског о Вуку. Да ли се она њима користила, или је посреди исти, заједнички извор, — остаје нам само да нагађамо. Штета је — „бесцена“ истину — што нам она, умна и упућена, није оставила потпуније биографске податке о свом великом оцу.

Не мањи је губитак и одбијање Б. Даничића, најблискијег Вуковог саборца, да за Матицу српску напише његов животопис.

Ипак, по богатству ретка у нас, литература о Вуку осветлила је у знатној мери и његов живот и дело му. Нешто података о себи, не много искоришћених, оставио је сâм Вук у својим списима, особито у *Рјечнику*, расутих и затурених: овде је начињен покушај да се и тиме колико-толико накнади загубљени аутобиографски спис његов.

Због природе и намене књиге није донет „рачун“ о изворима, научни апарат, а

због ограниченог простора едиције остало је, на жалост, много нереченог и недореченог.

Користио сам се за ову књигу трудом многих претходника: монографијама Љуб. Стојановића и Миодрага Поповића, научним расправама уз критичко издање Вукових списа (П. Ивића, Ј. Кашића, В. Мошина и Д. Богдановића, В. Недића, Б. Николића, М. Павића, М. Пантића, Р. Самарцића, М. Филиповића), књигама М. Радовановића и С. Кољевића, радовима М. Ибровица, Р. Меденице, Ј. Миловића и многих других, да их све не набрајам. Хвала им.

Голуб Добрашиновић

САДРЖАЈ

ЖИВОТ	7
Порекло	7
Робење	8
Детињство	11
Бак	12
Устаник	14
У Карловцима	15
Великошколац	17
Судија	19
Познанство с Копитарем	20
Првенче	23
Ана	25
Рјечник	26
У Русији	30
Крагујевац	32
Доктор филозофије	33
Слава и беда	35
Чиновник	37
Писмо кнезу	39
„На Цетињу, усред Горе Црне”	43
Утуци	46
У побуњеном Бечу	50
Књижевни договор	53
Мисија Београд—Цетиње	56
Смрт	59
Признања	65
ДЕЛО	69
„Песмарицу пре свега”	70
Рат за српски језик и правопис	77
Лексикограф	91
Устанички хроничар и биограф	96
Критичар	109
Етнограф	110
Преписка	112
ЛИК	117
Иглед	118
Болест	120
Одевање	123
Карактер, нарав и личне особине	124
Образовање	133
У породичном кругу	136
РЕЧ НА КРАЈУ	141